

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛЮЛІН ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.985:343.71

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **В. О. Люлін**

Науковий керівник: **Запотоцький Андрій Петрович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Люлін В. О. Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

Дисертація є одним з перших монографічних досліджень, в якому на основі комплексної кримінологічної характеристики та вивчення слідчої і судової практики запропоновано шляхи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водопровідно-каналізаційного господарства, У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій.

Проведено періодизацію розвитку наукових знань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері комунального господарства з виокремленням «радянського», «перехідного» та «сучасного» періодів й надано поняття кримінальних правопорушень у сфері водопровідно-каналізаційного господарства як протиправних суспільно небезпечних діянь, що: посягають на суспільні відносини пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням водних ресурсів та об'єктів водокористування, водопостачання, водовідведення; завдають шкоди комунальним відносинам, підґрунтям яких є охоронюваний законом інтерес громадян, суб'єктів господарювання і держави; вчиняються особами, які здійснюють водопровідно-каналізаційну діяльність, включені в систему комунальних відносин, або іншими особами, які формально перебувають поза сферою водопровідно-каналізаційного господарства, проте фактично здатні впливати на прийняття управлінських рішень; не мають насильницького спрямування, вчиняються переважно шляхом розкраданням з порушенням охорони надр, вод, морів, умисним знищенням або пошкодженням об'єктів водопровідно-

каналізаційного господарства та службових зловживань, основою яких зазвичай є корисна мета.

Здійснена систематизація кримінальних протиправних посягань у сфері водопровідно-каналізаційного господарства: *загальні*: кримінальні правопорушення проти власності (ст. 185, 190 Кримінального кодексу України), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 Кримінального кодексу України), проти довілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 Кримінального кодексу України), вод (ст. 242 Кримінального кодексу України) і моря (ст. 243 Кримінального кодексу України), умисне знищення або пошкодження об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства (ст. 270-1 Кримінального кодексу України); *предикатні-службові* пов'язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення (ст. 358, 361, 364–369-2 Кримінального кодексу України).

Розроблено наукові основи кримінологічної методики запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водопровідно-каналізаційного господарства, що ґрунтується на кримінально-правових (відповідно до систематизованих статей Кримінального кодексу України) і кримінологічно значущих (стан, тенденції, детермінанти, особа правопорушника) критеріях, зв'язок яких у процесі діяльності правоохоронних органів та їх взаємодії з контрольно-ревізійними суб'єктами, визначає специфіку запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях за допомогою гласних (процесуальних) і негласних (оперативно-розшукових) засобів і методів.

Виокремлені фактори детермінації кримінальних правопорушень у сфері водопровідно-каналізаційного господарства (нормативно-правові; соціально-економічні; організаційно-управлінські; технічні), які розглянуто через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти довілля у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння) за рівнями: *державний* – соціальні явища і процеси, що

обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері водопровідно-каналізаційного господарства та є похідними від економічних та корупційних причин і умов злочинності у країні; *стратегічний* – притаманні саме соціально-побутовій сфері з надання послуг населенню; *оперативний* (індивідуальний) – причини і умови, які безпосередньо вплинули на поведінку суб'єкта водопровідно-каналізаційного господарства й зумовили вчинення ним кримінального протиправного діяння;

Надана типологія правопорушників, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства за службово-рольовими функціями: особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання (керівники, організатори злочинних груп); особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії з виокремленням корисливого (послідовно-корисливий, нейтрально-корисливий), негативного, легковажного типів; особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудиторі, ревізори); особи наділені керівними повноваженнями підприємств водопровідно-каналізаційного господарства (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі водопровідно-каналізаційного господарства (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо); службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих і правоохоронних органів, які забезпечують прикриття протиправної діяльності.

У рамках загальносоціальних заходів запобігання запропонований – План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства на 2025–2030 рр. за напрямками інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення, які включають в себе найбільш важливі: моніторинг, аналіз змін характеру

протиправних дій та їх причин на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства; обрання дієвих тактичних заходів впливу на протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану водопровідно-каналізаційного господарства, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критичну оцінку результатів роботи та коригування заходів запобігання; моніторинг прозорості прийнятих управлінських рішень, а також доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб.

Проведений кримінологічний аналіз комплексу повноважень (компетенцій) окремих суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства: органи загальнодержавного (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та регіонального рівня (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони);

Визначено інструментарій спеціально-кримінологічної діяльності з виявлення кримінальних правопорушень у сфері водопровідно-каналізаційного господарства, а саме: *заходи* пошукової діяльності – непроцесуальні заходи, що не потребують погодження з прокурором або отримання дозволу суду, не обмежують конституційні права і свободи громадян, здійснюються працівником правоохоронного органу, спрямовані на отримання кримінологічної інформації про можливе вчинення протиправного діяння; *метод* пошукової діяльності – це маючий чітко виражену кримінологічну спрямованість спосіб пізнання об'єктивної істини про кримінальне правопорушення (детермінанти, особи (-іб), організовані групи) та

первинної інформації про ознаки злочинних дій уповноваженим суб'єктом, діяльність якого має спеціальну систему правового регулювання; *запобіжна дія* – це алгоритмізований спосіб пізнавально-запобіжної діяльності суб'єкта пошуку, що у комплексі з тактичними прийомами забезпечує отримання кримінологічної інформації про латентне кримінальне правопорушення.

Запропоновані шляхи взаємодії правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині залучення до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водопровідно-каналізаційного господарства спеціалістів різного профілю (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів тощо) для отримання необхідних консультацій, а також спільне погодження проведення позапланової ревізії підприємства водопровідно-каналізаційного господарства чи перевірки строків її проведення та дати початку, спрямованої на виявлення, вилучення та дослідження документів з ознаками розрахунку: вартості основних фондів; поточних витрат; витрат на сировину і матеріали (реагенти); витрат на паливо і енергію на технологічні цілі; витрат на основну і додаткову заробітну плату; витрат на відрахування на соціальне страхування; витрат на утримання і експлуатацію устаткування; загальновиробничих витрат; річних поточних витрат та собівартості 1м³ води, осаду; основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів; розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку; розміру завданих збитків навколишньому середовищу.

Ключові слова: вода, водопровідно-каналізаційне господарство, водопостачання, водовідведення, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання, виявлення, взаємодія.

ANNOTATION

Lyulin V. O. Prevention of criminal offenses at the facilities of the water supply and sewage system of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation is one of the first monographic studies in which ways to prevent criminal offenses in the field of water supply and sewage management are proposed based on a complex criminological characterization and the study of investigative and judicial practice. The work substantiates a number of new conceptual provisions, conclusions and recommendations.

The periodization of the development of scientific knowledge on the prevention of criminal offenses in the field of communal services was carried out, with the separation of the "Soviet", "transitional" and "modern" periods. The concept of criminal offenses in the field of water supply and sewage management was provided as illegal socially dangerous acts that: encroach on social relations related to the production, exchange, distribution and consumption of water resources and objects of water use, water supply, drainage; harm communal relations, the basis of which is the legally protected interest of citizens, business entities and the state; are committed by persons who carry out water supply and sewerage activities, included in the system of communal relations, or by other persons who are formally outside the sphere of water supply and sewerage, but are actually able to influence the adoption of management decisions; do not have a violent direction, are committed mainly by theft in violation of the protection of subsoil, waters, seas, intentional destruction or damage of water supply and sewage facilities, and abuse of office, the basis of which is usually a useful purpose.

The systematization of criminal offenses in the field of water supply and sewage management was carried out. Such offences have been divided on *general*: criminal offenses against property (Articles 185, 190 of the Criminal Code of Ukraine), including those committed by misappropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position (Article 191 of the Criminal Code of Ukraine), against the environment by violating subsoil protection (Article 240 of the Criminal Code of Ukraine), waters (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine) and the sea (Article 243 of the Criminal Code of Ukraine), intentional destruction or

damage to water supply and sewage facilities (Article 270-1 of the Criminal Code of Ukraine); and *predicate service related* to the provision of water supply and drainage services (Articles 358, 361, 364–369-2 of the Criminal Code of Ukraine).

The scientific foundations of the criminological methodology for the prevention of criminal offenses in the field of water supply and sewage management have been developed. Such foundations are based on criminal law (in accordance with the systematized articles of the Criminal Code of Ukraine) and criminologically significant (state, trends, determinants, identity of the offender) criteria, the connection of which in the process of the activity of law enforcement bodies and their interaction with control and audit subjects determines the specifics of prevention at the general social and special criminological levels with the help of overt (procedural) and covert (operational and investigative) tools and methods.

Factors of determination of criminal offenses in the field of water supply and sewage management (normative-legal; social-economic; organizational-management; technical) has been selected.

These determinants were considered through the establishment of factors contributing to the commission of criminal offenses in the field of property, against the environment in combination with abuse of office (corruption acts) at the following levels: state – social phenomena and processes that determine the commission of criminal offenses in the field of water supply and sewage management and are derived from the economic and corruption causes and conditions of crime in the country; strategic – specific to the social and household sphere of providing services to the population; operational (individual) – reasons and conditions that directly influenced the behavior of the subject of the water supply and sewerage industry and caused it to commit a criminal illegal act.

The typology of offenders involved in the commission of criminal offenses at the facilities of the water supply and sewerage industry in their official role functions is provided: persons with work experience in the field of housing and public housing or economic sectors (managers, organizers of criminal groups); individuals of the "Vodokanal" enterprises, who, abusing their official position, commit legal actions

with the distinction of self-interested (consistently self-interested, neutrally self-interested), negative, frivolous types; persons who provide legal services relevant to the preparation, commission and concealment of criminal offenses (notaries, auditors, auditors); persons vested with management powers of water supply and sewage enterprises (directors, chiefs, accountants) who perform separate auxiliary functions without directly participating in the criminal scheme; persons (specialists) who are involved in the use of knowledge in the field of water supply and sewage management (during tender purchases, property evaluation, evaluation of the cost of works) or financial operations (for the purpose of falsifying documents, interfering with the operation of computer networks, etc.); officials of local self-government bodies, control and law enforcement agencies, who provide cover for illegal activities.

As part of social prevention measures, the Plan of measures for the prevention of criminal offenses at water supply and sewage facilities for 2025–2030 had been proposed in the areas of informational, analytical, control and audit support, which include the most important: monitoring, analysis of changes in the nature of illegal actions and their causes at water supply and sewage facilities; selection of effective tactical measures to influence illegal acts, taking into account military, economic, social conditions, the state of the water supply and sewage system, and law enforcement capabilities; taking measures to minimize embezzlement, abuse, careless actions, etc.; ways of involving the population, public organizations and movements; critical assessment of work results and adjustment of prevention measures; monitoring the transparency of management decisions made, as well as income and expenses of management, responsible officials.

A criminological analysis of the set of powers (competencies) of individual subjects for the prevention of offenses at the facilities of water supply and sewage management was carried out for: bodies of the national level (Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Regions of Ukraine – subjects of formation and adoption of strategic decisions) and regional level (enterprises of centralized drinking water supply, centralized water drainage, enterprises of water supply and sewage network,

enterprises of drinking water supply and centralized drainage – implementation entities), law enforcement agencies and the public (the National Police, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Bureau of Economic Security, public organizations – subjects of protection).

The toolkit of special criminological activities for the detection of criminal offenses in the field of water supply and sewage management has been defined, namely: search activity measures – non-procedural measures that do not require agreement with the prosecutor or court permission, that do not limit the constitutional rights and freedoms of citizens, are carried out by a law enforcement officer, are aimed at obtaining criminological information about the possible commission of an illegal act; the method of investigative activity is a method of learning the objective truth about a criminal offense with a clearly expressed criminological orientation (determinants, individuals, organized groups) and primary information about signs of criminal actions by an authorized entity whose activities have a special system of legal regulation; preventive action is an algorithmized method of cognitive and preventive activity of the subject of the search, which, in combination with tactical techniques, ensures obtaining criminological information about a latent criminal offense.

Ways of interaction between law enforcement and control and audit bodies in terms of involving specialists of various profiles (accountants, auditors, auditors, economists, etc.) had been proposed for the prevention of criminal offenses in the field of water supply and sewage management to obtain the necessary consultations, as well as joint approval of an unscheduled audit of a water supply and sewage enterprise or to check the terms of its implementation and the start date, aimed at identifying, extracting and examining documents with signs of calculation: the cost of fixed assets; current costs; costs for raw materials and materials (reagents); fuel and energy costs for technological purposes; expenses for basic and additional wages; expenses for social insurance deductions; equipment maintenance and operation costs; general production costs; annual current costs and cost of 1 cubic meter of water, sediment; main performance indicators of fixed assets and working

capital; amounts of payments for sediment discharge; amount of damages; the size of the total economic loss; the amount of damage caused to the environment.

Key words: water, water supply and sewage management, water supply, drainage, criminological characteristics, determinants, the person of the criminal, prevention, detection, interaction.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Люлін В. О. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 312–316. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/167.pdf.
2. Люлін В. О. Водокористування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 470–473. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/117.pdf.
3. Люлін В. О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 98–103. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/3/23.pdf>
4. Люлін В. О. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 99–108. URL: <http://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/38>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Люлін В. О. Запобігання корупції на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 296–299.
2. Люлін В. О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 237–240.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ’ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО- КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	28
1.1. Стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням на об’єктах комунальної власності	28
1.2. Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства як об’єкт кримінологічного дослідження.....	46
1.3. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства України	65
Висновки до розділу 1	92
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОБ’ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	96
2.1. Сучасний стан, структура, динаміка та географія кримінальних правопорушень на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства.....	96
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства.....	116
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства.....	135
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ’ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО- КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	153

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства.....	153
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства .	172
3.3. Взаємодія правоохоронних органів та інших суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства	194
Висновки до розділу 3	208
ВИСНОВКИ.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	223
ДОДАТКИ.....	247

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ВКГ	водопровідно-каналізаційне господарство
ЖКС	житлово-комунальна сфера
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ст.	стаття
ч.	частина, частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. ВКГ України є однією з найважливіших систем життєзабезпечення, органічною частиною сучасних міст і поселень, без яких неможливе їх існування та розвиток, до якого входять підприємства водопостачання та водовідведення (водопровідно-каналізаційні підприємства) як складова частина ЖКГ міст і селищ. ВКГ забезпечує населення та організації питною водою та поряд з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій. З розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також знань з питань економіки господарської діяльності цієї галузі.

Сьогодні практично немає постійного джерела фінансування, насамперед коштів на реконструкцію або будівництво систем водопостачання та водовідведення, а значна частина споруд ВКГ відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення, зокрема заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу, що підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Такий стан та тенденції в умовах воєнного стану, і постійних пошкоджень унаслідок обстрілів підприємств водопостачання й водовідведення, нажаль зумовлюють збільшення криміногенних явищ та процесів у ВКГ.

Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що упродовж останніх років (2015–2021 рр.) кількість кримінальних протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 19752 (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис) [53; 52]. Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3,7 тис кримінальних правопорушень у сфері ВКГ. Серед внесених

відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти довілля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (-27,0 %), а в наступні роки зростає до 499, тобто в 3,7 рази порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалось у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники ділянок та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольних форм ревізійних органів, розширивши корупційні схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

Питання вдосконалення діяльності щодо боротьби зі злочинністю в різні часи були предметом активних дискусій вітчизняних учених, зокрема: Л. І. Аркуші, А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєвої, А. А. Бови, О. Ю. Бусол, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, А. А. Вознюка, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, Г. П. Жаровської, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. П. Ємельянова, О. О. Кваші, О. Г. Колба, М. Г. Колодяжного, І. М. Копотуна, Т. В. Корнякової, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвака,

О. М. Литвинова, М. І. Мельника, С. А. Мозоля, Є. С. Назимка, А. А. Небитова, Ю. В. Нікітіна, Ю. В. Орлова, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, В. Г. Севрука, М. О. Семенишина, О. В. Тихонової, В. В. Чернея, В. І. Шакуна та інших.

Доволі активно проблематику забезпечення безпеки у галузях господарювання в контексті предмету дослідження, зокрема за допомогою правового інструментарію та інститутів юридичної відповідальності, досліджено в роботах: В. В. Бережняка, Я. В. Василевича, А. Ф. Волобуєва, О. К. Галицької, К. Ю. Гарника, О. І. Голиша, Н. О. Гуторової, А. П. Запотоцького, О. Г. Кальмана, М. І. Камлика, О. Є. Користіна, В. В. Корнієнка, С. С. Кулика, В. В. Лисенка, В. К. Матвійчука, А. В. Микитчика, В. В. Неганова, М. М. Ніконова, Є. О. Письменського, Г. С. Поліщука, В. М. Поповича, О. А. Слабченка, Л. М. Сокола, О. М. Соколовської, О. В. Таран, К. А. Титової, Ю. А. Турлової, С. С. Чернявського, В. В. Шендрика, С. А. Шубіної та ін.

Зазначені та інші науковці зробили вагомий внесок у розроблення досліджуваної проблематики, однак їхні праці ґрунтувалися на законодавстві, що нині зазнало суттєвих змін, застарілій кримінологічній практиці. Водночас реалії запобігання злочинності у сфері господарювання засвідчують, що вона набула принципово нових якостей, трансформуючись у корупційні злочинні організації, діяльність яких спрямована передусім на легалізацію незаконно здобутих активів.

Вказані чинники обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи та її актуальність, а також підтверджують нагальність її комплексного дослідження, за результатом якого має бути сформовано комплексну кримінологічну методику запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, з виокремленням кримінально-правових і кримінологічно значущих критеріїв, зв'язок яких у процесі діяльності правоохоронних органів визначає специфіку застосування кримінологічних заходів впливу.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 569), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28) та на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 30 листопада 2021 року (протокол № 22).

Метою дослідження є надання комплексної кримінологічної характеристики кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ та вироблення на цій основі рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів запобігання таким кримінальним протиправним діям.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан дослідження проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері комунальної власності;
- надати характеристику сфери ВКГ як об'єкту кримінологічного дослідження;
- визначити поняття та класифікацію кримінальних правопорушень у сфері ВКГ як основи формування заходів запобігання;
- охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері ВКГ;

- систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення у сфері ВКГ;
- окреслити загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ;
- запропонувати шляхи удосконалення взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ.

Об'єктом дослідження є кримінальна протиправність у сфері ВКГ.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові (абстрагування, моделювання, узагальнення, індукція і дедукція, аналіз і синтез та ін.) та спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – під час з'ясування стану наукових досліджень (підрозділ 1.1); *нормативно-правовий* – для генези правової регламентації діяльності підприємств ВКГ, процесу водопостачання та водовідведення, аналізу законодавчих та відомчих нормативно-правових актів з питань функціонування сфери ВКГ в умовах сучасності (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1, 3.2); *формальної логіки* – для виявлення особливостей розуміння специфіки кримінально-правової охорони суспільних відносин, що виникають унаслідок порушення діяльності підприємств ВКГ (підрозділ 1.2); *системний* – у процесі виокремлення та надання характеристики елементів предмету дослідження (розділ 2), обрання запобіжних заходів впливу (підрозділи 3.1, 3.2) та вироблення ефективних шляхів взаємодії правоохоронних та контрольно-ревізійних органів (підрозділ 3.3); *моделювання* – при формулюванні концептуального бачення напрямів загальносоціального запобігання, розробці

спеціально-кримінологічних заходів запобігання, а також пропозицій щодо удосконалення такої діяльності та практики її застосування (підрозділи 3.1, 3.2); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів правоохоронних органів за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1–2.3, розділ 3); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності кримінологічних заходів (розділи 2–3); *статистичні* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 256 кримінальних проваджень відкритих за ст. 185, 191, 240, 242, 243, 364-369-2 КК України упродовж 2015–2023 рр. з усіх областей країни; узагальнені результати опитувань 83 прокурорів, 90 слідчих та 125 оперативних працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях); 280 працівників ПРАТ «Київводоканал», КП «Дніпроводоканал», «Інфоксводоканал» (м. Одеса), ЛМКП «Львівводоканал», КП «Харківводоканал»; аналітичні узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, матеріали підприємств ВКГ, міських та обласних державних адміністрацій; а також результати значного досвіду роботи автора безпосередньо на підприємствах водопостачання та водовідведення різного управлінського рівня.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших монографічних досліджень, в якому на основі комплексної кримінологічної характеристики та вивчення слідчої і судової практики запропоновано шляхи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– розроблено наукові основи кримінологічної методики запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, що ґрунтується на кримінально-правових (відповідно до ст. 185, 191, 240, 243, 270-1, 358, 361, 364–369-2 КК України) і кримінологічно значущих (стан, тенденції, детермінанти, особа правопорушника) критеріях, зв'язок яких у процесі діяльності правоохоронних органів та їх взаємодії з контрольно-ревізійними суб'єктами, визначає специфіку запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях за допомогою гласних (процесуальних) і негласних (оперативно-розшукових) засобів і методів;

– надана типологія правопорушників, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ за службово-рольовими функціями: особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання (керівники, організатори злочинних груп); особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії з виокремленням корисливого (послідовно-корисливий, нейтрально-корисливий), негативного, легковажного типів; особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудитори, ревізори); особи наділені керівними повноваженнями підприємств ВКГ (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі ВКГ (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо); службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих і правоохоронних органів, які забезпечують прикриття протиправної діяльності;

– визначено інструментарій спеціально-кримінологічної діяльності з виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, а саме: *заходи* пошукової діяльності – непроцесуальні заходи, що не потребують погодження з прокурором або отримання дозволу суду, не обмежують конституційні права

і свободи громадян, здійснюються працівником правоохоронного органу, спрямовані на отримання кримінологічної інформації про можливе вчинення протиправного діяння; *метод* пошукової діяльності – це маючий чітко виражену кримінологічну спрямованість спосіб пізнання об'єктивної істини про кримінальне правопорушення (детермінанти, особи (-іб), організовані групи) та первинної інформації про ознаки злочинних дій уповноваженим суб'єктом, діяльність якого має спеціальну систему правового регулювання; *запобіжна дія* – це алгоритмізований спосіб пізнавально-запобіжної діяльності суб'єкта пошуку, що у комплексі з тактичними прийомами забезпечує отримання кримінологічної інформації про латентне кримінальне правопорушення;

– запропоновані шляхи взаємодії правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині залучення до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ спеціалістів різного профілю (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів тощо) для отримання необхідних консультацій, а також спільне погодження проведення позапланової ревізії підприємства ВКГ чи перевірки строків її проведення та дати початку, спрямованої на виявлення, вилучення та дослідження документів з ознаками розрахунку: вартості основних фондів; поточних витрат; витрат на сировину і матеріали (реагенти); витрат на паливо і енергію на технологічні цілі; витрат на основну і додаткову заробітну плату; витрат на відрахування на соціальне страхування; витрат на утримання і експлуатацію устаткування; загальновиробничих витрат; річних поточних витрат та собівартості 1м³ води, осаду; основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів; розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку; розміру завданих збитків навколишньому середовищу;

удосконалено:

– періодизацію розвитку наукових знань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері комунального господарства з виокремленням «радянського», «перехідного» та «сучасного» періодів;

– наукове розуміння кримінальних правопорушень у сфері ВКГ як протиправні суспільно небезпечні діяння, що: посягають на суспільні відносини пов’язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням водних ресурсів та об’єктів водокористування, водопостачання, водовідведення; завдають шкоди комунальним відносинам, підґрунтям яких є охоронюваний законом інтерес громадян, суб’єктів господарювання і держави; вчиняються особами, які здійснюють водопровідно-каналізаційну діяльність, включені в систему комунальних відносин, або іншими особами, які формально перебувають поза сферою ВКГ, проте фактично здатні впливати на прийняття управлінських рішень; не мають насильницького спрямування, вчиняються переважно шляхом розкраданням з порушенням охорони надр, вод, морів, умисним знищенням або пошкодженням об’єктів ВКГ та службових зловживань, основою яких зазвичай є корисна мета;

– систематизація кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ: *загальні*: кримінальні правопорушення проти власності (ст. 185, 190 КК України), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), проти довкілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України), вод (ст. 242 КК України) і моря (ст. 243 КК України), умисне знищення або пошкодження об’єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України); *предикатні-службові* пов’язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення (ст. 358, 361, 364–369-2 КК України).

– визначення головних факторів детермінації кримінальних правопорушень у сфері ВКГ (нормативно-правові; соціально-економічні; організаційно-управлінські; технічні), які розглянуто через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти довкілля у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння) за рівнями: *державний* – соціальні явища і процеси, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ та є похідними від економічних та корупційних причин і умов злочинності у країні;

стратегічний – притаманні саме соціально-побутовій сфері з надання послуг населенню; *оперативний* (індивідуальний) – причини і умови, які безпосередньо вплинули на поведінку суб'єкта ВКГ й зумовили вчинення ним кримінального протиправного діяння;

– кримінологічний аналіз комплексу повноважень (компетенцій) окремих суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах ВКГ: органи загальнодержавного (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та регіонального рівня (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони);

– класифікацію заходів з виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ залежно від: суб'єктів проведення; нормативного регулювання; можливості використати отримані матеріали у запобігання протиправним діям; методики отримання інформації; тактики отримання інформації;

дістало подальший розвиток:

– розподіл поширених способів учинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ на прості (учинені шляхом безпосереднього здійснення дій, які передбачені структурою однієї кримінально-правової норми) та складні (пов'язані з використанням влади, службового становища або службових повноважень, втручанням в роботу комп'ютерних мереж і телекомунікацій і вчиненням інших (предикатних) кримінальних правопорушень) й обрання заходів запобігання на різних кримінологічних рівнях;

– визначення сутності процесу виявлення кримінальних правопорушень і його основних ознак (початковий етап отримання інформації про кримінальне правопорушення, спрямованого на отримання первинної інформації про осіб,

предмети, події (факти), які становлять інтерес для правоохоронних органів на основі послідовно здійснюваних кримінологічних заходів;

– умовна модель запобігання силами ОРД за напрямом виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ з урахуванням стану та тенденцій злочинності у сфері ЖКГ, яка полягає в наявності двох основних блоків: під час безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень у сфері власності, економіки, довкілля, службової діяльності маскується факт самої кримінальної протиправної діяльності (натомість відома особа, яка їх може вчиняти); під час здобуття інформації про кримінальні протиправні діяння на об'єкті ВКГ, розробки організованої групи в процесі діяльності якої в основному маскується факт вчинення кримінального правопорушення, так і особи, які його вчиняють;

– План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ на 2025–2030 рр. за напрямами інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення, які включають в себе найбільш важливі: моніторинг, аналіз змін характеру протиправних дій та їх причин на об'єктах ВКГ; обрання дієвих тактичних заходів впливу на протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану ВКГ, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критичну оцінку результатів роботи та коригування заходів запобігання; моніторинг прозорості прийнятих управлінських рішень, а також доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

- *діяльності правоохоронних органів* – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням на підприємствах ВКГ (акти Головного слідчого управління

Національної поліції України від 30 вересня 2023 р.; Бюро економічної безпеки України від 17 жовтня 2023 р.);

- *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції (акт Національної академії внутрішніх справ від 14 серпня 2023 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнській та міжнародній конференціях, семінарі, зокрема: «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 9–10 грудня 2021 р.); Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (м. Київ, 24 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук та міжнародних наукометричних баз, дві статті – у збірниках тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування на 24 сторінках) та чотирьох додатків на 16 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 262 сторінки, із них основний текст дисертації – 207 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО- КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

1.1. Стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах комунальної власності

Обов'язковою ознакою демократичного суспільства є забезпечення ефективної реалізації прав і свобод людини та громадянина. Вона характеризується наявністю тісного зв'язку між державою та її громадянами, оскільки суспільство створює державу для задоволення власних потреб. Щоб виконувати своє призначення, формуються спеціальні державні органи, які реалізують повноваження держави шляхом повсякденної та оперативної управлінської діяльності в різних сферах суспільного життя. Питання регулювання діяльності ЖКГ в Україні є одним з найбільш актуальних через недостатній рівень вивчення специфіки діяльності в цій сфері в умовах конкуренції та ринкових відносин, необхідність упровадження нових підходів до управління й теоретичного осмислення та оцінки результатів житлово-комунальної реформ, що дасть змогу визначити як позитивні здобутки, так і проблемні та невирішені питання з метою подальшого вирішення на основі формування сприятливих регуляторних умов [26].

Сучасне ЖКГ України є комплексною галуззю, що забезпечує утримання й функціонування житлового та комунального фонду нашої держави. Його послуги нині характеризуються високою енергоємністю, що в умовах економічної кризи суттєво впливає на добробут нашого населення. Водночас спостерігається розбіжність між територіальними і галузевими структурами ЖКГ. Галузеві структури прагнуть отримати максимальний дохід від діяльності, а територіальні – зацікавлені в підвищенні якості послуг та

одночасному зниженні їх ресурсо- та енергоємності. Узгодження таких інтересів можна здійснити лише шляхом проведення чіткої і прозорої політики з боку держави, цілеспрямованої мотивації підприємств ЖКГ до комплексного підходу з метою вирішення проблем галузі [27].

У зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [80], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено в дію план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні [164], Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [148].

Як вірно зазначив П. С. Спринцев, у таких умовах, на сьогодні, одним зі стратегічних пріоритетів для країни залишається боротьба зі злочинністю. Тому, враховуючи вимоги сьогодення й подальші перспективи європейської інтеграції України, формування дієвого кримінологічного механізму запобігання кримінальним правопорушенням має ґрунтуватись на її сучасному та глибокому науковому дослідженні й практиці діяльності органів кримінальної юстиції [55].

ЖКГ є однією з важливих соціальних галузей, що пов'язана із забезпеченням гідних умов життя людини, створенням нормальних, здорових, безпечних умов її життєдіяльності. Це система підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури [225, с. 12]. До його складу входять: житлове господарство (житлові й нежитлові будинки з мережею підприємств та організацій, що експлуатують та обслуговують їх), комунальне господарство, що являє собою сукупність систем інженерного забезпечення поселень (електроенергія, газ, тепло, водопостачання та водовідведення), споруди зовнішнього міського благоустрою (шляхове господарство, озеленення, вуличне освітлення), а також підприємства з вивозу й перероблення побутових відходів [51, с. 7].

Сьогодні законодавство не має чіткого закріплення поняття «ЖКГ». У ст. 15 Житлового кодексу України встановлено тільки повноваження органів місцевого самоврядування в галузі ЖКГ (вони сприяють розвитку житлового будівництва за рахунок усіх джерел фінансування, забезпечують комплексний розвиток ЖКГ і ринку ЖКП; здійснюють управління комунальним житловим фондом та житловим фондом соціального призначення, організовують їх належне обслуговування і ремонт, упорядкування та утримання прибудинкових територій; визначають у порядку, встановленому законом, надання житлових та комунальних послуг, уживають заходів щодо забезпечення збереження житлового фонду незалежно від форми власності; встановлюють ціни/тарифи на ЖКП відповідно до закону, затверджують норми споживання та якості ЖКП, здійснюють контроль за їх додержанням; ведуть моніторинг сукупного доходу громадян, які перебувають на обліку на отримання соціального житла або вже отримали таке житло; здійснюють облік наявного житлового фонду всіх видів і категорій; сприяють створенню умов для забезпечення конкуренції підприємств та організацій, що надають послуги з утримання будинків та прибудинкових територій тощо) [57].

Як слушно зауважує І. О. Драган, неоднозначність науково-практичних підходів до трактування поняття ЖКГ призводить до викривлення його соціально-економічної сутності. Як підтвердження цього він наводить низку визначень. Зокрема, ЖКГ розглядається як комплекс підгалузей, що забезпечують функціонування інженерної інфраструктури й надають широкий спектр ЖКП, створюючи таким чином необхідні умови для діяльності підприємств і забезпечуючи вигоди та комфорт проживання громадян. Інші дослідники визначають ЖКГ як галузь, результати діяльності якої значною мірою визначають соціально-економічні показники розвитку суспільства, її завданнями є забезпечення житлових і комунальних потреб населення, підприємств, установ, організацій міст, сіл, селищ і розселення населення на певній території, комплексний характер якої передбачає узгодження процедур функціонування її складових як на місцевому, так і на регіональному рівні, що

в умовах реформування економіки держави становить значну проблему забезпечення ефективності галузі. Існує також підхід, відповідно до якого ЖКГ розглядають як сферу економіки, що створює умови діяльності з обслуговування повсякденних матеріально-побутових потреб населення за місцем проживання. На думку І. О. Драгана, найбільш придатним є підхід, за якого ЖКГ розглядають як результат інтеграції багатьох сфер забезпечення життєдіяльності суспільства, функціонування яких спрямовано на реалізацію права громадян на цивілізовані житлово-комунальні умови як визначальний чинник відтворення людини і суспільства [44, с. 9–10].

Як зазначає І. А. Власенко, упродовж ХХ ст. вітчизняна історіографія приділяла мало уваги історії виникнення і функціонування ЖКГ. Автор виокремлює три етапи процесу його вивчення. Перший етап пов'язаний з виходом друком праць Л. О. Веліхова (період Нової економічної політики). Другий – з дослідженням радянських авторів, які розглядали ЖКГ як певний статичний комплекс підприємств і технічних систем, що забезпечують водою, газом і теплом промислові підприємства та житлового фонду міст. Третій етап включає в себе праці сучасних дослідників та є періодом накопичення й осмислення фактів, ідей і теорій, у зв'язку з чим прослідковується тенденція його дослідження у вузьких часових і територіальних межах. І. А. Власенко переконаний, що і сьогодні проблема вивчення історії ЖКГ недостатньо висвітлена та потребує комплексного, насамперед історичного, дослідження [16, с. 123].

Перші праці щодо комплексного осмислення та описування становища у сфері ЖКГ почали з'являтися у другій половині ХІХ ст. Прикладом є книга К. Маркса та Ф. Енгельса «До житлового питання», у якій піднімалися проблеми житла і комунального господарства та пропонувалися шляхи їх вирішення у розвинутих капіталістичних країнах [37].

Загалом, на думку Р. А. Джабраїлов історію становлення і розвитку законодавства у сфері управління комунальною власністю варто розподілити на історичні етапи: 1) ХІV–ХVІІІ ст. (період розвитку міської власності на

основі Магдебурзького права та до виданої Катериною II 21 квітня 1785 р. «Жалу вальної грамоти на права і вигоди містам Російської Імперії»; 2) друга половина XIX ст. (реформи міського самоврядування); 3) період СРСР; 4) розвиток комунальної власності в сучасній Україні [84, с. 3]. Водночас, на думку О. О. Кравчук, досліджуючи правове регулювання комунальної власності варто виокремити такі періоди: зародження комунального управління; Магдебурзьке право; II пол. XIX ст. – період реформування комунального господарства; радянський період функціонування комунального управління; період після здобуття Україною незалежності [37, с. 15].

Щодо наявних у сучасній науковій літературі визначень поняття ЖКГ можна констатувати, що нині їх досить багато і за своєю сутністю вони мають певні відмінності. Це можна пов'язати з тим, що цю проблему досліджували науковці різних галузей, у різних аспектах, з використанням різних складових. Серед представників економічної науки, які вивчали проблеми ЖКГ, слід назвати А. П. Скорика та його монографічну працю «Розвиток сфери житлово-комунального господарства України» (2006 р.). На його думку, ЖКГ становить собою галузь економіки країни і найважливішу частину територіальної інфраструктури, яка визначає умови життєдіяльності людини, насамперед комфортність житла, його інженерне впорядкування, якість і надійність послуг транспорту, зв'язку, побутових та інших послуг, від яких залежить стан здоров'я, якість життя і соціальний клімат у населених пунктах. Зазначається також, що метою ЖКГ є якісне обслуговування замовників і населення, регулювання утримання об'єктів житлово-комунальної інфраструктури, надання відповідних послуг на основі інноваційного розвитку системи ЖКГ, застосування регуляторних важелів демонополізації суб'єктів житлово-комунальної сфери. Воно включає в себе: 1) санітарно-технічні підприємства – *водопроводи, каналізації, підприємства з прибирання територій населених місць і санітарного очищення домоволодінь, пральні, лазні, купально-плавальні споруди*; 2) транспортні підприємства – міський суспільний пасажирський транспорт (метрополітен, трамвай, тролейбус, фунікулери, канатні дороги,

автобуси, таксі), водний транспорт місцевого призначення; 3) енергетичні підприємства – електричні, газові і теплофікаційні розподільні сіті, опалювальні котельні, ТЕЦ і електростанції, газові заводи, обслуговуючі населення [183, с. 14].

Далі, монографія О. В. Димченка (2009 р.) присвячена з'ясуванню місця ЖКГ у реформаційному процесі країни. На його думку, ЖКГ – підприємства й установи міського господарства, що призначені для обслуговування максимум потреб населення, створення умов для плідної праці, відпочинку, розвитку, забезпечення проведення дозвілля. Це величезний, розосереджений по усіх регіонах України соціально-господарський об'єкт, що формує міську структуру всієї країни і є головною «фірмою послуг», яка задовольняє природні потреби життєзабезпечення населення. Науковець констатує, що ЖКГ наявне саме в місті, а ситуація в «глибинці» свідчить про відсутність там ЖКГ узагалі. Воно ж там має бути, інакше частина населення (сільського сектору) має соціально нерівні умови порівняно з міським. Тому й не дивно, що ЖКГ сприймається зазвичай як об'єкт міської економіки. Аналізуючи ЖКГ, він робить декілька висновків:

1) ЖКГ як об'єкт міської економіки та інфраструктури сформувалося не як цілісна система, а передусім як конгломерати або корпоративні об'єднання регіонального характеру та призначення;

2) підгалузі ЖКГ працюють за своїми технологіями: *очищення води* – фізико-хімічні процеси; енерго-, теплопостачання включає технології виробництва тепла, процеси теплообміну, транспортування; житловий сектор – ремонтно-будівельні та *сантехнічні* технології. Відмінність технологій (процесів) породжує об'єктивну відособленість виробничих процесів, формує самостійну структуру обслуговування, контролю, обліку тощо;

3) більшість підгалузей працює за кредитним механізмом оплати послуг, тобто отримання коштів за послуги здійснюється через певний проміжок часу після їх надання [40, с. 7, 9].

З економічної позиції, Н. І. Олійник вважає, що ЖКГ – це сектор економіки України, що має свої специфічні особливості, а саме: 1) представлене «чистими» природними монополіями і підгалуззями, які розвиваються за законами конкурентного господарства; 2) забезпечує життєдіяльність передусім міського населення і лише небагато в сільській місцевості; 3) надає переважно послуги, а не виробляє товари; 4) комплексність галузі, яка характеризується великою кількістю підгалуззей, що входять до її складу: житлового господарства; водопостачання та водовідведення; комунальна енергетика; теплопостачання; міський електротранспорт; зовнішній міський благоустрій; дорожнє господарство; санітарне очищення міст; зелене господарство; готельне господарство; ритуальне обслуговування; ремонтно-будівельне виробництво; монтаж, капітальний ремонт та експлуатація ліфтового господарства; власна промисловість і капітальне будівництво; проектні, конструкторсько-технологічні та науково-дослідні роботи; технічна інвентаризація основних фондів [136, с. 5].

Дещо іншої думки щодо розуміння ЖКГ дотримуються представники наук державного управління. Так, О. І. Шевська до системи ЖКГ відносить: 1) житлове господарство; 2) санітарно-технічні підприємства; 3) транспортні підприємства; 4) споруди зовнішнього впорядкування населених місць [222, с. 14]. І. О. Драган розглядає ЖКГ як полісистемний та поліструктурний результат інтеграції багатьох сфер забезпечення життєдіяльності суспільства, який має функціонально пов'язані з ним специфічні комплекси: матеріально-технічний, економічний, соціальний, побутовий, культурний. Вони об'єднані організаційно та утворюють сферу – ЖКГ, що являє собою систему структур, які сприяють її функціонуванню [45, с. 25].

Представники юридичних наук з приводу ЖКГ висловлюють такі погляди. О. М. Буханевич зазначає, що ЖКГ – це сукупність підприємств та організацій, які забезпечують обслуговування та утримання житлового фонду (управління будинками, житлово-експлуатаційні контори, ремонтно-будівельні

управління) та надають комунальні послуги. Основними його характеристиками є такі: 1) ЖКГ відрізняється від інших галузей характером виробництва та реалізації. Його підприємства виробляють здебільшого неоднорідну продукцію (послуги); 2) ЖКГ надає переважно послуги, а не виробляє товари, тому належить до виробничої і невиробничої інфраструктури; 3) ЖКГ забезпечує життєдіяльність міського та сільського населення, оскільки в менш розвиненій і складній формі воно наявне і в сільських населених пунктах; 4) комплексність галузі характеризується великою кількістю підгалузей, що входять до її складу [9, с. 6–7].

До складу основних фондів ЖКГ належать: об'єкти житлового фонду, виробничих підприємств і культурно побутового фонду, інженерні системи *водопостачання*, опалювання, каналізації, вентиляції, освітлення, об'єкти комунальної енергетики, підготовки і подачі споживачам води, тепла та інших комунальних послуг. Серед особливостей ЖКГ як галузі господарства називають: поєднання виробничих і невиробничих функцій, пов'язаних з виготовленням матеріальних продуктів і наданням послуг; особливу соціальну значимість, посилену необхідністю державного регулювання і контролю з боку споживачів; поєднання комерційних і некомерційних організацій; представлення галузі як монополіями (транспортування енергії і рідин), так і галузями, у яких можлива й необхідна конкуренція (виробництво товарів і послуг); різноманіття організаційно-правового статусу підприємств (з утворенням і без утворення юридичної особи) і форм власності; поєднання крупного і малого бізнесу; розосередження центрів надання послуг відповідно до системи розселення, що обумовлює особливу роль місцевих органів самоврядування; особлива значущість екологічного і санітарно-епідеміологічного контролю; необхідність гарантованого забезпечення мінімуму послуг незалежно від платоспроможності населення; різноманіття споживачів (громадяни, їх асоціації, приватні підприємства, бюджетні організації) [143, с. 21].

Головною особливістю ЖКГ, як зазначає Н. О. Ружинська, є те, що воно включає в себе як підприємства, що є суб'єктами монополії, так і підприємства, які можуть ефективно функціонувати в конкурентному середовищі. Тому ще з часу становлення України як незалежної держави виникла необхідність у державному регулюванні житлово-комунальної сфери, а також потреба в демонополізації ЖКГ і впровадження на цьому ринку здорової конкуренції [171, с. 41]. Вона зазначає, що ЖКГ неможливо розглядати як окрему ні з чим не пов'язану галузь, оскільки воно включається в систему міського комплексу, а саме в міське господарство, соціальну інфраструктуру села та в національне господарство країни загалом. Серед специфічних особливостей ЖКГ вона виокремлює: поєднання виробничих і невиробничих функцій; особливу соціальну значимість; поєднання комерційних і некомерційних організацій; наявність природних монополій; потребу в наявності конкуренції; різний організаційно-правовий статус підприємств; розосередженість центрів надання послуг; екологічний і санітарно-епідеміологічний контроль; різноманітність споживачів [172, с. 280].

Серед особливостей ЖКГ також можна, на нашу думку, назвати: 1) тісний взаємозв'язок із промисловістю; 2) розкиданість об'єктів ЖКГ, що вимагає їх одночасного тісного зв'язку; 3) неможливість створення запасу продукції, що ставить роботу підприємств ЖКГ в повну залежність від попиту споживача, який, залежно від сезону, характеризується коливанням; 4) особливості надання житлово-комунальних послуг; 5) порядок фінансування підприємств ЖКГ; 6) порядок їх оподаткування.

О. Є. Куц розглядає ЖКГ як одну з важливих соціальних галузей, яку становить широка мережа підприємств, установ та організацій, діяльність яких спрямована на виконання виробничих і невиробничих функцій, пов'язаних з належним рівнем життєдіяльності людей, шляхом забезпечення населення адміністративно-територіальних одиниць необхідними ресурсами та надання широкого спектру послуг щодо належного утримання житла, рівня благоустрою населених пунктів та розвитком відповідної інфраструктури. На

його думку, до особливостей побудови та функціонування системи управління ЖКГ належать: подвійне підпорядкування; наявність трьох рівнів управління – загальнодержавного, регіонального та муніципального; обслуговування муніципального ЖКГ підприємствами регіонального, загальнодержавного рівнів підпорядкування та приватними підприємствами; безпосередній вплив підприємств більш високого рівня підпорядкування на фінансовий стан та окремі управлінські рішення, що приймаються на більш низькому рівні підпорядкування; залежність від діяльності та рівня цін інших секторів економіки; багатоваріантність структурної побудови системи управління в різних містах України [108, с. 8–9, 11].

У свою чергу, О. М. Соколовська пропонує розуміти під ЖКГ галузь, яка забезпечує першочергові потреби населення, суттєво впливає на створення необхідних умов для ефективності та надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. До характерних ознак ЖКГ вона відносить: 1) системність галузі; 2) наявність мети забезпечити стандартними санітарно-гігієнічними умовами життя; 3) спрямованість на забезпечення суспільства першочерговими потребами; 4) наявність прагнення забезпечити якісне функціонування житлового, комунального та господарського комплексів [187, с. 21].

Одним із перших дисертаційних досліджень в аспекті державного регулювання ЖКГ є монографія О. О. Перькова, в якому розглянуто таку сферу господарства в контексті державного регулювання на основі ринкових засад. На її думку, ЖКГ – це комплекс підприємств й організацій, що забезпечують комунально-побутові потреби населення, зокрема, у галузі обслуговування житлового фонду – частини основних невиробничих фондів, до складу якого входять будинки та приміщення, що використовуються як житло. Також вказується, що в межах сфери ЖКГ раціональним є застосування двох типів державного управління – загальних та специфічних. Загальні методи науковець поділяє на три групи: організаційні, економічні та управлінські [143, с. 22].

Організаційні методи впливу передбачають застосування інструментів держави на діяльність підприємств сфери ЖКГ. Застосування саме таких методів у ЖКГ обґрунтовано необхідністю регулювання щодо захисту інтересів громадян і суспільства загалом. У процесі адаптації сфери ЖКГ до змінних ринкових умов використання цих методів повинно поступово скорочуватися, оскільки вони є доцільними, коли ринковий механізм й економічні засоби державного регулювання виявляються недостатніми або діють занадто повільно. Основними елементами адміністративного регулювання є ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення і ціни.

Сутність економічних методів державного регулювання полягає в непрямому впливі на процес розвитку ЖКГ через економічні інтереси суб'єктів сфери ЖКГ за допомогою таких важелів, як податки, пільги, кредити та субвенції. Економічні методи не передбачають прямого втручання органів управління у діяльність підприємств сфери ЖКГ. В основі економічних методів регулювання лежать економічні інтереси і відповідальність суб'єктів сфери ЖКГ за наслідки тих рішень, що вони приймають [136].

Управлінські методи державного регулювання сфери ЖКГ засновано на правових нормах і специфічній організації системи підприємств сфери ЖКГ. Застосування цих методів передбачає управління за допомогою структурних перетворень у межах існуючої організації та є необхідним на всіх етапах управління. Організаційні методи відображаються у вигляді непрямой і прямої дії на суб'єкти та об'єкти управління в межах системи ЖКГ. Інструментарієм організаційних методів є перерозподіл повноважень, обов'язків і відповідальності, розроблення інструкцій і регламентів, а також кадрові переміщення [143, с. 6, 16–17].

Як зазначає К. Ю. Гарник, адміністративно-правове забезпечення ЖКГ є одним з видів правового регулювання під яким слід розуміти цілеспрямований, організуючий, упорядкований і регулятивний вплив держави на суспільні відносини, що виникають у цій сфері, що здійснюється за

допомогою норм адміністративного права з метою забезпечення стабільного, збалансованого та ефективного її функціонування. На загальному рівні під «об'єктом управління» доцільно розуміти те, на що спрямовано діяльність органів державної влади. ЖКГ є об'єктом галузевого управління, а діяльність галузевих органів управління регламентується нормами адміністративного права, що робить житлово-комунальне господарство об'єктом адміністративно-правового регулювання. До особливостей забезпечення діяльності у сфері ЖКГ насамперед варто віднести: наявність подвійного підпорядкування; особливості фінансування ЖКГ; потреба забезпечення конкурентного середовища під час надання житлово-комунальних послуг; забезпечення функціонування підприємств ЖКГ в сільських населених пунктах; 5) реструктуризація підприємств ЖКГ; ефективність управління житловим фондом. Сьогодні держава робить певні кроки для вдосконалення регулювання ЖКГ та спостерігається намагання перетворити цю галузь народного господарства насамперед на конкурентну та прибуткову [26].

В аспекті безпосередньо предмету дослідження, варто звернути увагу на такі наукові праці.

Однією з перших у цьому циклі потрібно вважати монографію А. Ф. Волобуєва «Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва» (2000), де розкрито криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, її зв'язок з кримінально-правовою і кримінологічною характеристиками, запропоновано їх використання в окремій методиці розслідування. У роботі розглянуто проблемні питання побудови окремих криміналістичних методик, що не знайшли однозначного вирішення в теорії, у тому числі пов'язаних з підгалуззями промислового та житлового будівництва. Значну увагу приділено способам розкрадань з використанням правового статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Надано характеристику предмета розкрадання, умов учинення кримінальних правопорушень у сфері підприємництва та суб'єктів розкрадання майна, розкрито механізми легалізації та використання грошових коштів, одержаних

злочинним шляхом. Встановлено особливості слідів (джерел доказів) розкрадання майна та кримінальних правопорушень, що пов'язані з ними. Визначено типові завдання, засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування розкрадань майна та пов'язаних з ними кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, розкрито слідчі ситуації і відповідні їм комплекси процесуальних та інших дій у методиці розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва. Важливе значення мають питання щодо оцінки первинного матеріалу, порушення кримінальної справи, організації розслідування, а також особливості підготовки і проведення окремих слідчих (розшукових) дій та значення використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань майна і пов'язаних з ними кримінальних правопорушень у сфері підприємництва [23].

Дотичною до змісту нашого дисертаційного дослідження є наукова праця С. А. Шубіної «Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні», в якому виокремлено основні етапи розвитку правової регламентації діяльності органів ЖКГ України у сфері надання послуг населенню, в результаті чого виділено чотири періоди (дорадянський, радянський, перехідний, сучасний) його генези на території сучасної України та виявлено закономірності криміналізації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; обґрунтовано наукові основи комплексної кримінологічної методики запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, яка ґрунтується на критичному аналізі законодавства, опрацюванні положень кримінології, кримінального права, кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності та в якій розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики з виокремленням відомостей про стан і тенденції такої злочинності, детермінанти, кримінологічні ознаки особи-злочинця, організованих груп, які впливають на вибір дієвих праксеологічних заходів запобігання на

загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства; розроблений інструментарій кримінологічної діяльності з виявлення латентних розкрадань, а саме: заходи пошукової діяльності – це заходи, що не потребують погодження з прокурором або отримання дозволу суду, не обмежують конституційні права і свободи громадян, здійснюються суб'єктом пошукової діяльності, спрямовані на отримання первинної інформації, не заданої обставинами оперативно-розшукового або кримінального провадження; метод пошукової діяльності – це маючий чітко виражену розвідувальну спрямованість спосіб пізнання об'єктивної істини про кримінальне правопорушення передбачене ст. 191 КК України у сфері ЖКГ та первинної інформації про ознаки злочинних дій уповноваженим суб'єктом ЖКГ, діяльність якого має спеціальну систему правового регулювання; пошукова дія – це алгоритмізований спосіб пізнавальної діяльності суб'єкта пошуку, що у комплексі з тактичними прийомами забезпечує отримання первинної інформації про латентне привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ; запропоновано типологію правопорушників, які причетні до вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ за посадово-рольовими функціями (керівники управлінь, областей, які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ; керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції; особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою; особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері ЖКГ), що має значення для обрання заходів запобігання або припинення злочинної діяльності, встановлення особи-підозрюваного й завданих збитків [225].

У світлі завдань нашого дослідження заслуговує на увагу робота С. О. Журби «Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» в якому проведено наукову систематизацію найбільш поширених способів вчинення розкрадань у сфері ЖКХ в рамках яких розкрито зміст технологій кримінальної протиправності, що застосовуються на етапах підготовки, вчинення та приховування таких кримінальних правопорушень, характерних для них ознак матеріального та інтелектуального підроблень документів, а також категорій причетних до злочину службових і матеріально-відповідальних осіб; – типологію правопорушників, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ за відповідними критеріями (характером виконуваних ними службових функцій на об'єкті ЖКГ; кримінально-правовими ознаками; кількісно-якісним складом), що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваного, обрання тактичних прийомів проведення процесуальних дій [58].

Також, заслуговує на увагу й монографія О. В. Бригади «Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення», яка присвячена вирішенню однієї з найактуальніших проблем – запобігання великомасштабним аваріям на бетонних та залізобетонних мережах водовідведення та забрудненню природних середовищ токсичними сполуками. В роботі представлено аналіз надзвичайних ситуацій під час експлуатації мереж водовідведення, методи діагностики їх стану, контролю складу атмосфери підсклепінного простору каналізаційних трубопроводів. Охарактеризовано особливості приладу – корозиметра бетону – для оперативного неруйнуючого контролю стану бетонних трубопроводів водовідведення, експериментально визначено основні коефіцієнти для розрахунку глибини та швидкості корозії бетону. Проведено обстеження ділянок каналізаційних мереж м. Харкова, кількісно визначено концентрацію сірководню в атмосфері підсклепінного простору двома методами. Визначено ефективність захисних покриттів різного складу в захисті бетону від біогенної

сірчаноокислотної агресії. Проаналізовано основні причини нещасних випадків на спорудах водовідведення під час ремонтно-відновлювальних робіт [5].

У наукових статтях: Т. Г. Сухорукової та Ю. С. Клочко «Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України» проаналізовано стан водопровідно-каналізаційного господарства України. Підкреслюється, що на поточний момент в галузі накопичилася значна кількість проблем: критичний стан основних фондів підприємств ВКГ; зростання аварій на водопровідно-каналізаційних системах; забруднення питної води; дефіцит фінансових коштів; зростання боргів населення за водопровідно-каналізаційні послуги та інші. Виділено основні причини, які викликали таке критичне становище, а саме: висока енергоємність і низька ефективність комунальних систем, значні втрати води; застарілі технології очищення води; недосконалість нормативно-правової бази [194]; Л. М. Сокол та В. В. Підліснюк «Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам» у своїй праці досліджено та проаналізовано сучасний стан водокористування в Україні, забезпечення господарських потреб держави водними ресурсами, напрями поліпшення управління, відношення населення до проблем водокористування. Вони зазначили, що: «Соціально-економічний аспект передбачає реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння стабільному розвитку регіонів; міжнародне співробітництво в галузі використання й охорони водного фонду; урахування екологічних обмежень і вимог при прийнятті рішень. Екологічний аспект розвитку ВГК включає комплекс заходів, що забезпечують охорону водноресурсних джерел і раціональне використання водних ресурсів; збереження біорізноманіття; підвищення безпеки при застосуванні токсичних хімічних речовин; вирішення проблеми відходів [186, с. 4–5].

Отже, у різні часи дослідники проблем ЖКГ у його поняття вкладали різний зміст (частина науковців ототожнювала його з міським благоустроєм, частина – з містобудуванням, міським господарством, інфраструктурою міста).

Весь період, що пов'язаний з науковими розробками цієї сфери діяльності, можна умовно поділити на три етапи формування розуміння ЖКГ: осмислення проблем ЖКГ без номінативного визнання цього поняття в сучасному його трактуванні; уживання паралельно кількох термінів для позначення поняття ЖКГ; наукове обґрунтування концепту ЖКГ та його використання у сучасному розумінні.

Таким чином, ЖКГ є однією з важливих соціальних галузей, що пов'язана із забезпеченням гідних умов життя людини, створенням нормальних, здорових, безпечних умов її життєдіяльності. Це система підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури.

Вода – один із найважливіших факторів зовнішнього середовища людини. Вода необхідна для господарчих питних потреб, для зберігання та підтримання санітарного і комунального благоустрою, захисту від пожеж, охорони навколишнього середовища. Вода широко використовується як у промисловості, так і в сільськогосподарському виробництві. Потребу в воді задовольняє водопостачання – сукупність заходів із забезпечення водою різних споживачів в необхідній кількості та необхідній якості. Одним із структурних елементів ЖКГ є водопровідно-каналізаційне господарство, яке сучасна Україна отримала у спадок від радянських часів, а тому і його проблеми насамперед пов'язані з розвитком цієї галузі за минулих часів.

Проведене дослідження наукових праць в аспекті предмету дослідження показало, що в основному вони присвячені організації діяльності ЖКГ України (В. А. Бардаков, О. М. Буханевич, І. А. Власенко, О. В. Димченко, Р. А. Джабраїлов, І. О. Драган, К. Ю. Гарник, В. О. Костюк, О. О. Кравчук, О. Є. Куц, Н. І. Олійник, О. О. Перькова, Н. О. Ружинська, А. П. Скорик, О. М. Соколовська, О. І. Шевська, Т. П. Юр'єва), кримінально-правовій характеристиці (В. І. Антипов, Н. О. Гуторова,) та окремим аспектам

протиправності у сфері господарської діяльності (М. Б. Бучко, О. Ф. Долженков, М. О. Дунас, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Є. Користін, В. П. Корж, О. М. Крижановський, Г. А. Матусовський, В. М. Попович, В. Л. Ортинський, В. В. Сазонов, Л. М. Стрельбицька, Є. Л. Стрельцов, О. В. Тихонова, С. С. Чернявський, В. В. Черней) та протидії розкраданням у сфері ЖКГ (В. В. Бережняка, Я. В. Василевича, А. Ф. Волобуєва, А. П. Запотоцького, М. І. Камлика, В. В. Корнієнка, С. С. Кулика, В. В. Лисенка, М. М. Ніконова, О. А. Слабченка, К. А. Титової, С. А. Шубіної та ін.). Водночас кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України залишаються відкритими і не дослідженими у науковому просторі, а інституції сектору безпеки позбавлені кримінологічної методики запобігання кримінальним правопорушенням у цьому важливому елементі ЖКГ.

Ретроспективний аналіз наукових праць дозволив пріоритетними визнати такі напрями подальших досліджень запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України: характеристика підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та кримінальних правопорушень, що вчиняються на таких об'єктах; виокремлення способів (технології) підготовки, учинення та приховування заволодіння майном (коштами) підприємств водопровідно-каналізаційного господарства шляхом привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем (розкрадання), обману та зловживання довірою (шахрайства), а також пов'язаних з ними споріднених і супутніх кримінальних правопорушень (у сфері охорони довкілля, службової діяльності, проти безпеки виробництва та інші розділи КК України); надання кримінологічної характеристики таких кримінальних правопорушень з розробленням сучасних методів фактичного контролю й документального аналізу фінансово-господарської діяльності водопровідно-каналізаційних господарств у поєднанні з заходами запобігання на різних кримінологічних рівнях, що в комплексі дозволяє виконати основні визначеного предмету дослідження.

1.2. Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства як об'єкт кримінологічного дослідження

Забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від загроз злочинних посягань – найбільш пріоритетне завдання всіх інститутів державної влади в Україні. Так, у ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Відповідно до ст. 13, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Тому на це спрямоване положення ст. 50 Основного закону, де проголошено право кожного на безпечне довкілля, що належить до основних прав людини, оскільки безпечний стан навколишнього природного середовища є передумовою збереження життя і здоров'я людини як найважливішої соціальної цінності, основи сприятливого існування та розвитку будь-якого суспільства та людства в цілому [80]. Таким чином, усі водні об'єкти на території України є національним надбанням її народу та природною основою економічного розвитку і соціального добробуту. Водночас водні об'єкти у поєднанні з прилеглими територіями наділені оздоровчою, рекреаційною та естетичною цінністю, а також є важливим елементом природного ландшафту і середовищем існування, відтворення та розвитку водних біоресурсів [113].

Сьогодні перед населенням України постала загроза, яка виражена у кримінальному посяганні на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення водних об'єктів. Високий рівень кримінальної протиправності у сфері водокористування стримує темпи загального економічного зростання. Окрім цього, продовжують посилюватися тенденції якісних змін злочинності у сфері водокористування у напрямку

інтелектуалізації, організованості, технічного оснащення, корумпованості і захисту. Виключна соціальна та економічна значущість послуг водопостачання і водовідведення для життєдіяльності населення, економічні особливості формування і розвитку сфери водокористування обмежують можливість застосування ринкових механізмів її регулювання та обумовлюють необхідність втручання органів правопорядку [196]. Тому, організація системного запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери корупційної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення співпраці органів державної влади. Видається за необхідне втілювати в життя кримінологічну політику держави у частині, що орієнтована на забезпечення національної безпеки, а діяльність по запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері водокористування повинна стати самостійним елементом житлово-комунальної політики країни в частині забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від кримінальних протиправних посягань.

Вода один із найважливіших факторів зовнішнього середовища людини. Вода необхідна для господарчих питних потреб, для зберігання та підтримання санітарного і комунального благоустрою, захисту від пожеж, охорони навколишнього середовища. Вода широко використовується як у промисловості, так і в сільськогосподарському виробництві [179, с. 5].

Потребу в воді задовольняє водопостачання – сукупність заходів із забезпечення водою різних споживачів в необхідній кількості та необхідній якості. Джерела водопостачання можуть бути поверхневими і підземними. Поверхневі джерела водопостачання /річки, озера, водосховища, а в деяких окремих випадках і море/вододостатні, із них легко можна забирати воду, але санітарні якості цієї води дуже низькі і значною мірою залежать від

інтенсивності атмосферних опадів, сільськогосподарської та виробничої діяльності людини в зоні цих джерел, від сезону року. Річкова вода каламутніша в період весняних паводків та злив, містить багато різних домішок – мінеральних і органічних, а також бактерії, невелику кількість солей. Санітарні якості річкової води часто бувають низькими через забруднення її поверхневими стоками [179, с. 5].

Відповідно до ст. 1 Водного кодексу України, водокористування – це використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів). У свою чергу водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [18].

У широкому розумінні право водокористування – один з головних інститутів водного права, складова частина права природокористування, тобто правового інституту екологічного права. З цієї точки зору право водокористування – це сукупність правових норм, які регулюють порядок та умови раціонального й безпечного використання водних об'єктів. Право водокористування – це також суб'єктивне право, тобто гарантована законом можливість конкретних суб'єктів здійснювати використання вод з метою задоволення чисельних потреб [50].

Варто зазначити, що відповідно до ст. 42 Водного кодексу України водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи. Водокористувачі можуть бути первинними і вторинними. Первинні водокористувачі – це ті, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води. Вторинні водокористувачі (абоненти) – це ті, що не мають власних водозабірних споруд і отримують воду з

водозабірних споруд первинних водокористувачів та скидають стічні води в їх системи на умовах, що встановлюються між ними [18].

До водних ресурсів відносять перш за все обсяги річкового стоку, а також запаси, зосереджені у великих водосховищах, природних озерах і водоймищах, підземній гідросфері та інші води (прісні і солоні), які є джерелами водозабезпечення потреб людини і виробництва. Загалом в Україні налічується 63119 річок, на яких базується сучасне водогосподарство. Водотоки і водойми утворюють розгалужену систему водних шляхів для річкового транспорту, використовуються в гідроенергетиці. Річки є водоприймачами стічних і шахтних вод, а також води з осушуваних земель [186, с. 50].

Україна – друга за площею території держава в Європі, що володіє досить обмеженими водними ресурсами, які формуються переважно за рахунок транзитного (75 %) та місцевого стоку (відповідно 25 %). Середня забезпеченість місцевими ресурсами річок 1 км² території країни становить 86,8 тис. метрів кубічних. Фізико-географічні особливості території України, а також антропогенний чинник обумовлюють нерівномірний розподіл водних ресурсів за адміністративними утвореннями. На Причорноморський, Донецький, Придніпровський економічні райони, де зосереджені основні водоспоживачі і мешкає понад 50 % населення, припадає менше як одна третина від загального місцевого стоку. Поліський і Карпатський райони є достатньо забезпеченими. В Україні запаси прісної води у 8,5 раза менші від світового показника (в перерахунку на 1 мешканця) і дорівнюють 1,04 тис. метрів кубічних [186, с. 51].

Природний режим багатьох річок змінений штучними водоймами – водосховищами і ставками. Запаси води в цих об'єктах поряд із природними ресурсами річок мають важливе господарське значення. Вони займають площу майже 12 тис. км² і вміщують 58,6 км³ води. Основна частина їх припадає на економічно розвинені регіони лісостепової і степової зон. В умовах обмеженої кількості річкового стоку в Україні велике значення мають природні озера,

ставки і болота. На території України налічується близько 20 тис. озер. За орієнтовною оцінкою, об'єм води в прісних озерах дорівнює $2,3 \text{ км}^3$, у солоних озерах і лиманах – $8,6 \text{ км}^3$, у болотах зосереджено близько 30 км^3 вікових запасів. Більша частина вод цих водойм відноситься до вікових запасів, які на сучасному рівні використовуються порівняно мало. Інша, відновлювальна частина використовується на господарські потреби, на півдні України вони є одним з основних джерел водопостачання [67].

Водний ресурс України, зосереджений у поверхневих водоймах, доповнюють підземні запаси води, які відіграють важливу роль у формуванні річкового стоку і в господарській діяльності, насамперед у питному водозабезпеченні населення (близько 60 %). Значні ресурси ґрунтових вод зосереджені на півночі країни в межах Полісся і Придніпровської низовини. Порівняно невеликі запаси підземних вод існують у Карпатах, Криму, в Донецькому кряжі і в межах Українського кристалічного щита. У загальному об'ємі забору води в Україні водозабір з надр становить близько 15 % цієї величини. З підземними водами пов'язані такі еколого-господарські проблеми, як підтоплення земель, меліорація, підтримання оптимального режиму підземних вод у гірничодобувних регіонах. Як результат діяльності гірничодобувних підприємств, у районах Львівської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Чернівецької областей стали виявлятися карстові процеси і зникнення води у водоносних горизонтах [167, с. 54–78].

Таким чином, варто наголосити, що територія України має низьку водозабезпеченість, а тому необхідним до обов'язкового виконання є низка дій з економії водних ресурсів, раціонального їх використання й охорони.

Водопостачання – це сукупність заходів із забезпечення водою різних користувачів (населення, промисловості, транспорту тощо). Комплекс інженерних споруд, які здійснюють водопостачання, називають системою водопостачання, або водопроводом. Усі сучасні системи водопостачання населених місць централізовані, кожна з них забезпечує водою велику групу користувачів. Водопостачання невідривно пов'язане з розвитком

водовідведення. Каналізація – санітарно-технічні споруди та мережі трубопроводів, призначені для збору і видалення твердих і рідких продуктів життєдіяльності людини, господарсько-побутових та дощових стічних вод, що утворюються на території населених пунктів з метою їх очищення від забруднень і подальшого використання або повернення в водойму. Каналізація є необхідним елементом сучасного міського і сільського господарства і частиною системи водопостачання та водовідведення міського господарства. Порушення його роботи може погіршити санітарно-епідеміологічну ситуацію в місцевості [180].

Комунальна власність – одна з трьох форм власності, поряд з державною та приватною. Також, поряд з державною власністю це одна з двох форм публічної власності. За своєю суттю комунальна власність є колективною. Згідно закону «Про місцеве самоврядування в Україні», право комунальної власності – це право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. ВКГ є однією з найважливіших галузей життєзабезпечення населених пунктів, яка забезпечує нормальне функціонування усього господарсько-промислового комплексу, водопостачання населення України та очищення стічних вод, що утворюються в процесі його життєдіяльності [157]. Варто зазначити, що здійснення розподілу майна, яке передавалося державою в «комунальну власність» відповідним радам народних депутатів, регламентувалося постановою Кабінету міністрів України № 311 від 5 листопада 1991 р. «Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною) власністю». У додатку до цієї постанови наведено перелік майна, який було передано у «комунальну власність» областей України та міст Києва і Севастополя. На основі цього до складного механізму управління місцевих рад потрапили і майнові комплекси підприємств ВКГ, у тому числі міжрайонні водопроводи з

магістральними водоводами, що обслуговують декілька населених пунктів області (крім водопроводів промислових підприємств), пов'язані з ними ремонтно-будівельні, автотранспортні та інші підприємства.

До комунальної власності відносяться майнові комплекси підприємств ВКГ, у тому числі міжрайонні водопроводи з магістральними водоводами, що обслуговують декілька населених пунктів області (крім водопроводів промислових підприємств), пов'язані з ними ремонтно-будівельні, автотранспортні та інші підприємства.

Поняття сфери централізованого водопостачання та водовідведення (каналізації) визначено Законом України «Про питну воду та питне водопостачання»:

Централізоване питне водопостачання – господарська діяльність із забезпечення споживачів питною водою за допомогою комплексу об'єктів, споруд, розподільних водопровідних мереж, пов'язаних єдиним технологічним процесом виробництва та транспортування питної води.

Централізоване водовідведення – господарська діяльність із відведення та очищення комунальних та інших стічних вод за допомогою комплексу об'єктів, споруд, колекторів, трубопроводів, пов'язаних єдиним технологічним процесом. Водопровідна мережа – система трубопроводів, відповідних споруд та устаткування для розподілу і подачі питної води споживачам.

Каналізаційна мережа – система трубопроводів, колекторів, каналів, лотків і споруд на них для збирання та відведення стічних вод. Підприємство питного водопостачання – суб'єкт господарювання, що здійснює експлуатацію об'єктів централізованого питного водопостачання, забезпечує населення питною водою за допомогою пунктів розливу (в тому числі пересувних), застосування установок (пристроїв) підготовки питної води та виробництво фасованої питної води [163].

Підприємство централізованого водовідведення – суб'єкт господарювання, що здійснює експлуатацію об'єктів системи централізованого водовідведення. Господарська діяльність централізованого водопостачання та

водовідведення підлягає ліцензуванню у порядку, встановленому законом. У законі визначено, що особи винні в провадженні діяльності з централізованого питного водопостачання та водовідведення без ліцензії або з порушенням ліцензійних умов притягаються до відповідальності згідно із законами України. Отже, суб'єктам господарювання, що здійснюють централізоване водопостачання та водовідведення, обов'язково потрібна ліцензія на провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення [213, с. 10].

Як стверджує С. О. Федулова, сучасне ВКГ з розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також знань з питань економіки господарської діяльності цієї галузі. Підприємства водопостачання та водовідведення є складовою частиною житлово-комунального господарства міст і селищ. Розширення та поліпшення послуг, підвищення якості послуг, щодо питної води та очищення стічних вод, застосування більш ефективних технологій та обладнання у недалекому майбутньому для дрібних водопостачальних підприємств України стане дуже складним завданням. Тому необхідне об'єднання водопостачальних підприємств на технічному, технологічному і економічному рівнях – розвинені крупні підприємства об'єднуються з іншими на рівні об'єднання водопровідних і каналізаційних систем декількох населених пунктів, районів та областей, що приведе до керованої економіки та більш надійної роботи. Реформування ВКГ необхідно здійснювати на перевірених досвідом моделях, що уже працюють. Саме зараз в країнах Європи проходить процес укрупнення водопостачальних підприємств [213, с. 11].

Водне господарство промислових підприємств містить у собі комплекс систем господарсько-питного і протипожежного водопостачання та промислового водопостачання, що призначене для надійного забезпечення водою належної якості виробничих процесів на підприємствах різних галузей промисловості й є складовою частиною всієї системи водного господарства промислового підприємства, що включає також його системи водовідведення.

Для забезпечення водою промислово-господарського комплексу необхідно мати цілий ряд споруд для забору води, її підйому, очистки, накопичування, транспортування і розподілу. Набір цих споруд залежить від наявності й якісних показників водних джерел, вимог споживачів до води та кількості споживачів, складу самих споживачів, наявності обладнання, матеріалів тощо [1, с. 3].

Системи промислового водовідведення забезпечують нормальне та високоефективне функціонування промпідприємства; здійснюють очистку стічних вод до необхідного ступеня з метою їх послідуочого використання, що сприяє охороні водоймищ від забруднень і раціональному використанню води. Водне господарство кожного промислового підприємства має специфічні особливості використання води, свої джерела її забруднення і, отже вимагає розробки й упровадження конкретних технологічних рішень проблеми очищення води з метою її повторного використання [1, с. 4].

Водопровідні мережі призначені для транспортування води від джерела водопостачання до споживачів. Вони включають водоводи, магістральні мережі та розподільні трубопроводи. Водоводами вода подається від насосних станцій до населеного пункту, на території якого розташована мережа магістральних і розподільних трубопроводів. Водоводи прокладають не менш, ніж у дві лінії, з'єднані перемичками, що забезпечує безперебійну подачу води. Відстань між окремими лініями повинна бути не менше 5 м при діаметрі труб до 300 мм і 10 м – при трубах більшого діаметру. Магістральні трубопроводи призначені для транспортування основних транзитних мас води. Розподільними трубопроводами подають воду від магістралей до місць споживання. Водопровідні мережі проектують на основі плану забудови населеного пункту. При цьому беруть до уваги конфігурацію населеного пункту, взаємне розташування джерела водопостачання та споживачів, розташування вулиць, кварталів і зосереджених водоспоживачів (заводи, фабрики та ін.), рельєф місцевості. Мережі прокладають проїздами або узбіччям доріг паралельно до лінії забудови. У повздовжньому профілі

трубопроводи повторюють рельєф місцевості на певній постійній глибині. При цьому трубам надається певний нахил не менше 0,001 в напрямку до випуску, що забезпечує вивільнення мережі та випуск з неї повітря. З цією метою в підвищених місцях мережі влаштовують вантузи, а в понижених – випуски.

Заглиблення водопровідних труб залежить від глибини промерзання ґрунту, температури води в трубах та режиму її подачі. Трубопровід повинен знаходитись на 0,5 м нижче розрахункової глибини промерзання, але не вище 0,5 м до верху труби. За характером взаємного розташування насосних станцій, водопровідних мереж і напірно-регулюючих споруд розрізняють наступні схеми живлення водопровідної мережі: з одностороннім живленням /прохідною вежею/, з двостороннім живленням /з контр-резервуаром/, комбіновані. За розташуванням в плані магістральних ліній мережі водопроводу бувають: тупикові, розгалужені, кільцеві та комбіновані. Водопровід, зроблений за розгалуженою тупиковою схемою, дешевший, але він застосовується лише в тих випадках, коли допускається перерва у водопостачанні на період усунення можливої аварії.

Кільцевий водопровід є надійнішим. Він забезпечує безперебійну подачу води споживачам. У населених пунктах найчастіше використовують комбіновані схеми водопроводу. Кільце охоплює райони найбільшого споживання, а до окремих водоспоживачів прокладають від кільця тупики. При розширенні населеного пункту ці тупики можуть бути закільцьовані. Протипожежні водопроводи виконують за кільцевою схемою. Зовнішні водопровідні мережі ввиконуються трубами згідно з ДБН в.2.5-74:2013 п 9.1.47 та п 12.21 Водопостачання зовнішні мережі та споруди [213].

Внутрішній водопровід – це трубопроводи та інженерне обладнання, що призначені для забезпечення подачі води від зовнішніх мереж водопроводу до всіх внутрішніх водорозбірних приладів, технологічного обладнання та пожежних кранів. За призначенням внутрішній водопровід можна поділити на господарчо-питний, виробничий та протипожежний. Внутрішній господарчо-питний водопровід влаштовують у всіх житлових та громадських будівлях, які

мають каналізацію, а також у всіх виробничих і допоміжних будівлях, в яких передбачено установаження санітарних приладів [217].

В житлових і громадських спорудах можна влаштувати об'єднаний господарчо-питний і протипожежний водопровід або роздільні два водопроводи. Внутрішні мережі господарчо-питного та виробничого водопроводу, що подають воду питної якості, прокладають із оцинкованих сталевих труб, пластикових, полімерних та метало-пластикових труб. Для випорожнення мереж внутрішнього водопроводу магістральні та розвідні трубопроводи, а також ті, що підводять до приладів труби, прокладають з нахилом 0,002-0,005 до вводу. Мережі внутрішнього водопроводу прокладають в приміщеннях з температурою повітря зимою вище 2°C. У тому випадку, якщо трубопровід прокладають в приміщеннях з температурою нижчою 2°C, потрібно передбачити заходи, що запобігають замерзанню води. Трубопроводи, які проходять в приміщеннях з підвищеною вологістю, необхідно вкривати теплоізоляцією, щоб запобігти конденсації водяних парів на поверхні трубопроводу [1].

Прокладання магістральних і розвідних мереж водопроводу всередині будівлі повинно передбачатися, як правило, відкритим. Допускається закрите прокладання труб в борознах стін, шахтах; у цих випадках в місцях встановлення арматури та різьбових з'єднань встановлюють люки для огляду та виконання ремонтних робіт. Для забезпечення нормальної експлуатації на внутрішньому водопроводі, повинна бути встановлена запірна арматура вентильного типу. Крім того, на внутрішніх водопровідних мережах передбачено встановлення поливальних кранів із розрахунку один кран на 60-70 м. периметра будівлі.

Внутрішні водопровідні мережі житлових будинків включають наступні елементи: ввід водопроводу в будівлю; розгалужена мережа трубопроводів; підвищувальне устаткування, насоси, вежі, резервуари; водомірний вузол; арматура. Системи внутрішнього водопроводу поділяють на: а) за призначенням: господарчо-питні; виробничі; протипожежні; б) за сферою

обслуговування: роздільні; об'єднані; в) за температурою води: холодні; гарячі; г) за способом використання води: прямоточні; зворотні; з повторним використанням води [179, с. 9–10].

У той же час, поверхневі джерела водопостачання /річки, озера, водосховища, а в деяких окремих випадках і море вододостатні, із них легко можна забирати воду, але санітарні якості цієї води дуже низькі і значною мірою залежать від інтенсивності атмосферних опадів, сільськогосподарської та виробничої діяльності людини в зоні цих джерел, від сезону року. Річкова вода каламутніша в період весняних паводків та злив, містить багато різних домішок – мінеральних і органічних, а також бактерії, невелику кількість солей. Санітарні якості річкової води часто бувають низькими через забруднення її поверхневими стоками. У водоміст домішок, але все одно вона недостатньо прозора [17].

Відомо, що економіку будь якого підприємства формують наступні складові: основні та обігові фонди, трудові ресурси. Ефективність використання перерахованих елементів виробництва зумовлює його конкурентоспроможність [39]. Однак, сьогодні, значна частина водопровідних та каналізаційних мереж знаходиться в аварійному стані і підлягають заміні та ремонту. Із настанням літнього періоду зростає інтенсивність ремонтних, земляних і очисних робіт, робіт в колодязях, котлованах, траншеях, закритих просторах, що в свою чергу збільшує ймовірність вчинення кримінальних правопорушень. Так, централізованими системами водопостачання забезпечені 443 міста (або 96,5 % від загальної кількості), 497 селищ міського типу (або 56,1 %) та 737 сільських населених пунктів (або 2,6 %). Потужності комунальних та відомчих водопроводів складають понад 14,3 млн. м³ на добу, що забезпечує середньодобове водоспоживання на 1 міського мешканця в обсязі 326 літрів. Близько 30 % загального водоспоживання задовольняється за рахунок підземних джерел. Сьогодні в Україні експлуатується понад 67,4 тис. км водопровідних мереж і водоводів, 25,7 тис. км каналізаційних мереж і

колекторів. З них майже 20 % амортизовано, в аварійному стані знаходиться 4,5 тис. км водопровідних і 1,45 тис. км каналізаційних мереж [59].

Каналізаційні мережі відносяться до найважливіших систем життєзабезпечення міст, отже їх безаварійна експлуатація – завдання державної ваги. Неналежний стан технічних засобів приводить до збільшення аварій. Ці аварії загрожують нормальній життєдіяльності населення, функціонуванню промислового сектора економіки тощо. Кількість аварій на водопровідних мережах України досить значно перевищує відповідний рівень у країнах Європи. У системах каналізації амортизовано 26 % мереж і 7 % насосних станцій. Амортизовано 48 % насосних агрегатів, 46 % потребує заміни. Планово-попереджувальний ремонт виконується лише наполовину. Великою проблемою є забруднення води. У 2015 році питома вага нестандартних проб питної води, відібраної з джерел централізованого водопостачання, за санітарно-хімічними показниками сягала 15,7 %, за санітарно-бактеріологічними – 4,6 %. Причиною неналежного стану води є застосування застарілих технологій очистки та знезараження води [194, с. 57]. Зношеність основних фондів є найбільш актуальною проблемою ВКГ. Більшість очисних споруд збудовано 40-60 років назад. Відсоток зносу водопровідних мереж складає у місті Севастополі – 54,6 %, АР Крим – 48 %, Луганській області – 56,6 %, Львівській – 46 %, Донецькій – 45,9 %.

Нераціональні витрати та втрати питної води у зовнішніх мережах досягли в Україні 40,4 %: у м. Севастополі – 94,8 %, Закарпатській області – 82,6 %, Чернівецькій – 78,9 %, Житомирській – 71,2 %, Луганській – 58,6 %, Львівській – 61,7 %, Одеській – 60,2 % та в АР Крим – 57,4 % [20].

У цьому аспекті варто наголосити, що найважливішим чинником у забезпеченні надійності експлуатації водовідвідних систем і попередження надзвичайних ситуацій є діагностика стану трубопроводів і контроль складу атмосфери підсклепінного простору каналізаційних мереж. Особливу небезпеку для надійності водовідведення створює накопичення в експлуатаційних середовищах бетонних трубопроводів (стічній воді,

підсклепінному просторі, конденсатній волозі на склепінні) сірководню, його похідних та продуктів окиснення, що ініціюють біогенну сірчаноокислотну корозію бетонного склепіння. Крім того, сірководень у газоподібних викидах із каналізаційних мереж створює проблеми для екологічної безпеки водовідведення. В таких умовах для забезпечення надійності експлуатації бетонних трубопроводів водовідведення необхідні методи оперативного контролю корозійного ураження цих об'єктів та активності накопичення в них сірководню. Наразі в Україні кількісне визначення концентрації сірководню в мережах водовідведення здійснюється лише в деяких великих містах і тільки періодично, що не дозволяє одержати об'єктивної оцінки небезпеки газоподібного середовища. Методи інспектування каналізаційних мереж (оптичні, телевізійні, лазерні та ін.), які наразі широко використовують за кордоном (а в Україні через високу вартість – дуже обмежено), не дозволяють визначити агресивність середовища на поверхні конструкцій та глибину корозійного руйнування бетону [5, с. 6].

Сучасні розробки пристроїв для безпосереднього визначення глибини корозії склепінної частини бетонних трубопроводів, в яких використовується математична модель кислотної корозії бетону, потребують експериментального визначення спеціальних констант, що враховують особливості біогенної сірчаноокислотної агресії в каналізаційних мережах. Отже, існує нагальна проблема в суттєвому доповненні та удосконаленні методів контролю стану каналізаційних мереж, що знаходяться в експлуатації. Окрім того, щорічно в Україні під час виконання робіт у замкнених (обмежених) просторах (люки, лази, колодязні камери, колектори, каналізаційні мережі тощо) виникають випадки травматизму на об'єктах ВКГ, в тому числі зі смертельними наслідками [5, с. 7].

Необхідно акцентувати увагу щодо небезпеки самовільного виконання робіт з очищення каналізаційних колодязів приватних домоволодінь та необхідності залучення до виконання цих робіт спеціальних організацій, які мають відповідний дозвіл, на підвищенні відомчого контролю, забезпеченості

підприємств засобами індивідуального та колективного захисту, безпеці проведення робіт у замкненому просторі, проведення своєчасного навчання та інструктажів з питань охорони праці, забезпечення постійного контролю повітряного середовища під час виконання робіт тощо. Під час проведення планових або аварійно-відновлювальних робіт щорічно відбуваються нещасні випадки на спорудах каналізації, більшість яких закінчується летально. Люди гинуть через нестачу кисню, отруєння шкідливими речовинами, ураження електричним струмом тощо.

Більше 80 % нещасних випадків у колодязях зумовлено наявністю в них хоча б одного отруйного газу. Причини нещасних випадків, як правило, пов'язані з порушенням вимог щодо охорони праці під час проведення робіт, недооцінюванням робітниками небезпеки знаходження у подібних місцях, невикористанням засобів індивідуального захисту.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, проблема збереження та відновлення діючих мереж є особливо актуальною у зв'язку зі зростаючими вимогами до безпеки технічних об'єктів. В останні роки великомасштабні аварії на спорудах водовідведення сталися в Харкові, Черкасах, Чернігові, Херсоні, Мелітополі та ін. Наслідки цих аварій становлять серйозну техногенну небезпеку для навколишнього середовища та населення, внаслідок порушення нормальної роботи підприємств, наземних транспортних систем, забруднення ґрунту, водою стічними водами тощо. З урахуванням всіх негативних наслідків для експлуатації систем водо-відведення, а також їх екологічної безпеки, аварії на каналізаційних мережах необхідно ліквідувати в найкоротший термін. Проте більш важливо передбачити подібні надзвичайні ситуації на цих технічних спорудах заздалегідь і вчасно їм запобігти. Гостра нестача сучасних технічних засобів контролю стану каналізаційних трубопроводів унеможлиблює своєчасне виявлення дефектів і місць пошкоджень, внаслідок чого аварійний стан колекторів виявляється тільки після аварії [47].

Існує багато можливостей знизити, а в окремих випадках повністю ліквідувати втрати і нераціональне використання води, і, як наслідок, наблизити управління водними ресурсами до сталого водокористування. Для цього необхідно підвищити ефективність управління процесами водоспоживання за рахунок проведення комплексу заходів щодо здійснення проектування і управління системою водозабезпечення, покращення нормування, обліку і контролю за водокористуванням, перебудови існуючих форм і методів роботи. Важливими є кардинальні зміни в ціноутворенні, організації звітності, системі організації праці робітників галузі [186, с. 51].

На сьогодні нормативно-правове забезпечення ВКГ є розгалуженим, зокрема: Водний кодекс (1995 р.) [18]; Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.) [163]; Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України [146]; Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.) [149]; Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.) [156], Закони України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [158] та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [161], Методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (2018 р.) [126] та ін.

Підприємства ВКГ є природними монополістами і свою діяльність здійснюють під жорстким контролем органів місцевого самоврядування та держадміністрації. Тарифи цих підприємств більше реагують на розмір витрат, ніж на рівень попиту. Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що за останні роки кількість кримінальних протиправних діянь у комунальній сфері залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис) [53]. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових

розслідувань про кримінальні правопорушення у цій сфері переважають кримінально-протиправні посягання проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %). У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі, що проходить в умовах нестабільності спостерігається зростання кримінальних правопорушень, вчинених особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, на підприємствах або організаціях (на 23 %). Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27 % [150; 87].

На сьогодні, достатньо високою є й питома вага кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері водокористування за ст. 240 КК України (порушення правил охорони надр), ст. 242 КК України (порушення правил охорони вод), ст. 270-1 КК України (умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства) та кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (ст. 364-370 КК України) [90]. Така злочинність у сучасних реаліях розвитку набула принципово нової якості, трансформуючись у корупційні економічні організації.

Спрямованість кримінальної активності проявляє себе через заподіяння (або загрозу заподіяння) шкоди водному фонду, що втілюється у погіршенні життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів навколишнього середовища та його окремих екосистем (вода, тваринний та рослинний світ, земля, ліса, надра тощо) – у межах, в яких вони потрапляють до сфери кримінально-правового регулювання. Підвищена суспільна небезпека незаконного водокористування полягає у створенні реальної загрози біологічним основам існування людства та зумовлена посиленням антропогенного навантаження на природне середовище, що в умовах глобальної екологічної кризи створює загрозу заподіяння суттєвої, часто не відновлюваної шкоди життєво важливим інтересам людини,

суспільства та держави; особливій цінності води для українського суспільства і держави шляхом втрати водоресурсів, загибелі тварин, затопленні, утворенні боліт і поряд із цим опустелюванню територій; заподіянні значних матеріальних збитків державі; тривалому й витратному процесі відновлення водних ресурсів; значній поширеності та латентності таких кримінальних правопорушень порівняно з іншими посяганнями на довкілля; погіршенні показників якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів водних ресурсів.

Треба підкреслити, що сучасний стан ВКГ України характеризується дефіцитом фінансових ресурсів, необхідних для належної експлуатації та обслуговування систем водопостачання та водовідведення, незадовільним технічним станом споруд, обладнання, недосконалістю структури управління галуззю та нормативно-правової бази для забезпечення її надійного і ефективного функціонування. Сьогодні практично немає постійного джерела фінансування, насамперед коштів на реконструкцію або будівництво систем водопостачання та водовідведення. Усі ці фактори сприяють вчиненню кримінальних протиправних діянь на об'єктах ВКГ України, злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ВКГ і форм контролю за його діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Характерним для об'єктів ВКГ є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак кримінально караних діянь (частка латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає 70–80 %) шляхом використання мережі різних господарюючих суб'єктів недержавного сектору, що займаються водоканалізаційним бізнесом, підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування норм і правил безпеки, неправомірного доступу до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних

доходів, що значно ускладнює запобігання правопорушенням у такій галузі комунальної власності.

Забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій; її мета полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкретних кримінально караних діяннях) загроз національному та міжнародному спокою [129, с. 431].

Тому розвиток ВКГ України має відповідати сучасним соціально-економічним і екологічним вимогам. Екологічні вимоги до розвитку водогосподарського комплексу України мають забезпечувати охорону водоресурсних джерел, раціональне використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття; підвищення безпеки при використанні токсичних хімічних речовин, вирішення проблеми відходів. Економічні вимоги передбачають не тільки реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння розвитку регіонів на засадах сталості; розбудову міжнародного співробітництва в галузі використання і охорони водного фонду, але й якісне та ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування та водовідведення.

Таким чином, організація системного запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ має стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери корупційної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в

Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення співпраці органів державної влади.

Відтак, науково-прикладне дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування в умовах воєнних дій, реформування органів сектору безпеки є актуальним завданням юридичної науки і має важливе теоретичне та практичне значення для додержання і формування водно-екологічного правопорядку та забезпечення кримінологічної безпеки населення України, а також раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту. Нині, необхідно започатковувати втілювати в життя кримінологічну політику держави у частині, що орієнтована на забезпечення національної безпеки. Діяльність по запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері водокористування повинна стати самостійним елементом державної політики щодо забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від кримінальних протиправних посягань.

1.3. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України

Сучасним суспільствам притаманні різноманітні ризики, що суттєво впливають на результати діяльності як приватних підприємств, так і органів державного управління, а також місцевого самоврядування. Ефективна система державного управління є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави та передумовою європейської інтеграції України. Комунальна сфера є життєво необхідною сферою економічних відносин, оскільки безпосередньо пов'язана з процесом формування, розподілу та контролю за використанням коштів. Від законності цих відносин залежить ефективність реалізації державних соціальних програм, спрямованих на задоволення основних потреб населення та забезпечення належних умов життя.

Разом з цим, комунальна система України залишається досить привабливою для незаконних посягань. Кримінальні правопорушення в цій сфері займають суттєву частку в структурі економічної злочинності. Виявлення кримінальних правопорушень, зокрема привласнення коштів і майна у сфері ВКГ, які фінансуються за рахунок державного та місцевого бюджетів, є складним процесом, і потребує оперативного реагування та злагодженої роботи усіх державних та правоохоронних органів, учасників системи з протидії злочинності.

Також варто наголосити, що протягом останніх років в Україні, все частіше спостерігаються випадки вчинення кримінальних правопорушень, предметами яких виступають об'єкти ЖКГ, зокрема ВКГ. Основна небезпека таких протиправних діянь та необхідність їм запобігання не викликає сумнівів, оскільки утворенні наслідки діяльності не тільки завдають великої матеріальної шкоди державі, але й в окремих ситуаціях несуть в собі загрозу життю і здоров'ю пересічних громадян [206, с. 758; 226, с. 405].

Такий висновок підтверджується аналізом криміногенної обстановки, яка свідчить хоч і про зменшення кримінальних правопорушень у сфері власності, однак їх питома вага й тяжкість вчинення змінюється щорічно у бік збільшення. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), позаяк у зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). Водночас кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (-27,0 %), а в наступні роки зросла до 499, тобто в 3,7 раза порівняно з показником 2015 р. Особливо

інтенсивне збільшення цього показника спостерігалось у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %) [54].

Серед кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ переважають *загальні*, а саме:

1) кримінальні правопорушення проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), а саме більше шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (41 %);

2) кримінальні правопорушення проти довкілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України) і вод (ст. 242 КК України);

3) умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України, а також *предикатні* пов'язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення, зокрема

4) кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (ст. 356, 358 КК України);

5) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 364–369-2 КК України) – корупційні кримінальні правопорушення.

Серед зазначених груп кримінальних правопорушень набули розповсюдження кримінальні правопорушення проти власності, поєднані з протиправними діяннями у сфері службової діяльності з надання комунальних послуг. Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх

випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Кримінальні протиправні посягання на власність, зокрема розкрадання, залишаються найбільш розповсюдженими серед усіх кримінальних правопорушень. Важливе місце у виконанні завдань з охорони сфери ВКГ займає кримінально-правова боротьба з привласненням, розтратою майна та заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Особливу небезпеку для створення нової господарської системи в державі, заснованій на ринкових відносинах, становлять розкрадання, вчинені у співучасті, тому що спільне вчинення дозволяє з більшим успіхом знищити сліди, протидіяти розкриттю, що, звичайно, ускладнює процес запобігання.

Суспільна небезпека цього способу розкрадання полягає в тому, що вчиняється особами, які з огляду на різні законні підстави (внаслідок виконання посадових або службових обов'язків, договірних відносин тощо), мають доступ до чужого майна, тобто яким було делеговано (повністю або частково) правомочності власника щодо володіння, користування й розпорядження таким майном. В основі відносин довіри лежать не лише норми права, а й норми моралі. Це підвищує суспільну значимість боротьби з названими злочинними посяганнями, в основі якої лежать кримінально-правові засоби, що встановлюють відповідальність за привласнення або розтрату ввіреного майна [105, с. 14–15]. Зокрема, цей склад кримінального правопорушення передбачений ст. 191 КК України [90]. До того ж, розкрадання завдають серйозної майнової шкоди.

Підкреслимо, що в КК 1960 р. щодо групи корисливих злочинів проти державної і колективної власності застосовувався термін «розкрадання». Його використовували й науковці для визначення різних форм заволодіння колективним і державним майном. Так, на думку О. О. Дудорова, розкрадання є родовим поняттям, що охоплює собою ознаки цілої низки передбачених законом форм посягань на власність: крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, а

також розкрадання, що вчиняються посадовими особами шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем [131, с. 34]. У рамках нашого дослідження термін розкрадання використовується для зручності, як узагальнююче поняття для позначення всіх форм привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Розкрадання, що вчиняються шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним унаслідок зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) – це активні дії особи, якій ввірені на зберігання чуже майно, гроші, цінні папери тощо, для визначеного законом чи угодою розпорядження, управління, експлуатації, які проявляються у відособленні та викраденні їх з метою обернення на користь себе чи на користь іншої особи або, без відособлення, у розтраті, продажу, спожитку [123, с. 116].

Складність запобігання таким кримінальним правопорушенням зумовлена тим, що їх, зазвичай, вчиняють добре законспіровані організовані групи злочинців. Члени групи працюють на різних ділянках ВКГ, зокрема: на водних промислових підприємствах, контрольно-ревізійних і правоохоронних органах. Переважно ці розкрадання пов'язані з іншими небезпечними кримінальними правопорушеннями, зокрема корупцією, шахрайськими діями, забрудненням тощо.

Наприклад, *ОСОБА_4* як службова особа – керівник комунального підприємства «Рута-водоканал» та водночас директор філії, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечні наслідки, шляхом зловживання своїм службовим становищем, під час проведення будівельних робіт на об'єкті ВКГ з реконструкції, був обізнаний стосовно того, що ПП «В» не має основних фондів, виробничої потужності, трудових ресурсів, транспортних засобів, тобто є фіктивним, однак уклав фіктивні договори субпідряду на реконструкцію об'єкту ВКГ, де філія виступала генпідрядником, а приватне підприємство «В» – субпідрядником. Загальна договірна ціна робіт за вказаними договорами становила 697815,72 грн. На підставі укладених

фіктивних актів, умисно підписаних ОСОБА_4, протягом квітня-вересня 2011 року частками на розрахункові рахунки фіктивного підприємства ПП «В» незаконно були перераховані філією грошові кошти в сумі 697815,72 грн.

Так, свідок ОСОБА_17 на досудовому слідстві та під час судового засідання дав показання, що працював на будівництві, де підпорядковувався виконробу ОСОБА_44 і виконував роботи з укладання цегли, штукатурні роботи, копав траншеї, виконував інші роботи (різав метал, працював на бетонозмішувачі). За час роботи не чув про ПП «В», працівників цього підприємства на будівництві не бачив і не від кого з працівників не чув, що вони працюють на цьому підприємстві. Однак роботи, пов'язані з сантехнікою та опаленням виконували двоє невідомих чоловіків. Це були працівники державного підприємства або найняті підприємством працівники, оскільки вони працювали з матеріалами, які їм надавало державне підприємство. Крім цього, близько п'яти осіб перекладали труби протягом одного місяця, четверо осіб працювало над облаштуванням насосної станції. Вони також отримували матеріали від державного підприємства. Загалом на об'єкті працювало багато бригад, але на якому підприємстві вони були працевлаштовані йому невідомо [15].

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, є лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто те, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання, зберігання тощо. Таким чином, вчиняючи кримінальне правопорушення за ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні в неї правомочності (повноваження) щодо зазначеного предмета. Саме ця ознака відрізняє аналізоване кримінальне правопорушення від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), під час вчинення яких винний зовсім не причетний до майна або має лише доступ до нього за характером роботи чи йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для

використання у процесі надання комунальних послуг щодо водопостачання [130].

Варто пам'ятати, що розкрадання чужого майна вчиняють не лише шляхом використання правомочностей щодо чужого майна, яке було ввірене особі або перебувало в її віданні, а й шляхом зловживання своїм службовим становищем, що надає зазначеному кримінальному правопорушенню кваліфікований вид (ч. 2 ст. 191 КК України). Така правомочність може зумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Вона може виникати не лише в осіб, які перебувають у трудових відносинах із підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності. Такою правомочністю можуть бути наділені будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна передає певні повноваження щодо розпорядження, управління, доставки чи зберігання майна. Така правомочність в особи може виникнути на підставі цивільно-правових угод підряду, найму, оренди, комісії, прокату, перевезення, зберігання. Причому не важливо, яким саме власником юридичною чи фізичною особою винний був наділений певною правомочністю щодо відповідного майна [165; 88].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, передбачає вчинення однієї з таких суспільно небезпечних дій:

- привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні;
- розтрата такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191 КК України);
- привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем.

Загалом, комунальні послуги у сфері ВКГ варто згрупувати за функціональним призначенням таким чином: 1) комунальні послуги, що адресовані усім мешканцям населеного пункту; 2) комунальні послуги, що пов'язані з обслуговуванням житлових будівель і територій; 3) комунальні послуги, що призначені для задоволення індивідуальних потреб. Комунальні

послуги першої групи відповідають загальним інтересам населеного пункту та мають суспільний характер. До них належать: утримання та експлуатація водо-каналізаційних споруд. До другої групи комунальних послуг належать роботи з обслуговування водо-каналізаційних споруд. Третя група комунальних послуг призначена для задоволення індивідуальних потреб. Ці послуги надаються в квартирах, а саме: подача холодної і гарячої води, водовідведення, опалювання [51, с. 110–111].

Таким чином, на нашу думку, комунальні послуги у сфері ВКГ як засіб задоволення потреб населення повинні мати такі якісні складові:

1) у соціальному відношенні – відповідати рівню добробуту людей, місцевим традиціям, бути максимально зручними, естетичними, придатними для користування, не завдавати шкоди довкіллю;

2) у технічному відношенні – забезпечувати надійність і довговічність виробів, комплексність та своєчасність виконання робіт, якнайширше впровадження механізації та автоматизації технологічних процесів;

3) у правовому відношенні – відповідати договірним умовам між замовником і виконавцем, технології виконання, стандартам, нормативно-технічній документації тощо;

4) в економічному відношенні – бути економічними, максимально використовувати відходи виробництва, мати мінімальну матеріалоємність.

Однак, труби для будівництва каналізаційних мереж виготовляються з різних матеріалів, з урахуванням призначення трубопроводів, складу стічних і ґрунтових вод. Самопливні каналізаційні мережі укладають із керамічних, азбестоцементних і безнапірних залізобетонних труб, а колектори великих діаметрів – із залізобетонних труб або збірних залізобетонних елементів. Більшість каналізаційних трубопроводів та тунельних колекторів у промислових центрах України були побудовані в останні 40–50 років, а вибір матеріалів для будівництва (бетон та залізобетон) був обґрунтований фахівцями Держбуду СРСР, та передбачуваний термін служби не менш ніж 100 років (трубопроводи, виконані з бетону та залізобетону, складають близько

41 % всіх матеріалів, які використовуються для будівництва споруд (водовідведення). Однак, бетонні каналізаційні трубопроводи та тунельні колектори виходять з ладу набагато раніше запланованого нормативного терміну служби – не 20–30 років, а 5–10, а в деяких випадках і раніше. У системах каналізації найбільш пошкодженими елементами є трубопроводи великих діаметрів, які виконані переважно з бетону та залізобетону.

Найскладніше запобігати замаскованим розкраданням, коли злочинці вміло приховують свої дії: фальсифікують різноманітні документи, залякують можливих свідків, використовують підкуп і погрози на адресу другорядних співучасників та ін. Як наслідок цього, злочинці тривалий час залишаються невикритими, розкрадаючи матеріальні цінності та грошові засоби у великих і особливо великих розмірах. На думку працівників слідчих підрозділів поліції, той факт, що значний час кримінальні правопорушення цієї категорії залишаються невиявленими, зумовлений низкою особливостей, характерних для механізму розкрадань. Відтак 32,5 % опитаних слідчих віднесли до них вчинення добре організованими групами; 27,8 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників органів державної влади, 20,9 % слідчих – сприяння злочинцям з боку корумпованих працівників недержавних організацій, 16,2 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників контролюючих органів, 2,6 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників правоохоронних органів.

Привласнення полягає в протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винною особою чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з подальшим наміром обернути його на свою користь чи на користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти та користуватись вилученим майном, поліпшуючи власне матеріальне становище безпосередньо за рахунок викраденого.

Розтрата – це незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що на законних підставах було йому

ввірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, дарування, обмін, передача іншим особам тощо). Розтрата відрізняється від привласнення тим, що у разі розтрата майно відчужують і витрачають одразу, воно не перебуває певний час у незаконному володінні винного, а привласнення передбачає наявність певного проміжку часу, упродовж якого винний незаконно володіє майном, розпоряджається ним як власним. У разі привласнення майно перебуває у винної особи (в інших осіб) під її контролем і може бути повернуто власникові, а в разі розтрата майно вже використано (витрачено), а отже, може йтися лише про відшкодування завданих власникові збитків [49].

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відбувається у випадках, коли така особа незаконно обертає чуже майно на свою користь або на користь третіх осіб, використовуючи для цього своє службове становище всупереч інтересам служби. Зазвичай службова особа не є матеріально відповідальною, але водночас наділена правом оперативного-господарського управління майном, вирішуючи питання про користування й управління ним, розпоряджаючись таким майном як уповноважена власником особа. Кваліфікація кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 191 КК України можлива лише тоді, коли особа здійснила заволодіння завдяки використанню своїх службових повноважень щодо майна, розпоряджатися яким вона мала право чи була зобов'язана [42, с. 393].

Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правоздатністю. На відміну від привласнення і розтрата, головною ознакою заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем є не наявність чи відсутність у винного певної правоздатності щодо майна, яке є предметом кримінального правопорушення, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень.

Аналіз судової практики засвідчує, що досить часто вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем пов'язане із внесенням винним до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, підробленням документів, складанням і видачею завідомо неправдивих документів [48, с. 849–852]. Тому дії винного потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 191, 366 КК України [225].

У разі вчинення таких розкрадань предметами посягання постають: грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, матеріальні цінності. З числа матеріальних цінностей частіше за все розкрадається майно, збут якого або використання не є особливо складним. Службові розкрадання мають три форми: привласнення; розтрата; заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою службовим становищем [208]. Кожна з цих форм злочинної діяльності має свою специфіку способу вчинення кримінального правопорушення залежно від цілої низки обставин, а саме: загального стану економіки та окремих її галузей; безпосередньої сфери господарської діяльності тощо.

До розряду універсальних способів безпосереднього заволодіння можна віднести такі: а) отримання грошових коштів із каси підприємства на підставі фіктивних документів (підроблених кошторисів, звітів про відрядження, представницьких витрат тощо); б) виписка безтоварних накладних із подальшою реалізацією товару постачальником за домовленістю про це з отримувачем; в) оплата фактично невиконаних робіт; г) винесення або вивезення майна з території без документів або за підробленими документами; д) розтрата грошових коштів, отриманих під звіт на потреби підприємства; е) включення до відомостей на оплату праці «мертвих душ»; ж) незаконна виплата службовим особам премій, допомоги, інших виплат, на що такі особи не мали права [118; 22].

Способи вчинення, які безпосередньо стосуються сфери ВКГ, то них варто віднести:

1) технологія нарахування та виплати/привласнення винагороди собі або іншим членам ВКГ (14 % проваджень) реалізується такими способами:

– нарахування та виплата одноразової грошової винагороди собі та іншим членам (10 % проваджень);

– привласнення винагороди (3 % проваджень);

2) підробка табелів робочого часу, відомостей про відрядження, що є підставою для нарахування коштів у вигляді заробітної плати, їх наступного привласнення (10 % проваджень) вчиняється у такі способи:

– внесення до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного іншими працівниками робочого часу (4 % проваджень);

– внесення особою до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного нею або особою, з якою вона перебуває в шлюбі, робочого часу (2 % проваджень);

– фіктивне працевлаштування з наступним привласненням заробітних плат (2 % проваджень);

– внесення особою недостовірних відомостей про виконання водопровідних робіт (1 провадження);

– видача фіктивних наказів про відрядження, кошти за якими привласнювалися (1 провадження);

– виплата найманим працівникам зарплати, меншої за мінімальну, завищення розміру заробітної плати у документах, які подаються в центр зайнятості для отримання дотацій (1 провадження);

3) незаконне преміювання, нарахування надбавок (7 % проваджень) проявляється у таких способах:

– видання керівником та підписання наказів про преміювання та виплату надбавки до заробітної плати собі/співробітникам без узгодження з вищим органом, у компетенції якого знаходиться це питання (6 % проваджень);

– нарахування та виплата заробітної плати «за старшинство», протиправне нарахування єдиного соціального внеску (1 % проваджень);

– нарахування бухгалтером надбавки водопровідникам за шкідливі умови праці на власний розсуд, тоді як такі умови праці визначаються лише за результатами атестації робочих місць (1 % проваджень);

4) підробка актів виконаних робіт, відомостей про отримання винагороди за договором, інших документів, які є підставою для отримання коштів (3 % проваджень) реалізується у такі способи:

– підробка підпису залученої особи у відомості про отримання винагороди за договором (1 % проваджень);

– підробка актів виконаних робіт, розрахунку витрат на відшкодування заподіяної шкоди (1 провадження);

– видання головою профспілки завідомо неправдивого протоколу профспілкових зборів, надання його до райкому профспілки працівників державних установ, отримання на його підставі коштів (1 провадження);

– оплата бюджетними коштами за фактично не здійснену поставку (1 провадження);

– оплата бюджетними коштами за фактично не виконані роботи (1 провадження).

За предметом посягання всі розкрадання можна розподілити на два види: розкрадання майна оприбуткованого за документами й не оприбуткованого. Перший вид розкрадань поділяється на різновиди:

– прості розкрадання, вчинені шляхом вилучення коштів або товарно-матеріальних цінностей і їх привласнення без хитрощів і маскувань, без приховування недостачі;

– замасковані розкрадання, основними різновидами яких є розкрадання з використанням підроблених облікових документів: укладаються фальшиві рахунки або трудові договори з привласнення необґрунтовано нарахованих сум; у платіжних відомостях навмисно завищують підсумки з привласненням різниці між завищеною сумою й фактично виплаченою; у нарядах завищують

обсяг і вартість виконання робіт з вилученням (отриманням) через підставних осіб необґрунтовано нарахованих грошей; отримання грошей під виглядом премій, відрядження тощо; проведення безтоварних операцій з передання й отримання цінностей. Виписане зі складу викрадається, а недостача покривається за рахунок підробки або неврахованих надлишків тощо.

Розкрадання неоприбуткованого майна здійснюється шляхом:

– повного або часткового викрадення товарно-матеріальних цінностей, що надходять, для чого робиться: заниження в приходних документах кількісних і якісних показників; складання підроблених комерційних актів про недостачу або зіпсованість вантажу, що надходить; знищення або невідача документів, що підтверджують надходження товарно-матеріальних цінностей;

– викрадення попередньо створених надлишків, які утворилися в результаті: недостачі майна отримувача; списання майна на зіпсованість або понаднормативні витрати; списання майна у відходи [104, с. 89–90].

Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем [118].

Протиправні діяння у сфері ВКГ сприяють вчиненню порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) та вод (ст. 242 КК України).

Ефективна та безаварійна експлуатація водопровідних і каналізаційних мереж неможлива без інформації про їх технічний стан, на підставі якого можна запобігати надзвичайним ситуаціям на цих об'єктах, планувати ремонтні роботи, здійснювати приймання новозбудованих та відремонтованих мереж. Своєчасна діагностика стану каналізаційних трубопроводів дає можливість виявити порожнечі та зони розущільнення у прилеглих ґрунтах, визначити технічний стан трубопроводів для виявлення дефектів і руйнувань, місць інфільтрації та ексфільтрації стічних вод, рівня осаду у трубах і тунельних колекторах тощо.

У каналізаційних мережах великого діаметра переважають руйнування трубопроводів (безнапірних або самопливних ділянок) внаслідок корозії [228]. Основна причина такого виду корозії – мікробіологічна сірчано-кислотна агресія, тобто вплив на бетонну поверхню трубопроводу сірчаної кислоти, що продукується тіоновими бактеріями [77]. Утворення агресивного середовища в каналізаційних колекторах водовідведення можна представити у вигляді наступних етапів:

- утворення сірководню (H_2S) у стічній воді в анаеробних умовах внаслідок мікробіологічних процесів;
- виділення H_2S зі стічної рідини в підсклепінний простір;
- сірководню в конденсатній волозі на поверхні труб і його окислення тіоновими бактеріями до сірчаної кислоти.

Стічна вода, що транспортується колектором, згідно СНіП 2.03.11-85, не є агресивною по відношенню до бетону і залізобетону.

Атмосфера підсклепінного простору, що містить сірководень, є корозійно-небезпечною для бетону: від слабоагресивної до агресивної [229, с. 161].

На формування агресивності газоподібного середовища впливає ряд параметрів: склад стічних вод (концентрація сульфатів, хімічне споживання кисню), наявність ділянок з анаеробними умовами, зон підвищеної

турбулентності водного потоку (перепадні колодязі та камери, повороти тощо), температура стічних вод, що подаються у каналізацію тощо [11, с. 113].

Під час розчинення газоподібних сполук (головним чином сірководню) та їх мікробіологічного окислення у плівковій конденсатній волозі на поверхні склепінної частини каналізаційних колекторів утворюється надзвичайно корозійно-агресивна суміш із низьким значенням рН і високим солевмістом, яка активно взаємодіє з компонентами бетону (головним чином, із цементними гідратами). На ряді ділянок каналізаційних мереж склад плівкової конденсатної вологи на поверхні бетонних конструкцій згідно СНіП 2.03.11-85 є сильноагресивним по відношенню до бетону [32].

В цілому корозійне руйнування бетону склепінної частини каналізаційних мереж і споруд на них зумовлене впливом двох агресивних експлуатаційних середовищ: газоподібного, але, головним чином, рідкого – плівкової конденсатної вологи, які сформовані, в основному, продуктами мікробного метаболізму [127].

Експлуатація та ремонт підземних трубопроводів різного призначення набувають все більш вираженої тенденції до ускладнення та підвищення відповідальності за якість виконуваних робіт. Особливо наочно ця тенденція проявилася в останні 10-20 років. Раніше основна складність і відповідальність за експлуатацію та ремонт трубопроводних систем була пов'язана з нафто-, газо- та продуктопроводами (через техногенне та екологічне навантаження на навколишнє середовище у випадку аварій на цих спорудах). Однак останнім часом трубопроводи комунального водного господарства все частіше стають джерелом підвищеної небезпеки і, як наслідок, – надзвичайних ситуацій різного характеру. Наслідки від аварій та незадовільного стану цих мереж завдають значних екологічних і економічних збитків. Внаслідок аварій на каналізаційних колекторах відбувається підтоплення підземного простору міст стічною водою, забруднення ґрунту, водойм і ґрунтових вод каналізаційними стоками. У зв'язку з тим, що більше 75 % каналізаційних мереж України відпрацювали свій нормативний термін, екологічну ситуацію на спорудах

водовідведення можна оцінити як напружену, а на окремих ділянках – небезпечну або навіть кризову [79].

Велика частина підземних трубопроводів комунального водного господарства країни перебуває за межами розрахункових термінів амортизації, а технічний стан значної їх частини можна визначити як передарійний чи аварійний. При цьому кількість трубопроводів у такому технічному стані продовжує стрімко зростати з року в рік.

Амортизація основних фондів каналізаційних мереж в Україні становить 70 %, причому близько 40 % всієї каналізаційної мережі повністю відпрацювало свій ресурс [77].

Успішно експлуатувати споруди, що знаходяться у подібному стані, планувати реконструкцію мереж або капітальний ремонт трубопроводів без об'єктивної інформації про їх стан вкрай складно і небезпечно.

В Україні експлуатація зовнішньої каналізаційної мережі в містах і селищах здійснюється спеціальними службами районів або ділянок, які входять до складу управлінь водопровідно-каналізаційного господарства або відповідних відділів при міських і селищних комунальних органах. На промислових підприємствах експлуатацію каналізаційної мережі здійснюють спеціальні служби. Експлуатаційні служби кожного району можуть обслуговувати мережу протяжністю до 1000 км. До складу служб району можуть входити служби виробничих ділянок, які обслуговують.

Стічні води, що транспортуються каналізаційними трубопроводами, можна розглядати як середовище, що потенційно викликає корозію бетонних споруд водовідведення внаслідок утворення в ньому сірководню, який окислюється на незатоплюваних поверхнях мікроорганізмами до сірчаної кислоти. Корозійний процес відбувається у вологих газоповітряних умовах: в колекторах вище рівня рідини, в шахтах на всій їх висоті з внутрішньої сторони. Тому під час проектування каналізаційних колекторів необхідно враховувати ряд факторів, пов'язаних із дією сірководню на бетонні споруди водовідведення:

– сірководень може призвести до глибоких корозійних процесів незахищених каналізаційних трубопроводів, виготовлених на основі цементу (в результаті мікробіологічного окислення сірководню утворюється сірчана кислота, що впливає на стінки бетону);

– у подібних умовах до корозії найбільш схильна внутрішня стінка трубопроводу над рівнем потоку. Ступінь корозійної дії сірчаної кислоти в каналізаційних трубопроводах залежить від матеріалу труб, концентрації кислоти й температури навколишнього середовища. Поверхня бетонних і азбестоцементних труб, а також вапняні облицювання труб із чорного металу вступають у реакцію, в результаті якої матеріал труб перетворюється в розбухлу тістоподібну масу; вона може відвалитися та відкрити нові місця для корозії.

Середньорічна концентрація розчинених сульфідів у невеликих каналізаційних трубопроводах може становити від 0,1 до 0,2 мг/дм³, вміст сульфідів від 0,5 мг/дм³ і вище вважається прийнятним для великих трубопроводів, в умовах рівномірного перебігу потоку. Однак там, де турбулентність потоку є високою, сірководень виділяється швидше і процеси корозії йдуть більш інтенсивно, навіть якщо концентрація сульфідів не перевищує декількох десятків міліграма на літр [5].

Тому, у сфері охорони надр (порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) – предметом посягання є надра. Водночас, у сфері охорони вод предметом посягання відповідно є: а) усі води (водні об'єкти) на території обслуговування ВКГ для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту (ст. 1 Закону України «Про охорону земель» (2003 р.)) [162]. До земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами уздовж морів, річок і навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів; б) води внутрішнього та територіального моря, а

загалом, море, як морська екосистема, тобто сукупність живих морських організмів та середовища моря, що взаємодіють між собою.

З метою посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ) з 5 лютого 2011 р. на території України запроваджено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (ст. 270–1 КК України).

З огляду на те, що КК України вже містить склад кримінального правопорушення (ст. 194), що встановлює відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (загальний), доповнення КК України ст. 270–1 має на меті посилити відповідальність саме за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (спеціальний склад кримінального правопорушення). Суспільна небезпека цих діянь полягає у тому, що вони зазвичай є передумовою настання більш тяжких наслідків (травмування та загибелі людей). Йдеться про такі суспільно небезпечні дії:

- крадіжки кришок люків і решіток інженерних мереж (призводять до падіння людей в колодязі та оглядові камери);
- перебудову або пошкодження систем водопостачання та водовідведення в жилих багатоквартирних будинках;
- виведення з ладу водообладнання тощо.

Разом з тим, практика притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270–1 КК України з часу введення кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення є незначною і, як наслідок, мінімальною є й судова практика розгляду цих справ.

З огляду на розміщення цієї норми КК України у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», вбачається, що родовим об'єктом злочину є суспільні відносини з приводу охорони громадської безпеки в державі. Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини щодо охорони об'єктів ЖКГ. Додатковими об'єктами можуть бути суспільні відносини з приводу охорони життя, здоров'я, майнових відносин. Предмет знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ чітко визначено у п. 1 примітки до ст. 270–1 КК.

До об'єктів благоустрою можуть належати також інші території в межах населеного пункту. Об'єкти водопостачання та водовідведення включають в себе трубопроводи, засувки, засувки та роздільні пристрої, насосні станції, теплові пункти, засоби обліку та дистанційного керування та інші споруди, пристрої, призначені для забезпечення населення комунальними послугами. Водночас, до таких об'єктів не відносяться електричні мережі та елементи системи газопостачання, оскільки вони не названі в переліку наведеному у п. 1 примітки до ст. 270-1 (окрім тих, які є складовими житлового фонду) [90].

До об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення належать такі:

- цілісні майнові комплекси;
- системи цілісних майнових комплексів, які забезпечують (призначені) та достатні для самостійного здійснення господарської діяльності у сферах водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод, надання послуг, пов'язаних з постачанням споживачам тепла;
- майнові комплекси структурних підрозділів підприємств, що є достатніми для самостійного здійснення господарської діяльності у зазначених сферах.

Мережі чи складові об'єктів благоустрою, теплопостачання, водопостачання чи водовідведення охоплюють усі елементи, які утворюють вказані вище об'єкти. Крім кришок люків та решіток на них, які прямо названі у п. 1 примітки до ст. 270-1, ними є сміттєві баки та урни, паркові лавки, ліхтарі, огорожі, вітрини, бювети з витоками підземних вод, басейни, фонтани тощо [195].

Так, в м. Овручі по вул. Шолома Алейхема, Сурду Сергій Вікторович за попередньою змовою із Волинцем Володимиром Андрійовичем, з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки), з корисливих спонукань, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, скориставшись відсутністю сторонніх осіб, підійшли до оглядового колодязя міського водостоку, який (водостік) є об'єктом ВКГ і перебуває на балансі Овруцького комунального

підприємства (КП) «Комунальник», звідки (із колодязя) допомагаючи один одному, руками зняли і таємно викрали дві металеві решітки вартістю 104 грн. кожна, чим заподіяли Овруцькому КП «Комунальник» матеріальну шкоду на загальну суму 208 грн. Крім цього, викраденням вказаних металевих решіток Сурду С.В. та Волинець В.А. пошкодили об'єкт ВКГ, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей. Своїми умисними діями, вираженими в таємному викраденні чужого майна (крадіжці) вчиненими за попередньою змовою групою осіб, Сурду Сергій Вікторович скоїв злочин, передбачений ч. 2 ст. 185 КК України. Своїми умисними діями, вираженими в умисному пошкодженні об'єкту житлово-комунального господарства, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування такого об'єкту, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей, Сурду Сергій Вікторович скоїв злочин, передбачений ч. 1 ст. 270-1 КК України [189].

Об'єктивна сторона кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 1 ст. 270–1 КК України, полягає в суспільно-небезпечному діянні, тобто умисному знищенні або пошкодженні об'єктів ЖКГ. Конструкція цього кримінального правопорушення є формально-матеріальною. Тобто таке протиправне діяння можна вважати закінченим з моменту вчинення дій, зазначених у диспозиції статті, які могли призвести до неможливості експлуатації вказаних об'єктів, або створити небезпеку для здоров'я людей.

Наслідки, з настанням яких при певній формі вчинення злочину за ч. 1 ст. 270–1 КК України законодавець пов'язує момент його закінчення, полягають у неможливості експлуатації зазначених об'єктів або спричиненні майнової шкоди у великому розмірі.

Знищенням є доведення майна до повної непридатності щодо його цільового призначення. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням є погіршення якості,

зменшення цінності речі або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан.

Знищення або пошкодження об'єктів ВКГ полягає в приведенні їх у стан повної або часткової непридатності для подальшого використання, коли вони взагалі перестають існувати чи істотно погіршуються. Знищення або пошкодження вказаних об'єктів часто здійснюється шляхом викрадення окремих їх складових (гальмівних котушок ліфтів, радіаторів опалення, каналізаційних люків). У такому випадку вчинене слід кваліфікувати за сукупністю статей Особливої частини КК про відповідальність за крадіжку чи інших злочинів про ти власності (за наявності передбачених кримінальним законом підстав) та за ст. 270-1.

У разі, якщо для вирішення питання про те, чи втрачено внаслідок вчиненого діяння можливість використання майна за цільовим призначенням або наскільки зменшилась його цінність, потрібні спеціальні знання, необхідно призначати експертизу.

Неможливість експлуатації, порушення нормальною функціонування об'єктів житлово-комунального господарства чи створення відповідної загрози характеризує ступінь знищення чи пошкодження таких об'єктів. Злочинним воно буде тоді, коли вони приведені у стан, а якому не можуть бути використані за цільовим призначенням або стають нездатними виконувати свої функції або ж виникає можливість цього. Зокрема, йдеться про необхідність відселення людей через загрозу обвалу житлового будинку, а якому внаслідок реконструкції зруйновані несучі стіни; вимкнення ліфта через пошкодження систем управління ним; припинення водопостачання у зв'язку з пошкодженням водопроводу. Проміжний наслідок вказаних дій може полягати як у реальній шкоді (припинення використання пошкоджених чи зруйнованих об'єктів), так і у створенні небезпеки – виникненні високої і реальної імовірності відповідних наслідків [89; 135].

Створення небезпеки для миття чи здоров'я людей або майнове шкода у великому розмірі є ознакою складу простого виду злочину, передбаченого у ч.

1 ст. 270–1. Такі наслідки є похідними від знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, яке призвело або могло призвести до неможливості нормальної експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів. Закон виділяє два види наслідків, які відрізняються і за характером, і за змістом: це створенні небезпеки для людей або ж реальне заподіяння вказаної майнової шкоди.

Під створенням небезпеки щодо аналізованого складу злочину слід розуміти такі зміни у стані об'єктів, які унеможливають їх експлуатацію чи нормальне функціонування, коли виникає висока її реальна ймовірність загибелі хоча б однієї людини чи заподіяння шкоди здоров'ю. Ступінь імовірності визначається з урахуванням конкретних обставин справи – наявності людей на зруйнованих об'єктах, можливості їх евакуації, швидкості надходження поведні тощо.

Майнова шкода як наслідок цього злочину характеризується: а) прямою дійсною шкодою (тобто, про неотримані доходи не йдеться), яка визначається з урахуванням вартості знищених чи пошкоджених об'єктів, розмірів витрат на їх відновлення, витрат на заміщення послуг (підвезення води, наймання житла для відселених мешканців, організація об'їзних шляхів); б) розміром.

Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в 300 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [89].

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності та вчинила зазначене злочинне діяння.

Суб'єктивна сторона злочину передбачає як прямий умисел, так і змішану форму вини. Винний може умисно ставитись як до пошкодження так і до майнової шкоди в результаті пошкодження даних об'єктів, однак відкриття каналізаційного люку для того, щоб туди впала людина, потрібно

кваліфікувати за наявності всіх належних обставин, наприклад, як злочин проти життя та здоров'я.

У разі знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ загальнонебезпечним способом винний передбачає, що він завдає чи може завдати фізичної шкоди людям, а так само знищити чи пошкодити майно інших фізичних чи юридичних осіб, крім майна, на яке вчинюється посягання, або може і повинен це передбачати.

Стосовно таких наслідків, як загибель людей чи інші тяжкі наслідки, психічне ставлення винної особи може характеризуватись як умисною, так і необережною формою вини. У разі, якщо внаслідок умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом потерпілому з необережності було заподіяно смерть, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 270–1 КК України.

Якщо ж винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання цих наслідків, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270–1 КК України і відповідною частиною ст. 115 КК України [182].

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 364–369-2 КК України).

Варто зазначити, що характерними ознаками корупційних кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є сукупність спеціалізованої наукової інформації, що включає в себе такі елементи: соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид кримінальних правопорушень; суспільну небезпечність певного виду кримінальних правопорушень; протиправність діяння та її місце у системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно-небезпечної поведінки; склад певного виду кримінальних правопорушень; суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення кримінальних правопорушень, що

перебувають поза межами складу певного виду кримінальних правопорушень, але притаманні їм вчиненню; особу злочинця.

Зазвичай, такі протиправні діяння супроводжують різноманітні незаконні заволодіння коштами та майном, пов'язаним з веденням водопровідно-каналізаційної діяльності.

Так, *ОСОБА_1*, працюючи згідно наказу №199-к від 21.10.2013 року начальником Іллічівської служби по ремонту і обслуговуванню водопровідних мереж і каналізації підприємства КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» (ЄДРПОУ 03361508), будучи службовою особою, яка наділена адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими повноваженнями, а саме, несе відповідальність за своєчасне та правильне оформлення документації тим самим склав та видав завідомо неправдиві офіційні документи, в які внесено завідомо не правдиві відомості щодо дії та ходу виконання договорів підряду на виконання робіт з капітального ремонту від ВНС «Мирний» в Іллічівському районі м. Маріуполя №53 від 25.11.2013 року, укладених між КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» та ТОВ ВК «Будводоканал» по об'єкту «капітальний ремонт водогону ВНС «Мирний», а саме акти прийому передачі демонтованих матеріалів.

ОСОБА_1, будучи службовою особою, діючи умисно, з метою скоєння службового підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, зловживаючи своїм службовим становищем у 2014 році знаходячись в приміщенні бухгалтерії головного управління КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства», за адресою: м. Маріуполь, вул. Варганова, 7 підписав акт прийому-передачі демонтованих матеріалів за об'єктом «Капітальний ремонт водовода від ВНС «Мирний» до вул. Рівна в Іллічівському районі м. Маріуполя від 25.12.2013 року, та акт прийому передачі демонтованих матеріалів за об'єктом «Капітальний ремонт водовода від ВНС «Мирний», тобто підписав вказані акти, в яких були внесені завідомо

неправдиві відомості, а саме підтвердив факт отримання згідно актів прийому – передачі демонтованих матеріалів: демонтованої труби діаметром 400 мм в кількості 120 пм., труби діам. 500 мм. в кількості 3000 пм., задвижки Ду 500 мм в кількості 6 шт., задвижки Ду 100 мм в кількості 2 шт., задвижки Ду 150 мм в кількості 1 шт., задвижки Ду 200 мм в кількості 1 шт., задвижки Ду 300 мм в кількості 1 шт., які фактично не були отримані КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» 25.12.2013 року, хоча фактично вказані матеріали не приймав, до КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» вони не надходили [188].

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері ВКГ – протиправні суспільно небезпечні діяння, що: посягають на суспільні відносини пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням водних ресурсів та об'єктів водокористування, водопостачання, водовідведення; завдають шкоди комунальним відносинам, підгрунтям яких є охоронюваний законом інтерес громадян, суб'єктів господарювання і держави; вчиняються особами, які здійснюють водопровідно-каналізаційну діяльність, включені в систему комунальних відносин, або іншими особами, які формально перебувають поза сферою ВКГ, проте фактично здатні впливати на прийняття управлінських рішень; не мають насильницького спрямування, вчиняються переважно шляхом розкраданням з порушенням охорони надр, вод, морів, умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ВКГ та службових зловживань, основою яких зазвичай є корисна мета.

Увесь масив способів вчинення таких кримінальних правопорушень варто розподілити на дві загальні групи: прості (учинені шляхом безпосереднього вчинення дій, які передбачені структурою однієї кримінально-правової норми) та складні (пов'язані з використанням влади, службового становища або службових повноважень і вчиненням інших (предикатних) кримінальних правопорушень). Складні кримінальні правопорушення у сфері ВКГ вчиняють здебільшого шляхом: 1) підроблення документів, які були

засобами підготовки до вчинення основного кримінального правопорушення, що полягало в отриманні зразка оригіналу документа та/або його окремих реквізитів (кліше печаток чи зразків їх зображень, чистих бланків з відтисками печаток і підписами службових осіб суб'єктів службової діяльності та державних органів, бланків документів суворої звітності чи їх зразків. Залучення осіб з відповідними спеціальними навичками; виготовлення пробних копій документа або окреме виготовлення певних частин (реквізитів) документа. Підроблення електронного документа шляхом фальсифікації його обов'язкових реквізитів та електронного цифрового підпису, що дає змогу ідентифікувати автора електронного документа (34 % кримінальних проваджень); 2) порушення правил, умов водопостачання і водовідведення (20 %), що спричинили забруднення надр, вод, морів (агресивні експлуатаційні середовища в системах водовідведення; експлуатаційні та екологічні наслідки утворення сірководню в мережах водовідведення); 3) вивчення умов документообігу щодо процедури перевірки справжності документів, пов'язаних із суб'єктами службової діяльності (15 %) [113].

Кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, попри багатоплановість кримінально-правового змісту і кваліфікації, становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь, об'єднаних на основі таких спільних ознак: по-перше, кримінальні правопорушення вчиняють суб'єкти, які є учасниками водопровідно-каналізаційних правовідносин (охоплює організаційні, проектні, кошторисні роботи, а також взаємодію учасників з компетентними органами з приводу організації та здійснення водопровідно-каналізаційних робіт); по-друге, кримінальні правопорушення, зокрема корупційного характеру, вчиняють особи у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності шляхом порушення норм і правил ведення ВКГ, а також представники державних інституцій під час реалізації дозвільних, тендерних, контрольних-наглядових та інших закріплених законодавством процедур; по-третє, предметами (знаряддями) кримінальних правопорушень є матеріали, обладнання, техніка й інші активи, що використовуються у ВКГ; по-четверте, сліди кримінально

протиправних дій відображаються (фіксуються) у відповідних господарсько-фінансових документах, зокрема електронних; по-п'яте, виявленню кримінальних правопорушень сприяє використання спеціальних знань, зокрема щодо бухгалтерського обліку, оподаткування, проходження тендерних процедур тощо, що обумовлює важливість фахової (цільової) працівників органів поліції.

Висновки до розділу 1

1. ЖКГ – це система підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури. Одним із структурних елементів є ВКГ, яке сучасна Україна отримала у спадок від радянських часів, а тому і його проблеми насамперед пов'язані з розвитком цієї галузі за минулих часів. Тому його розвиток повинен відповідати європейським соціально-економічним й екологічним вимогам, в частині вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння стабільному розвитку регіонів; міжнародне співробітництво в галузі використання й охорони водного фонду; урахування екологічних обмежень і вимог при прийнятті рішень у поєднанні із запобіганням правопорушенням у цій сфері.

2. Проведене дослідження наукових праць в аспекті предмету дослідження показало, що в основному вони присвячені організації діяльності ЖКГ України (В. А. Бардаков, О. М. Буханевич, І. А. Власенко, О. В. Димченко, Р. А. Джабраїлов, І. О. Драган, К. Ю. Гарник, В. О. Костюк, О. О. Кравчук, О. Є. Куш, Н. І. Олійник, О. О. Перькова, Н. О. Ружинська, А. П. Скорик, О. М. Соколовська, О. І. Шевська, Т. П. Юр'єва), кримінально-правовій

характеристиці (В. І. Антипов, Н. О. Гуторова,) та окремим аспектам протиправності у сфері господарської діяльності (М. Б. Бучко, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Є. Користін, Г. А. Матусовський, В. М. Попович, В. Л. Ортинський, В. В. Сазонов, О. В. Тихонова, С. С. Чернявський, В. В. Черней) та протидії розкраданням у сфері ЖКГ (Я. В. Василевич, А. Ф. Волобуєв, А. П. Запотоцький, М. І. Камлик, В. В. Корнієнко, С. С. Кулик, В. В. Лисенко, М. М. Ніконов, О. А. Слабченко, К. А. Титова, С. А. Шубіна та ін.). Водночас кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України залишаються відкритими і не дослідженими у науковому просторі, а інституції сектору безпеки позбавлені кримінологічної методики запобігання кримінальним правопорушенням у цьому важливому елементі ЖКГ.

3. Сьогодні перед населенням України постала загроза, яка виражена у кримінальному посяганні на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення водних об'єктів. Високий рівень кримінальної протиправності у сфері водокористування стримує темпи загального економічного зростання. Тому, організація системного запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери корупційної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення співпраці органів державної влади. Видається за необхідне втілювати в життя кримінологічну політику держави у частині, що орієнтована на забезпечення національної безпеки, а діяльність по запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері водокористування повинна стати самостійним елементом житлово-комунальної політики країни в частині забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від кримінальних протиправних посягань.

4. Кримінальні правопорушення у сфері ВКГ – протиправні суспільно небезпечні діяння, що: посягають на суспільні відносини пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням водних ресурсів та об'єктів водокористування, водопостачання, водовідведення; завдають шкоди комунальним відносинам, підгрунтям яких є охоронюваний законом інтерес громадян, суб'єктів господарювання і держави; вчиняються особами, які здійснюють водопровідно-каналізаційну діяльність, включені в систему комунальних відносин, або іншими особами, які формально перебувають поза сферою ВКГ, проте фактично здатні впливати на прийняття управлінських рішень; не мають насильницького спрямування, вчиняються переважно шляхом розкраданням з порушенням охорони надр, вод, морів, умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ВКГ та службових зловживань, основою яких зазвичай є корисна мета.

5. Кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, попри багатоплановість кримінально-правового змісту і кваліфікації, становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь, об'єднаних на основі таких спільних ознак: по-перше, кримінальні правопорушення вчиняють суб'єкти, які є учасниками водопровідно-каналізаційних правовідносин (охоплює організаційні, проектні, кошторисні роботи, а також взаємодію учасників з компетентними органами з приводу організації та здійснення водопровідно-каналізаційних робіт); по-друге, кримінальні правопорушення, зокрема корупційного характеру, вчиняють особи у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності шляхом порушення норм і правил ведення ВКГ, а також представники державних інституцій під час реалізації дозвільних, тендерних, контрольних-наглядових та інших закріплених законодавством процедур; по-третє, предметами (знаряддями) кримінальних правопорушень є матеріали, обладнання, техніка й інші активи, що використовуються у ВКГ; по-четверте, сліди кримінально протиправних дій відображаються (фіксуються) у відповідних господарсько-фінансових документах, зокрема електронних; по-п'яте, виявленню кримінальних правопорушень сприяє використання спеціальних знань, зокрема

щодо бухгалтерського обліку, оподаткування, проходження тендерних процедур тощо, що обумовлює важливість фахової (цільової) працівників органів поліції.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО- КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан, структура, динаміка та географія кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

ВКГ України є однією з найважливіших систем життєзабезпечення, органічною частиною сучасних міст і поселень, без яких неможливе їх існування та розвиток, до якого входять підприємства водопостачання та водовідведення (водопровідно-каналізаційні підприємства) як складова частина ЖКГ міст і селищ. Сучасне ВКГ забезпечує населення та організації питною водою та поряд з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій. З розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також знань з питань економіки господарської діяльності цієї галузі.

Розширення та поліпшення послуг, підвищення якості послуг, щодо питної води та очищення стічних вод, застосування більш ефективних технологій та обладнання у недалекому майбутньому для дрібних водопостачальних підприємств України стане дуже складним завданням. Тому необхідне об'єднання водопостачальних підприємств на технічному, технологічному і економічному рівнях – розвинені крупні підприємства об'єднуються з іншими на рівні об'єднання водопровідних і каналізаційних систем декількох населених пунктів, районів та областей, що приведе до керованої економіки та більш надійної роботи. Реформування водопровідно-каналізаційного господарства необхідно здійснювати на перевірених досвідом моделях, що уже працюють. Саме зараз в країнах Європи проходить процес укрупнення водопостачальних підприємств [213, с. 11].

Злочинність є одним із факторів, що впливають на соціальну життєдіяльність, порушують права людини, у першу чергу право на життя, свободу, особисту недоторканність, власність. Злочинність завдає шкоди правам людини як соціальній цінності самим фактом свого існування. Отже, боротьба зі злочинністю має бути одним із пріоритетних напрямів діяльності держави.

Злочинність у найзагальнішому розумінні – це сукупність проявів небезпечної, протиправної поведінки, яку заборонено під загрозою кримінально-правового покарання. Виділяючи за допомогою кримінального закону ту масу різноманітних актів людської поведінки, які відбуваються у певній державі чи регіоні за певний проміжок часу та які оцінюються як злочинні, водночас визначається злочинність загалом та позначаються її основні характеристики. Для конкретизації останніх істотне значення має дослідження еволюції злочинності та її географії [201, с. 118].

Злочинність має історичне походження, вона існувала в усі часи та була причинно пов'язана з явищами і процесами, що відбуваються у суспільстві. Відповідно його політичні, економічні, соціальні та гуманітарні трансформації завжди викликали зміни злочинності, а також зміни у способах і засобах вчинення злочинів. Стан злочинності змінюється не тільки з плином часу і в просторі, він також залежить від змісту, тенденцій, причин та умов самої злочинності, тобто вона сама себе породжує. Разом з тим змінюється і коло діянь, які держави вважають злочинними: відбувається постійна криміналізація діянь, що стають суспільно небезпечними, і декриміналізація вчинків, що втрачають суспільну небезпеку [197, с. 127].

Дослідження особливостей злочинності продовжується сучасниками (І. М. Даньшин [34; 35], І. К. Туркевич [209], О. М. Литвак [110], О. Г. Фролова [214], О. Г. Кулик [103; 102] та ін.). Поряд з ними, злочинність розглядають як кримінальну активність частини членів суспільства (теорія кримінальної активності) (А. П. Закалюк [61]), як прояв криміногенного потенціалу суспільства (В. В. Голіна [28]), як масовий прояв деструктивності у

поведінці людей (А. Ф. Зелінський [65]), як предметну діяльність соціальну практику (інституціональна теорія криміналізації суспільства) (В. М. Дрьомін [46]), як форму соціальної адаптації (І. П. Рущенко, Н. В. Сметаніна [173; 185]). Як бачимо, у науковій літературі кримінологічну характеристику розглядають як комплексне поняття, що охоплює поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [65, с. 153].

Такий поділ злочинності є умовним. На думку В. І. Тимошенко та В. І. Шакуна, конкретний зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. У словнику кримінологічних і статистичних термінів зазначається, що кримінологічна характеристика злочинності – це сукупність статистично виражених ознак злочинності, окремих її видів та рис особистості злочинців, які використовуються для наукового аналізу [184, с. 43]. Дещо подібне поняття дається в короткому словнику кримінологічних термінів – опис ознак, закономірностей, факторів, наслідків злочинності або окремих її видів, а також рис особистостей злочинців (окремих їх типів) [38, с. 22].

Зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: кримінологічно значимі ознаки кримінального правопорушення; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення кримінальних правопорушень даного виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження кримінальних правопорушень [201, с. 151–152]. Далі, конкретний зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності і взаємозв'язку її структуру. Зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: кримінологічно значимі ознаки кримінального правопорушення; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення кримінальних правопорушень цього виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження кримінальних правопорушень [200, с. 248].

Подібною є позиція О. М. Джужи, котрий визначає кримінологічну характеристику як опис властивостей, закономірностей, тенденцій і факторів злочинності або окремих її видів, а також ознак особи злочинців (окремих їх типів) [99, с. 249].

Проаналізувавши різні підходи до поняття та сутності кримінологічної характеристики, у своєму дослідженні ми підтримуємо А. П. Закалюка, й під кримінологічною характеристикою розуміємо достатню інформацію про конкретне кримінальне правопорушення або певний вид правопорушень, що необхідна для його запобігання та попередження вчиненню нових. Кримінологічна характеристика передбачає виявлення системи ознак конкретного кримінального правопорушення, а саме всіх властивостей, закономірностей, факторів і наслідків правопорушення (окремого його виду), а також властивостей особистості злочинця (окремого її типу) [61]. Така характеристика кримінального правопорушення не співпадає з кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками. За кримінально-правового підходу увага зосереджується на юридичному аналізі складу кримінального правопорушення в єдності чотирьох елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони), криміналістичного – зміст визначають пошуково-пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань. Змістом криміналістичної характеристики є відомості про злочинну діяльність, що містять побудову описової моделі та встановлення зв'язків між її елементами. Лише в разі врахування обох цих складових можливе формування криміналістичної методики як наукового продукту та практичного інструменту. Елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері житлового будівництва є спосіб підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень; обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, злочинні групи та потерпілих; слідова картина [24]. З точки зору кримінологічного підходу кримінальне

правопорушення розглядається в єдності стану та тенденцій, детермінантів, суб'єктів вчинення, які взаємодіють у просторі і часі.

Фізико-географічні особливості території України, а також антропогенний чинник обумовлюють нерівномірний розподіл водних ресурсів за адміністративними утвореннями. На Причорноморський, Донецький, Придніпровський економічні райони, де зосереджені основні водоспоживачі і мешкає понад 50 % населення, припадає менше як одна третина від загального місцевого стоку. Поліський і Карпатський райони є достатньо забезпеченими. В Україні запаси прісної води у 8,5 раза менші від світового показника (в перерахунку на 1 мешканця) і дорівнюють 1,04 тис. метрів кубічних [186].

Природний режим багатьох річок змінений штучними водоймами – водосховищами і ставками. Запаси води в цих об'єктах поряд із природними ресурсами річок мають важливе господарське значення. Вони займають площу майже 12 тис. км² і вміщують 58,6 км³ води. Основна частина їх припадає на економічно розвинені регіони лісостепової і степової зон. В умовах обмеженої кількості річкового стоку в Україні велике значення мають природні озера, ставки і болота. На території України налічується близько 20 тис. озер. За орієнтовною оцінкою, об'єм води в прісних озерах дорівнює 2,3 км³, у солоних озерах і лиманах – 8,6 км³, у болотах зосереджено близько 30 км³ вікових запасів. Більша частина вод цих водойм відноситься до вікових запасів, які на сучасному рівні використовуються порівняно мало. Інша, відновлювальна частина використовується на господарські потреби, на півдні України вони є одним з основних джерел водопостачання [186].

Водний ресурс України, зосереджений у поверхневих водоймах, доповнюють підземні запаси води, які відіграють важливу роль у формуванні річкового стоку і в господарській діяльності, насамперед у питному водозабезпеченні населення (близько 60 %). Значні ресурси ґрунтових вод зосереджені на півночі країни в межах Полісся і Придніпровської низовини. Порівняно невеликі запаси підземних вод існують у Карпатах, Криму, в Донецькому кряжі і в межах Українського кристалічного щита [186].

Загальна протяжність водопровідних мереж в Україні становить понад 100 тисяч кілометрів, кількість насосного обладнання у системах водопостачання країни майже 15 тисяч одиниць, загальна протяжність каналізаційних мереж – 35 тисяч кілометрів. У загальному об'ємі забору води в Україні водозабір з надр становить близько 15 % цієї величини. Кількість підприємств в Україні, які надавали послуги з централізованого водопостачання та/або з водовідведення, у 2012 році становила 6109, з них 2903, або 47,5 % – комунальної власності, 7,6 % – державної власності і 44,8 % – приватної власності. З цих підприємств 42,7 % – спеціалізовані, 40,2 % – багатогалузеві та 16,1 % – відомчі. За даними Державного комітету статистики України у 2018 році підприємств централізованого водопостачання та/або водовідведення в Україні було 4090 одиниць, а в 2021 році – 3457 одиниць [52].

Загальна протяжність каналізаційних мереж України становить 59745 км, з них 8640 км повністю вичерпали свій амортизаційний ресурс і 7555 км знаходяться в аварійному стані. У містах і селищах на каналізаційних мережах відбувається більше 43000 аварій в рік. В середньому на мережах водовідведення України відбувається більше 2 аварій на рік на 1 км, що значно перевищує аналогічний показник у країнах Європи. Систему каналізаційних мереж м. Києва фахівці характеризують як «дуже стару», 84,5 % споруд якої відпрацювали свій нормативний термін служби [5, с. 8].

Неналежний стан технічних засобів приводить до збільшення аварій. Ці аварії загрожують нормальної життєдіяльності населення, функціонуванню промислового сектора економіки тощо. Кількість аварій на водопровідних мережах України досить значно перевищує відповідний рівень у країнах Європи. У системах каналізації амортизовано 26 % мереж і 7 % насосних станцій. Амортизовано 48 % насосних агрегатів, 46 % потребує заміни. Планово-попереджувальний ремонт виконується лише наполовину [194, с. 57].

Елементами, які зазнають найбільшого пошкодження на мережах каналізації, побудованих у 1950-1970 рр., які складають частину загальної протяжності мережі, є трубопроводи великих діаметрів, виконані з бетону та

залізобетону. Більшість аварій відбувається на залізобетонних трубопроводах водовідведення. Трубопроводи діаметром 600-1200 мм і оглядові колодязі руйнуються, в основному, внаслідок корозійних процесів. Пошкоджуваність трубопроводів малих діаметрів (до 500 мм), що досягає 70 %, відбувається внаслідок фізико-механічних впливів. Це пояснюється невеликою глибиною їх залягання, різноманітністю видів конструктивних матеріалів, що відрізняються своїми властивостями, конструкцією стиків, здатністю сприймати зовнішні навантаження тощо.

У 2015 році питома вага нестандартних проб питної води, відібраної з джерел централізованого водопостачання, за санітарно-хімічними показниками сягала 15,7 %, за санітарно-бактеріологічними – 4,6 %. У 2016 році ці показники виростили до 18 % і 6,4 % відповідно. Причиною неналежного стану води є застосування застарілих технологій очистки та знезараження води. Забруднені зворотні води – виробничі та побутові (комунальні) стоки (включаючи шахтні, рудникові, пластикові, дренажні), а також залпові скиди, що надходять у поверхневі водні об'єкти без очищення або після недостатнього очищення і містять забруднюючі речовини в кількості, що призводить до порушення встановлених норм якості води у контрольному створі. До них не належать обсяги стоків, що надходять на поля фільтрації, в накопичувачі, на рельєф місцевості тощо. Слід вказати, що об'єм забруднених зворотних вод в поверхневі водні об'єкти досягає 6,4 тис. м куб., або з розрахунку на 1 чол., відповідно, 0,1 т, 0,05 т і 0,08 тис. м куб. [194, с. 58].

Неналежний стан основних фондів, відсутність сучасних технологій є причиною значних втрат питної води при її транспортуванні. Сьогодні у зв'язку зі зношеністю мереж водопостачання втрати окремих водоканалів сягають 45 %, при тому що норматив складає 30 %. Показник втрат води у міських мережах є надто високим і знаходиться в межах 0,4-3,0 м³/км/год, в порівнянні з показниками у Західній Європі, які становлять 0,1-0,4 м³/км/год.

У той же час, з підземними водами пов'язані такі еколого-господарські проблеми, як підтоплення земель, меліорація, підтримання оптимального

режиму підземних вод у гірничодобувних регіонах. Як результат діяльності гірничодобувних підприємств, у районах Львівської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Чернівецької областей стали виявлятися карстові процеси і зникнення води у водоносних горизонтах [167, с. 54–78].

На основі наведених вище даних можна зробити висновок, що територія нашої держави характеризується низькою водозабезпеченістю, тому обов'язковим є виконання низки дій з економії водних ресурсів, раціонального їх використання й охорони. Стан водних ресурсів у ЖКГ України також потребує нагальних змін у напрямі впровадження сталості.

ВКГ безпосередньо пов'язане із споживанням води населенням міст і селищ міського типу, підприємствами побутового і комунального господарства міст, сфери обслуговування населення. Сюди відноситься також вода, що споживається промисловими об'єктами безпосередньо з міського водопроводу. В Україні централізованим питним водопостачанням забезпечено понад 70 % населення. Системами водовідведення забезпечено 432 міста та 497 селищ міського типу (за станом на 2018 рік). Централізованими локальними системами каналізації охоплено не більше 60 % населених пунктів, проте вони не відповідають сучасному рівню.

В загальному об'ємі водоспоживання ЖКГ відноситься до невеликих споживачів води (близько 18 % загального водоспоживання), але однією з основних його особливостей є високі вимоги до якості води та безперервності (надійності) водозабезпечення. Аналіз результатів свідчить, що суттєвим резервом економії води є зниження споживання для промислових потреб води питної якості з комунального водопроводу, яке в цілому в державі становить 30-35 %. Значна частина забраної води в міському водозабезпеченні після використання повертається після очищення або без нього в гідрографічну мережу у вигляді стічних вод. Основна частина поверхневих втрат складається з втрат води на випаровування, витоків у водопровідній мережі, при поливах зелених насаджень вулиць, зон відпочинку, присадибних ділянок тощо. Безповоротні втрати тут становлять 13 % загальних обсягів безповоротного

водоспоживання, втрати ж води в системах водопостачання житлово-комунального господарства сягають 30-40 %, у деяких регіонах перевищують 50 % [186].

Середнє питоме водоспоживання на одного міського жителя в Україні становить 232-363 л/добу при середній нормі 300 л/добу і перевищує аналогічні показники розвинутих країн у 1,5-3 рази. *Функціональні і фінансово-господарські показники роботи більшості підприємств ВКГ України є незадовільними. Необхідність заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу потребує значних фінансових витрат, які у теперішній час підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Значна частина споруд цього комплексу відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення. Ступінь зносу основних фондів, віднесених до водопостачання, каналізації, поводження з відходами у 2018 р. склала 62 % по Україні за даними Державного комітету статистики. До найбільш зношених основних фондів ВКГ відносяться водопровідні мережі, ступінь їх зносу доходить по регіонах до 70 %.* Більш того, на фоні цієї проблеми – відсутність у багатьох містах альтернативних джерел централізованого водопостачання (Вінниця, Одеса, Житомир та ін.), загалом 28 міст і 392 селища, а тому через перенавантаження і неефективну роботу очисних споруд щодоби скидається майже 3,4 млн. м³ недостатньо очищених та 320 тис. м³ неочищених стічних вод, тобто майже одна третина всіх господарсько-побутових стоків [52].

Не можна оминати увагою й підрив дамби Каховської ГЕС, що поставило під загрозу виробництво та постачання української аграрної продукції на вітчизняний та світовий ринок. Ця подія стала найбільшою після Чорнобильської аварії техногенною катастрофою в Європі, адже під водою опинилися цілі села на півдні України, від затоплення постраждали десятки тисяч людей та безліч тварин. На жаль, також є людські жертви.

Неконтрольований витік води також наніс болючий удар по вітчизняній економіці, особливо по аграрному сектору. За оцінками місцевої влади,

внаслідок цього терористичного акту на Херсонщині було затоплено 600 квадратних кілометрів, а середній рівень підтоплення склав 5,6 метра. Теракт на Каховській ГЕС фактично залишив без джерела води 94 відсотків зрошувальних систем в Херсонській, 74 відсотків – в Запорізькій та 30 відсотків – в Дніпропетровській областях. Відновлення зрошувальних систем Півдня обійдеться нашій країні в мільярди гривень. Підрив Каховської ГЕС спричинив обміління так званого Каховського моря, руйнування частини водної системи України і боляче вдарив по рибним господарствам Півдня. Під загрозою знищення опинилися більше трьохсот видів тварин та рослин, а водним ресурсам України завдано збитків на 2 млрд гривень [78].

Забруднення джерел питного водопостачання при неефективній роботі водопровідних очисних споруд є причиною погіршення якості питної води, що створює серйозну небезпеку для здоров'я населення, обумовлює високий рівень захворюваності кишковими інфекціями, гепатитом, збільшує ризик впливу на організм людини канцерогенних та мутагенних факторів. Відставання України від розвинутих країн за показником середньої тривалості життя та висока смертність певною мірою пов'язані із споживанням недоброякісної питної води. За останні роки істотно погіршилась якість води в основних джерелах централізованого водопостачання, що обумовлено незадовільною водогосподарською діяльністю, забрудненням річкового стоку і підземних водоносних горизонтів органічними сполуками, фенолами, нітратами, нафтопродуктами, патогенними мікроорганізмами тощо. У 260 населених пунктах країни питна вода за окремими фізико-хімічними показниками не відповідає вимогам стандарту [186].

Проблема водопостачання та водовідведення для України має особливе значення. Україна за ступенем водозабезпечення займає одне з останніх місць серед країн Європи, а за водоемністю валового суспільного продукту випереджає їх. Великого значення надається охороні водних джерел від забруднення і виснаження та створенню автоматизованих систем управління

водогосподарськими комплексами [213]. Однак, окрім охорони водних об'єктів вельми актуальним є вчинення кримінальних правопорушень на них.

Подальше формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням в Україні неможливе без отримання достовірного й обміркованого аналізу та використання отриманих даних стану злочинності щодо прогнозування його тенденцій на майбутнє та планування заходів запобігання. Актуальність і масштабність вирішення зазначеного завдання пов'язано, насамперед, з двома взаємопов'язаними криміногенними факторами. Насамперед, полягає у наявності змінення показників злочинності в Україні з часів початку повномасштабної війни і до теперішнього часу, що супроводжується, з одного боку, позитивними і водночас негативними тенденціями в суспільстві та правоохоронній системі. Останнє ж, відбувається внаслідок об'єктивних закономірностей сучасного стану речей, так і через недоліки й прорахунки систем ресурсного забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює, нажаль, зростання рівня латентності злочинності, безкарності винних у вчиненні кримінальних правопорушень та в цілому неможливість правоохоронних органів в сучасних умовах ефективно виконувати функціональні обов'язки.

Упродовж 2014–2021 рр. загальна кількість заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного обліку (ЄО), переважно зростала. У 2014 р. цей показник зменшився на 8,2 % до 4288336, 2015–2018 рр. зріс до 7303120 (+70,3 % до рівня 2014 р.), 2019–2020 рр. незначно коливався (–1,2 % та +2,3 % відповідно) і становив у 2020 р. 7381550. У 2021 р. зменшився на 3,0 % порівняно з показником попереднього року й дорівнював 7160284. У 2021 р. зазначений показник зменшився у 17 регіонах країни, а зріс у 7 регіонах країни. Тенденція постійного зростання кількості заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, яка мала місце у 2015–2018 рр., припинилася у 2019 р. Протягом останніх трьох років аналізованого періоду їх чисельність коливалася незначно. У 2020 р. цей показник трохи

збільшився, незважаючи на зменшення соціальної мобільності населення на тлі пандемії коронавірусу, а в 2021 р. очікувано зменшився. Для динаміки заяв і повідомлень про діяння з ознаками кримінального правопорушення та заяв і повідомлень про діяння без таких ознак протягом розглядуваного періоду характерні протилежні тенденції: чисельність перших переважно зменшувалася, а чисельність других переважно зростала. Внаслідок такої динаміки частка заяв і повідомлень про діяння з ознаками кримінального правопорушення серед усіх заяв і повідомлень зменшилася порівняно з показником 2013 р. у 3,3 рази й у 2021 р. становила 9,8 %, а частка заяв і повідомлень про некримінальні події зросла за цей період з 68,1 % до 90,2 %. Майже всі заяви і повідомлення про діяння без ознак кримінального правопорушення розглядалися в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян». Наведені дані свідчать про необхідність удосконалення чинної системи реєстрації та обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. І перші, і другі мають реєструватися окремо за різними процедурами відповідно до змісту заяв та повідомлень [150; 64; 160; 87; 14; 43; 25].

Уже п'ятий рік поспіль триває тенденція зменшення чисельності діянь з ознаками кримінальних правопорушень, зареєстрованих в ЄРДР, та облікованих кримінальних правопорушень. Серед усіх діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, протягом 2015–2021 рр. розглядуваного періоду біля половини становили діяння, кримінальні провадження щодо яких закриті за реабілітуючими обставинами, причому в 2020–2021 рр. їх частка почала зростати. Реєстрація такої значної кількості діянь з ознаками кримінальних правопорушень, кримінальні провадження щодо яких згодом закриваються, свідчить про недосконалість сучасної процедури реєстрації та обліку кримінальних правопорушень. У результаті працівники поліції отримують значне невиправдане навантаження, що шкодить роботі з розкриття та розслідування реальних кримінальних проявів. Не можна виключати, що в такий спосіб здійснюється також певне обмеження

чисельності облікованих кримінальних правопорушень з метою зменшення навантаження та працівників поліції. У 2021 р. чисельність злочинів у країні порівняно з попереднім роком помітно зменшилася, а кримінальних проступків дещо зроста. Відповідно, частка злочинів серед усіх кримінальних правопорушень знизилася, а кримінальних проступків підвищилася. Вказана тенденція свідчить про зміну підходу працівників поліції до реєстрації кримінальних діянь шляхом пом'якшення їх кваліфікації, коли це можливо, і віднесення до кримінальних проступків.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) у 2014 р. їх кількість зменшилася з 13193 до 10 397 (–21,2 %), у наступні два роки також скорочувалася, але дуже незначними темпами (–1,8 % та –4,2 %) і в 2016 р. становила 9787. У 2017 р. число виявлених посягань цього виду збільшилося до 10 756 (+9,9 %), 2018 р. перебувало на цьому самому рівні (–0,4 %), 2019 р. – скоротилося до 9074 (–15,3 %), а у 2020 р. несподівано збільшилося на 23,0 % і дорівнювало 11 160. В останньому році періоду аналізу їх кількість становила 11 092 (–0,6 %), тобто майже не змінилася порівняно з попереднім роком. У 2014–2016 рр. частка цих діянь серед усіх посягань розглядуваної спрямованості зменшилася з 3,9 % до 2,4 %, а наступними роками зростала й у 2021 р. складала 7,0 % [225].

Чисельність зазначених кримінальних правопорушень, вчинених у великих та особливо великих розмірах, була відносно незначною й у зв'язку з цим зазнавала суттєвих річних коливань. Кількість посягань, вчинених у великих розмірах, зменшилася у 2014–2015 рр. з 1135 до 155 (у 7,3 раза), наступного року зроста до 187 (+20,6 %), у 2017–2019 рр. знову зменшилася до 110 (–41,2 % порівняно з показником 2016 р.). У 2020 р. збільшилася у 2,6 раза і становила 287, а в 2021 р. дорівнювала 130, тобто знизилася у 2,2 раза. Частка таких діянь серед усіх випадків привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у 2013 р. дорівнювала 8,6 %, а наступними роками становила в середньому 1,6 %. Динаміка посягань цього виду, вчинених в особливо великих розмірах, мала свої особливості. Після

збільшення їх числа у 2014 р. з 639 до 827 (+29,4 %) у наступні чотири роки відбувалося його скорочення, в результаті чого у 2018 р. було обліковано лише 250 таких фактів. У 2019–2020 рр. їх чисельність збільшилася до 336, а в 2021 р. скоротилася на 13,1 % та становила 292. Частка цих кримінальних правопорушень серед усіх діянь даного виду в перші чотири роки аналізованого періоду перевищувала 4 % (2014 р. – 8,0 %), а в подальшому зменшилася до 2,6 % [225].

Упродовж 2013–2016 рр. щороку виявлялася майже однакова кількість діянь (у середньому 622) за ознаками ст. 240 КК України, у 2017 р. цей показник зменшився до 384 (–36,8 %), а у 2018 р. – до 358 (–6,8 %). У 2019 р. увагу до протидії цим злочинам було посилено, та їх кількість збільшилася на 64,2 % і становила 588. Але в 2020 р. відновилася тенденція до скорочення числа таких діянь, яке знизилося на 26,4 % до 433. В останньому році розглядуваного періоду знову мало місце їх суттєве зростання (+42,5 %), в результаті якого встановлено 617 зазначених злочинів. Відсоток цих кримінальних правопорушень серед посягань розглядуваної спрямованості у 2013–2015 рр. складав близько 20 %, потім скоротився та в останні роки перебував на рівні 10 %.

Суттєво збільшилося число облікованих фактів порушення правил охорони вод (ст. 242) (2013 р. – 27; 2021 р. – 126).

Останнім часом в Україні почастишали випадки травмування та загибелі громадян, пов'язані з неналежним функціонуванням об'єктів ЖКГ, спричиненим, своєю чергою, умисним їх приведенням у стан непридатності до експлуатації. Ідеться, насамперед, про падіння людей у колодязі та оглядові камери. За даними Київської міської ради, лише протягом 2015-2021 рр. було викрадено понад 16000 кришок люків оглядових колодязів, результатом чого стали численні випадки заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей.

Також, каналізаційні споруди в цілому не відповідають сучасним вимогам. За останні 10 років збільшилась кількість аварій і пошкоджень мережі та інженерних комунікацій. Однією з головних причин є високий рівень

фізичного зносу основних фондів житлово-комунального господарства, що в середньому становить 60 %. За прогнозами цей відсоток досягне 80 % до 2010 року, що практично приведе до розпаду галузі. Протягом останніх років майже повністю припинилися будівництво і введення в експлуатацію нових потужностей, а також реконструкція діючих споруд і мереж водопровідно-каналізаційного господарства. Величезні втрати та надмірне споживання води спостерігаються і при несправності сантехніки та відсутності лічильників на споживання води в квартирах і будинках громадян [186].

Після трирічного періоду зниження (з 16856 у 2013 р. до 14820 у 2016 р.; -10,6 %) чисельність посягань у сфері службової діяльності зазначеної спрямованості в наступні три роки постійно збільшувалася. Значне зростання таких діянь відбулося у 2017 р. (19234; +29,8 %), у 2018 р. воно було незначним (19909; +3,5 %), а у 2019 р. кількість цих злочинів дорівнювала 20069 (+0,8 %), тобто залишилася на рівні попереднього року. У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3 % та 3,5 % до 18330. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період аналізу з 2,9 % до 5,7 %. Слід зазначити, що серед діянь розглядуваної спрямованості кримінальних проступків немає. У 2021 р. зменшилася кількість установлених фактів найбільш поширених діянь у цій сфері – випадків службового підроблення (ст. 366). Після скорочення у 2015–2016 рр. з 7160 до 5583 (-22,0 %), у 2017 р. їх кількість зросла на 18,1 % до 6592 та наступного року залишилася без змін. У 2019 р. вона знизилася на 16,7 % до 5534, 2020 р. – зросла на 13,1 % до 6257, а в 2021 р. знову мало місце її зменшення на 8,2 %, в результаті якого цей показник дорівнював 5746. Число встановлених фактів зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) після суттєвого зниження у 2014 р. з 3810 до 2567 (-32,6 %) у наступні роки зросло до 4371 у 2019 р. (у 1,7 рази), але в 2020–2021 рр. воно скоротилося на 7,1 % та 2,6 % відповідно та дорівнювало 3955. Чисельність таких діянь, що спричинили тяжкі наслідки, збільшилася з 1242 у 2014 р. до 2342 у 2019 р. (+88,6 %), у 2020 р. знизилася до 2207 (-5,8 %), а в 2021 р. трохи зросла до 2247 (+1,8 %).

Результати аналізу аспектів кримінологічної характеристики злочинів у сфері службової діяльності засвідчують, що їхня питома вага в загальній структурі злочинності становить приблизно 1,9 %. Розпочинаючи з 2014 р., серед кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності домінують зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України), рівень якого значно перевищує рівень інших злочинів цього виду, зокрема й одержання неправомірної вигоди службовою особою. Так, у 2014 р. було зареєстровано 12583 кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з них: 2823 злочини, передбачені ст. 364 КК України, 747 – ст. 365 КК України, 5525 – ст. 366 КК України, 1613 – ст. 367 КК України, 952 – ст. 368 КК України. Питома вага відповідно становила 22 % (ст. 364 КК України); 5,9 % (ст. 365 КК України); 44 % (ст. 366 КК України); 12,8 % (ст. 367 КК України); 7,6 % (ст. 368 КК України). У 2015 р. до ЄРДР було внесено 10772 кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (з них: 2238 злочинів, передбачених ст. 364 КК України, 89 – ст. 365 КК України, 5515 – ст. 366 КК України, 1426 – ст. 367 КК України, 619 – ст. 368 КК України). Питома вага відповідно становила 20,8 % (ст. 364 КК України); 0,8 % (ст. 365 КК України); 51,2 % (ст. 366 КК України); 13,2 % (ст. 367 КК України); 5,7 % (ст. 368 КК України). Особливістю кримінологічної характеристики є збільшення кількості вчинених у групі та особами, які раніше вчиняли такі протиправні дії. Аналіз досліджень дає підстави стверджувати, що, незважаючи на певні позитивні зміни, які відбулися після ліквідації «міліції», рівень кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності продовжує залишатися високим.

Варто зауважити, що, розпочинаючи з 2016 р., однією із загроз національній безпеці є подальша криміналізація економіки держави. Складна економічна ситуація, поширення корупції та недостатня ефективність протидії цьому явищу обумовлюють функціонування потужного тіньового сектору, що, в свою чергу, поглиблює кризові процеси в економіці. Разом із тим, протягом цього періоду спостерігається послаблення протидії економічній злочинності.

Зокрема, менше виявлено злочинів у сфері службової діяльності (на 11 %; 9,9 тис. проти 11 тис.), фактів хабарництва (на 25 %; 927 проти 1235). На недостатньому рівні проводилася робота щодо оперативного супроводження бюджетних видатків, контролю за їх цільовим використанням, викриття та припинення злочинних схем у цій сфері. Кількість викритих кримінальних правопорушень, пов'язаних із бюджетними коштами, зменшилася на 50 % (із 6,6 тис. до 3,3 тис.). Значно зменшилася кількість викритих правопорушень під час супроводження процедур державних закупівель (із 1771 до 1062), а також пов'язаних із використанням коштів, призначених на виконання державних цільових програм розвитку (з 1447 до 483).

Незважаючи на актуальність проблем, спостерігається зниження результатів і за іншими напрямками протидії економічній злочинності, зокрема у фінансово-кредитній сфері (– 20 %), на підприємствах паливної промисловості (– 22 %), сфері агропромислового комплексу (– 15 %) та житлово-комунальному господарстві (– 18 %). На низькому рівні лишається стан протидії кримінальній та адміністративній корупції. Закінчено розслідуванням 1115 (2015 р. – 1755) кримінальних корупційних правопорушень, що виявлені працівниками поліції, з яких лише 24 (48) вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій.

Привертає увагу той факт, що боротьба з корупцією ведеться в основному серед державних службовців нижчої ланки, суб'єкти корупційних діянь вищих категорій викриваються не в значній кількості. Так, у 2016 р. оштрафовано лише 15 (2015 р. – 9) державних службовців 3–4 категорій.

У 2018 р. продовжилося розпочате у 2017 р. збільшення кількості злочинів у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, але темп зростання був незначним. Протягом аналізованого періоду виявлено 19909 таких посягань, що більше, ніж у минулому році, на 3,5 % (2014 р.: –6,2 %; 2015 р.: –3,6 %; 2016 р.: –1,2 %; 2017 р.: +29,8 %).

Відбулося зростання числа виявлених випадків найбільш розповсюджених злочинів цієї спрямованості – службового підроблення – 6644

(+0,8 %); службової недбалості – 1940 (+9,4 %); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) – 2189 (+4,9 %). Також більше виявлено фактів перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – 2159 (+6,3 %); декларування недостовірної інформації – 1541 (+35,9 %); пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі – 785 (+41,2 %); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги – 308 (+31,6 %); зловживання впливом – 285 (+14,5 %).

У той же час відбулося скорочення кількості випадків зловживання владою або службовим становищем – 3589 (–10,2 %); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми – 244 (–24,5 %); незаконного збагачення – 73 (–29,8 %) [60, с. 115].

Таким чином, варто підсумувати й наголосити на загальному зниженні кількості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності лише протягом перших трьох років періоду, що розглядається, – з 2010 у 2013 р. до 1706 у 2016 р. (–15,1 %), у наступні три роки вона зростала та в 2019 р. становила 2478 (+45,3 % за цей час), а в 2020 р. суттєво знизилася до 1870 (–24,5 %). У 2021 р. число цих діянь трохи збільшилося та дорівнювало 1978 (+5,8 %). Чисельність виявлених випадків вчинення основного корупційного злочину – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) (ст. 368) у 2013–2016 рр. змінювалася несуттєво та складала в середньому 1600. У 2017–2018 рр. вона зросла до 2189 (+32,2 % та +4,9 %), а в останні роки зменшилася (–20,3 %; –7,9 % та –2,6 % відповідно) та у 2021 р. дорівнювала 1566. Отже, за активізацією у 2017–2018 рр. роботи відповідних правоохоронних підрозділів із виявлення випадків останніми роками мав місце спад цієї діяльності, яка повернулася до рівня початку розглядуваного періоду.

З урахуванням наведених статистичних показників, аналіз криміногенної обстановки засвідчив, що за останні роки кількість кримінальних

протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 16037 (у 2015 р. зареєстровано 1879 кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2223, 2017 р. – 2027, 2018 р. – 2533, 2019 р. – 2112, 2020 р. – 2435, 2021 – 2828) [53]. Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3715 кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти довкілля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (–27,0 %), а в наступні роки зросла до 499, тобто в 3,7 раза порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалось у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники дільниць та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольно-наглядових форм ревізійних органів, розширивши корупційні

схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

Існує багато можливостей різко знизити, а в окремих випадках повністю ліквідувати втрати і нераціональне використання води, наблизити управління водними ресурсами до сталого водокористування. Для цього необхідно підвищити ефективність управління процесами водоспоживання за рахунок проведення комплексу заходів щодо здійснення проектування й управління системою водозабезпечення, покращення нормування, обліку і контролю за водокористуванням, перебудови існуючих форм і методів роботи. Важливими є кардинальні зміни в ціноутворенні, організації звітності, системі організації праці робітників галузі [19, с. 123–133].

Варто зауважити, що загалом стан водопостачання в Україні визнають незадовільним 74 % населення. Стан водовідведення задовольняє 28,14 % респондентів, серед них переважно міські жителі. Якщо взяти на розгляд сільську місцевість, то 37,2 % опитаних визнають його задовільним, а 40 % – взагалі неприйнятним [186].

Отже, результати проведеного опитування підтверджують необхідність зміни та вдосконалення існуючої системи управління в галузі водного господарства на засадах сталого водокористування. В основі цього повинен лежати принцип задоволення потреб населення і галузей господарства та обмеження використання природних ресурсів і зменшення навантаження на природні можливості.

Значна частина кримінальних правопорушень характеризується високим ступенем латентності, оскільки про їх фактичні масштаби невідомо ні правоохоронним органам, ні суспільству та громадськості. Під *латентною* (від лат. *latens* (*latentis*) – прихований) злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені в державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. Це найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване

на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам [92; 98; 91; 93; 94; 95; 96].

Аналіз практики правоохоронної діяльності свідчить, що латентними (понад 50 %) є кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, вчинювані організованими злочинними угрупованнями, тобто значна частина з тих, в яких відсутні потерпілі, які прямо не завдають помітної матеріальної шкоди. Хоча публікації у ЗМІ, громадська думка свідчать про невинне збільшення кількості фактів кримінальних правопорушень у житлово-комунальній сфері, офіційна статистика не показує цього, тому відносно невелика кількість зафіксованих фактів кримінальних правопорушень у сфері ВКГ не може слугувати підставою для категоричного висновку про незначну поширеність досліджуваного явища. Латентний (прихований) характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активних дій щодо виявлення кримінальних правопорушень.

Таким чином, водна промисловість стає величезним за обсягом світовим ринком, який можна порівнювати з нафтогазовою сферою і виробництвом електроенергії. Однак, незадовільний стан ВКГ в Україні унеможливує подальший сталий розвиток національного господарства й зумовлює збільшення протиправних дій у цій сфері. Тому вивчення питань економіки водопостачання та водовідведення стає дедалі найактуальнішою задачею в умовах постійного руйнування та обстрілів, а запобігання кримінальним правопорушенням у ній – проблемою інституцій сектору безпеки.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

Наукове визначення детермінантів, що сприяють вчиненню кримінального протиправного діяння містить у собі два взаємообумовлюючих фактори: протиправну, антигромадську установку особистості й конкретну

життєву ситуацію в якій перебуває така, що складається до моменту вчинення злочину [107, с. 105–106].

Кримінологічне дослідження злочинності з метою вироблення дієвої системи запобігання кримінальним правопорушенням у різних сферах суспільних відносин вимагає комплексного дослідження усіх кримінологічно значущих ознак такої злочинності. Безперечно, що вказані ознаки саме у своїй сукупності й формують закономірності злочинності як соціально-правового явища, що й обумовлює обсяги і зміст кримінологічної характеристики. При цьому, центральними елементами кримінологічного дослідження злочинності на рівні з особою злочинця виступають причини та умови злочинності, які у взаємодії з іншими чинниками безпосередньо детермінують як конкретні кримінальні правопорушення, так і злочинність у цілому.

Як зазначає М. А. Парнюк: «причини злочинності є фундаментальною та найбільш гострою проблемою кримінології, що вимагає використання знань філософії, економіки, політики, юриспруденції, соціальної психології та соціальної практики» [142].

У кримінології досить дискусійним залишається питання співвідношення причин і умов загальної злочинності, окремого виду та конкретного злочину. Поле детермінантів загальної злочинності, проти власності та довкілля і окремих корупційних кримінальних правопорушень за своєю природою у повній мірі не може співпадати. Із наведеним положенням погоджується О. М. Джужа [168], вказуючи на принципові відмінності між конкретним кримінальним правопорушенням, їхньою групою та злочинністю у цілому, відповідно до чого пропонується розрізняти їхні причини та умови на основні, загальні та безпосередні. При цьому, зауважимо, що на рівні усієї злочинності та окремих її різновидів, зокрема, такого як злочинність у сфері ВКГ, виділяються криміногенні чинники, що зумовлюється масовим характером і однаковою соціально-правовою природою загальної злочинності та корупційної злочинності, які є результатом суперечностей суспільного розвитку. У той же час, на рівні одиничного кримінального правопорушення не

вбачається можливим встановлення будь-яких криміногенних факторів, позаяк у даному разі може йтися лише про причинно-наслідковий зв'язок, результат дії безпосередніх причин, умов і обставин, що сприяли вчиненню даного протиправного діяння.

Поняття причин і умов злочинності пов'язане з філософськими категоріями «причина» і «наслідок». Терміном «причина» (лат. *causa*) позначають явище, дія якого створює, визначає чи викликає інше явище. Останнє називають наслідком. Причина породжує наслідок, але вона не може бути реалізована без наявності умов. Умови – це сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), необхідних для виникнення, існування або зміни певного зумовленого об'єкта. Умови самі собою не породжують наслідків, але сприяють, полегшують формування і дію причин. Причинність являє собою такий об'єктивний зв'язок явищ, завдяки якому одне діяння, будучи причиною, неминуче тягне за собою зміни в об'єкті, що називаються наслідком. Внутрішній механізм причинності є процесом взаємодії причини і наслідку [198, с. 372–373].

Причина, що є рушійною силою якогось процесу, визначає його характер або окремі риси, розглядається також як фактор. Причина з точки зору результату, наслідку, може визначатись як детермінанта, яка походить від латинського «*determinate*», що означає визначати, відокремлювати, відмежовувати. У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну зумовленість явищ [12; 230]. Як зазначає О. Г. Кальман, цей термін еволюціонував, змінив свій початковий зміст і на сьогодні зумовлює одні явища, процеси іншими явищами, процесами, станами, в результаті чого перші набувають ознак, які можна зафіксувати в поняттях [75, с. 49].

Ряд вчених [83; 168; 133] розглядає причину як один із факторів, необхідних для настання наслідку. Інші – як взаємодію умов, які з необхідністю призводять до настання наслідку. У другому випадку причина розглядається як сам зв'язок, а не як один із елементів зв'язку. Зв'язок відбувається між умовами. Умова не породжує наслідок, але необхідна для дії

причини. «Причинний фактор завжди перебуває у взаємодії із сукупністю умов – зовнішніх, властивих середовищу, і внутрішніх, властивих організму. Умови можуть сприяти дії причинного фактора, вони можуть зробити неможливим його дію. Специфіка наслідку визначається не причиною самою по собі, а поєднанням, взаємодією її з певними умовами» [199, с. 127–128].

Взаємини між причиною і наслідком можуть виступати як у формі необхідності, так і в формі випадковості. Будь-яка подія або явище, отже й її причина, можуть бути, але можуть і не бути в даний момент, що залежить від того, породжені вони внутрішніми тенденціями або зумовлені простим чергуванням ланок причинно-наслідкового ланцюга. Але якщо причина даного явища і відповідні умови наявні, то і наслідок буде обов'язковим. Причина породжує наслідок лише остільки, оскільки за даних умов іншого не могло бути і рано чи пізно це трапилося б. Звичайно, констатація цього факту аж ніяк не означає, що причинність позбавлена випадкових, привхідних обставин. Випадковість має місце в причинності, проте є лише доповненням, а не її сутнісною складовою. Необхідність розкривається в результаті вивчення маси випадковостей, властивих тим чи іншим явищам. Вона виявляється як тенденція, що реалізується через випадковості конкретних фактів. Слід зазначити, що й донині взаємозв'язки необхідності та випадковості досить чітко не визначено, а це неминуче відбивається на різних дослідженнях, у тому числі й кримінологічних [199].

Поняття «причини і умови злочинності» має різні рівні функціонування: причини і умови злочинності загалом; окремих її видів; окремих кримінальних правопорушень. Причинами всієї злочинності є ті явища і процеси, з якими пов'язана закономірність виникнення та існування злочинності загалом [61]. Відповідно, причинами злочинності окремих видів є такі явища і процеси, які зумовлюють саме такі види злочинності. Причинами конкретного кримінального правопорушення є ті явища і процеси, які, порівняно з іншими явищами і процесами, що наявні і взаємодіють, створюють більш високу ймовірність здійснення кримінального правопорушення конкретною особою за

конкретних обставин. Причина, яка є рушійною силою якогось процесу, визначає його характер або окремі риси, розглядається також як фактор. Причина, з точки зору результату, наслідку, може визначатись як детермінанта. На думку О. М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [95, с. 79]. Як зазначає Н. М. Ярмиш, детермінізм – це категорія, що виражає будь-яку зумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. Причинність же – категорія, призначена для того, щоб висловлювати виключно причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [230, с. 35]. Виявлення причин конкретного кримінального правопорушення означає виявлення факторів, що відіграють вирішальну роль у його генезисі. Взаємозв'язок і взаємозалежність факторів, що детермінують злочинність і окремі кримінальні правопорушення, свідчить про множинність як причин злочинності, так й індивідуальної злочинної поведінки. Сфера дії причин – це, перш за все, стадії мотивації і прийняття рішення, визначення мети та засобів її досягнення. Умовами злочинності є певні обставини, що сприяють виникненню та існуванню кримінального правопорушення і злочинності загалом, пов'язані з предметом і об'єктом посягання. Умови злочинності поділяють на три основні групи: супутні умови, які створюють загальний фон подій і явищ, обставин місця і часу; необхідні – умови, без яких подія могла б не відбутися; достатні – сукупність всіх необхідних умов. Можна сказати, що причини злочинності – це детермінанти, що її породжують, а умови злочинності – це детермінанти, що сприяють її прояву. Зв'язок причин і умов є детермінізмом [83].

Слід також зауважити, що дискусії про співвідношення термінів і понять «причина» і «умова», з одного боку, і «фактор» – з іншої, стосовно до вивчення причинності злочинності як соціального явища, носять багато в чому умовний характер. Оскільки термін «фактор» використовується різнопланово – і як причина, рушійна сила розглянутого процесу, що визначає його характер і окремі риси, так і група причин, об'єднаних якою-небудь загальною ознакою [168, с. 66]. Термін фактор (від лат. *factor* – такий, що скоює,

відтворює) означає рушійну силу будь-якого процесу чи явища [12, с. 496]. Фактори виконують роль умов кримінальних правопорушень і наряду з причинами становлять казуальну (генетичну) детермінацію злочинності, тобто є її детермінантами. В українській мові синонімом слова «фактор» є слово «чинник» [225].

Поряд із цим, деякі науковці дотримуються позиції щодо однорідності кримінальних правопорушень і недоцільності розмежування факторів на такі, що впливають на одиничну протиправну поведінку, і такі, що формують злочинність як множину актів протиправної поведінки [133, с 64]. Однак, на нашу думку, інтенсивність впливу та ступінь залежності поведінки людей від причинного комплексу не можуть виступати критеріями розмежування конкретних злочинів і злочинності у сфері ВКГ в цілому, оскільки остання, на відміну від одиничного кримінального правопорушення, має соціальну й технологічну природу і не визначається як проста сукупність усієї злочинності. Більш того, І. Б. Медицький [124] прямо наголошує на неприйнятності співвідношення причин злочинності та причин індивідуальної злочинної поведінки суто як загального і одиничного. Власне, не тільки причини злочинності у сфері надання послуг населенню включають у себе фактори конкретних кримінальних правопорушень, але й серед детермінантів одиничних у тій чи іншій мірі представлені причини та умови злочинності у сфері ВКГ. Таким чином, у кримінологічному дослідженні причин і умов злочинності у сфері ВКГ постає необхідним вивчення причинного комплексу як загальної злочинності в цілому, так і конкретних кримінальних правопорушень, які нами були виокремлені.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що причинний комплекс кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ складається із взаємодії об'єктивних і суб'єктивних елементів, комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених умов і причин, що з урахуванням криміногенної ситуації у своїй сукупності й зумовлюють вчинення суспільно небезпечних діянь у цій сфері. При характеристиці категорії причин, умови належать до пасивних

факторів, а причини – до активних факторів такої злочинності. Причини та умови разом з кореляційними залежностями, мотивацією, криміногенною ситуацією та віктимілогічною поведінкою загалом включає зміст факторів як родового зібраного поняття. Відповідно до цього, фактори кримінальних правопорушень у сфері ВКГ у найбільш повній мірі наближаються до поняття детермінант корупційної злочинності.

На нашу думку, детермінанти що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ варто розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти докільля у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння), за рівнями: 1) державний – соціальні явища і процеси, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ та є похідними від загальних причин і умов злочинності у країні; 2) стратегічний – притаманні саме сфері комунальної власності з надання послуг населенню спричинені корупційною складовою; 3) оперативний (індивідуальний) – причини і умови, які безпосередньо вплинули на поведінки суб'єкта ВКГ й зумовили вчинення ним кримінального протиправного діяння.

У цьому контексті, як вірно зауважила С. А. Шубіна, найбільш деструктивний вплив здійснюється в межах структурно-функціональної характеристики сфери ЖКГ та ВКГ й корисливо-службової складової, яка виступає або причиною або навіть умовою, у відповідності до чого варто виокремити *нормативно-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські та технічні фактори* [225].

Нормативно-правові. Нормативи якості води – встановлені (нормовані) значення показників якості води, що відповідають певним вимогам, при яких надійно захищається здоров'я людей, створюються сприятливі умови для водокористування, охорони води та екологічного благополуччя водного об'єкта. Вода, яка може використовуватись на господарсько-питні потреби, повинна відповідати діючим державним санітарним правилам і нормам України «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання

людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10. Основними показниками питної води є такі: органолептичні, фізико-хімічні, мікробіологічні, радіаційні, паразитологічні.

Системою водопостачання називають комплекс споруд для забезпечення водою всіх споживачів в межах населеного пункту або окремо розташованого підприємства. Системи водопостачання подають воду на господарсько-питні потреби населенню, тваринам в особистому, фермерському та громадському господарствах, різного типу підприємствам, для поливання територій у межах населеного пункту тощо. До основних в системі водопостачання належать споруди забирання води з джерела, поліпшення якості води, запасні й регульовальні місткості, водоводи і водопровідні мережі, споруди для підняття води, тобто насосні станції [114].

Схемою водопостачання називають взаємне розташування споруд системи водопостачання, зображене графічно. Фактори, що впливають на вибір схеми, такі: тип використаного джерела і якість води в ньому; вид споживачів та їхні вимоги до води; рельєф місцевості та розміри водоспоживання; розміщення споживачів на плані; продуктивність джерела і його відстань від споживачів; наявність штучних і природних перешкод для будівництва споруд; санітарні, місцеві й екологічні умови.

Однак, розгалуженість нормативно-правових актів (понад 100), які регулюють сферу ВКГ, зумовлює активізацію вчинення та приховування кримінальних правопорушень у цій сфері.

Корупція перетворилася на якісно новий соціальний феномен, у межах якого відбувається зрощування адміністративного ресурсу держави і принципів організації кримінального світу; витіснення організованих соціальних форм паралельною асоціальною формою «сірих зон права», зміщення меж дозволеного у бік низькоморальної мотивації злочинної поведінки, причому нерідко закріпленої в неоднозначних, суперечливих законодавчих, а іноді відверто лобістських правових актах. Особливої уваги заслуговують процеси, пов'язані з корупцією серед посадовців органів державної влади і управління, які реально формують економічну політику країни і мають у своєму

розпорядженні можливості її корегування на користь окремих обраних осіб і кримінальних структур. Корупція, яка є засобом організованої злочинності, цілеспрямовано стимулюється і провокується нею. Нерідко важливі урядові рішення у сфері економіки, зокрема пов'язані з питаннями, що стосуються власності, руху капіталів, виділення великих кредитів, ліцензування, інвестування тощо, приймаються в обхід встановленого порядку, вузьким колом осіб. Окремі посадовці, зловживаючи службовим становищем, сприяють недобросовісним, а часто сумнівним або пов'язаним із кримінальними структурами фірмам і організаціям в отриманні державних пільг і преференцій, передачі за безцінь великих державних підприємств. За безпосередньої участі корумпованих чиновників відбувається великомасштабне нецільове використання коштів державного бюджету в корисливих інтересах. Організована злочинність намагається фактично підмінити собою систему державних органів, а корупція створює для цього потрібні передумови, послаблюючи політичну волю держави, її здатність реально впливати на процеси в суспільстві й економіці країни. Масштаби корупції в системі державної служби і сфері господарських відносин досягли рівня, що реально загрожують інтересам безпеки держави і суспільства. Гостро постала проблема корупції в правоохоронних органах і збройних силах. Спостерігаються численні факти зловживання службовим становищем, сприяння за хабарі припиненню кримінального провадження, зрощення правоохоронних органів із кримінальними структурами, протиправна участь їх співробітників у підприємницькій діяльності, зокрема в незаконному обігу зброї та контрабандних операціях [8, с. 40–50].

Таким чином, до головних нормативно-правових детермінантів ВКГ слід віднести: безсистемність та розгалуженість правових актів регулюючих сферу водовідведення, водопостачання, ЖКГ, ВКГ; порушення, обов'язкових до виконання норм законодавства, правил, інструкцій; підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низький рівень правосвідомості громадян; протиріччя, що містяться у кримінальному,

водному, господарському та іншому законодавстві; невідповідність нормативно-правової бази щодо регулювання змісту й характеру «водопровідно-каналізаційних» послуг; відсутність чіткої і зваженої державної політики держави щодо протидії, яка б передбачала конкретні та дієві напрями недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України.

Соціально-економічні. Як елементарний об'єкт тіньової господарської діяльності доцільно розглядати операції і паттерни (схеми, моделі, шаблони) економічної поведінки. Паттерн тіньової економічної діяльності – це сукупність взаємозалежних дій, спрямованих на одержання економічної вигоди і приховування значних параметрів діяльності. Його можна визначити також як стратегію або безліч стратегій такої діяльності. Паттерн включає як елементи тіньових операцій, так і протиправні (злочинні) дії. Він характеризується повторюваністю, стабільністю, наявністю стійкої структури, алгоритму. Характеризуючи цей аспект діяльності в кримінальній сфері, мова йде про схеми здійснення злочинів, специфічний «почерк», професіоналізм і т. п. [68].

До операцій відносяться насамперед угоди (трансакції), а також облікові, розрахункові, інформаційні процедури. До інших дій можна віднести різні приховані угоди, організаційні, комунікативні, фізичні дії. Серед тіньових операцій у сфері ВКГ можна виділити:

- а) господарські операції (технологічні, виробничі, трудові, маркетингові, ремонтні, операції по матеріально-технічному забезпеченню і ряд інших);
- б) фінансові операції (розрахункові, кредитні, страхові);
- в) облікові операції, пов'язані зі здійсненням бухгалтерського, управлінського, статистичного обліку економічної діяльності підприємств ВКГ.

Об'єктами тіньових економічних операцій є майнові і немайнові права, матеріальні, фінансові, людські, інформаційні й інші види економічних ресурси.

Стосовно діючої бази соціально-економічних інститутів тіньові дії й операції можуть носити подвійний характер:

а) зміцнення базових інститутів, забезпечення виконання ними функцій більш ефективним способом;

б) деформація, руйнування, посилення дисфункцій базових інститутів, їхнє використання в асоціальних і злочинних цілях.

При цьому дуже часто обидві цільові функції тісно взаємопов'язані і взаємозалежні.

Україна переживає на сьогоднішньому етапі розвитку не просто модернізацію, а корінну перебудову суспільних, державних і економічних основ. Тому не дивно, що вона додержується загальним закономірностей суспільного розвитку, у тому числі й негативним.

Взагалі, вивчення причин корупції сполучене з рядом серйозних труднощів. Наскільки складним і спірним явищем є сама корупція, настільки ж неоднозначні й складні причини, її, що обумовлюють. При цьому їх оцінка, аналіз впливу на ступінь корумпованості суспільства значно утруднені у зв'язку з обмеженістю показників, які можуть бути використані для їхньої характеристики. Крім того, «вигляд» корупції визначається не якимось окремим фактором, а є наслідком складного комплексу причин. При цьому виділити й оцінити ступінь впливу кожного в окремість надзвичайно важко [63].

Крім цього, ряд факторів, що впливають на корупцію, тією чи іншою мірою, є її наслідком. Наприклад, низький рівень економічного розвитку деякою мірою сприяє збільшенню корупції, яка, у свою чергу, є серйозним бар'єром для нормального економічного росту; політична нестабільність, як правило, провокує корупцію, однак корупція сама може стати причиною порушення суспільної стабільності. Інакше кажучи, відносно ряду факторів далеко не очевидної є причинно-наслідковий зв'язок, що також утрудняє дослідження в цій області.

Фактори, що обумовлюють корупцію вкрай різноманітні по своїй природі, формах проявів, спрямованості впливу. Цілком ймовірно, доцільно розділяти фактори корупції по ступеню їх стабільності й стабільності в часі.

Порушення конкурентних механізмів ринку, як наслідок надання не виправданих переваг певному суб'єкту господарювання, спричиняє за собою зниження ефективності ринку і дискредитацію ідеї ринкової конкуренції. Знижується довіра учасників ринку до спроможності влади встановлювати і додержуватися чесних правил ринкової гри. Погіршується інвестиційний клімат і, отже, проблеми подолання спаду виробництва, відновлення основних фондів не знаходять свого вирішення.

Тому в економічній сфері необхідно сприяти конкуренції, і позбавлятися монополії. Для України це дуже складне питання, оскільки в попередні десятиліття в умовах державно регульованої, планової економіки керівники підприємств звикли до свого монопольного становища і вони всіляко гальмують перехід до конкурентної економіки. Необхідно розвивати конкурсність, прозорість при розподілі державних замовлень.

Надзвичайно негативний вплив має корупція на процеси приватизації, адже сповільнюється поява ефективних приватних власників [122].

Економічні фактори, що сприяють корупційній злочинності, обумовлені тривалою економічною кризою, яка призвела до значної деформації соціально-економічних відносин. Економічними факторами, які можуть виступати загальними причинами і умовами корупції та причинами й умовами корупційних діянь, перш за все, є: відсутність сприятливого режиму діяльності підприємств та підприємців, особливо щодо сплати податків; відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення різних економічних та господарських питань [82].

Крім того, варто визнати, що для сучасного українського суспільства характерними є усталені форми практикування психології корисливості та споживацтва. Тому, однією із умов кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є психологічне середовище, яке сформоване всередині колективу. Злочинні

наміри можуть виникнути в особи, якщо в її оточенні створено криміногенне середовище, в якому кожен, хто не вимагає або не отримує неправомірну вигоду викликає здивування та неповагу. Негативний вплив на поведінку службовця здійснює також суспільна думка, відповідно до якої кожен чиновник повинен мати великий прибуток та відповідні матеріальні прояви свого службового становища (великий будинок, машину, коштовності тощо) [224, с. 131]. Відбувається деморалізація значної частини службовців та працівників ВКГ, змінюються їх стереотипи поведінки, проявляється готовність без вагань порушити закон, норми моралі за винагороду, що є наслідком так званого ринкового типу характеру [139].

У цьому контексті є доцільною думка Ю. В. Орлова, що генеральна криміногенно-детермінаційна властивість сучасної політичної системи України є наслідком та водночас фактором загострення політичного та правового нігілізму, виступає *делегітимізація державної влади або знедержавлення легітимності*. Цей феномен полягає у втраті довіри до влади, несприйняття її як морально обґрунтованої, як гаранта та уособлення соціальної справедливості [137, с. 388–389].

Таким чином, до соціально-економічних детермінантів слід віднести той факт, що відмова від соціальної політики призвела до різкого падіння рівня соціальної захищеності й соціального забезпечення, а криза соціальної сфери сприяє появі загрози з боку соціально-економічних відносин у вигляді соціальної напруженості, суперечності між новими ринковими відносинами, які починають формуватися на засадах економічних механізмів регулювання водопровідно-комунальної системи, та залишками суто адміністративного управління економікою здійснюють достатній деструктивний вплив на кадрове ядро підприємств ВКГ, у той же час з мінімалізованим станом фінансування ЖКГ. Поширенню кримінальних правопорушень сприяє корислива складова, шляхом розкрадання коштів та їх подальша тінізація за допомогою підроблення документації (договори про повну матеріальну відповідальність, трудові договори, контракти (42 %); накази, розпорядження по підприємству

(про преміювання, про призначення на посаду, про звільнення з посади, про надання права другого підпису бухгалтеру, про відрядження тощо) (28 %); договори з контрагентами (19 %); посадові, робочі інструкції (31 %); акти прийняття-передачі виконаних робіт, розрахунки витрат (23 %); журнали, зошити, книги складського обліку, обліку виконаних робіт, руху товарно-матеріальних цінностей, доходів і витрат (10 %); накладні – видаткові та товарно-транспортні та проектно-кошторисна документація, кошторисні розрахунки (15 %); товарні, фіскальні чеки, чеки на отримання паливно-мастильних матеріалів (6 %); збитки, перевитрати; недоотримання вигоди; затримка у часі платіжних коштів; невикористаний потенціал, тобто втрати ресурсів, потенціалу, темпів розвитку, рівня фінансової стійкості.

Організаційно-управлінські. Важливим чинником, що впливає на розвиток злочинності у сфері надання комунальних послуг, є те, що до сьогодні заходи, що вживалися органами державної влади і управління, як правило, відставали від динаміки змін кримінальної ситуації в країні, що, зрештою, не дозволило досягти реальних позитивних результатів у боротьбі зі злочинністю. До об'єктивних і суб'єктивних причин цього можна віднести такі: плутанину, викликану нескінченними реорганізаціями органів безпеки і правопорядку; відсутність на практиці ефективної координації і взаємодії правоохоронних відомств і спецслужб України у боротьбі зі злочинністю. Нечітке правове вирішення питань розмежування компетенції в боротьбі з організованою злочинністю правоохоронних органів та органів виконавчої влади створило небезпеку нескоординованих рішень із багатьох важливих питань і перепони в розробці програм боротьби зі злочинністю та їх фінансуванні; відсутність загальнодержавної концепції і відповідної програми боротьби саме з організованою злочинністю, а не із злочинністю взагалі; поширення організованої озброєної злочинності і терористичних проявів на міжнаціональній основі, зростання кількості етнічних злочинних груп, що діють на території України; необлаштованість українського державного кордону, що спровокувало активізацію контрабанди зброї, наркотиків, товарів і

сировини. Недостатньо ефективний соціальний контроль за організованою корупційною злочинністю унаслідок зазначених невирішених проблем дозволяє їй повністю реалізувати свої інтереси, впливаючи з її кримінальної й економічної природи. Рушійною силою діяльності мафіозних структур є прагнення отримати неконтрольовані державою надприбутки в порівняно короткі терміни. Основною умовою виникнення і функціонування організованих злочинних структур стала наявність потенційних джерел надприбутків [7, с. 179].

Таким чином, варто наголосити, що суттєвим зумовлюючим чинником є латентність, високий рівень якої сприяє самодетермінації та «удосконаленню» злочинної діяльності у цій сфері. Причинами цієї ситуації є: недооцінка працівниками правоохоронних органів суспільної небезпеки протиправних дій у сфері ВКГ, низька взаємодія прокуратури з іншими контролюючими та правоохоронними органами; помилки при визначенні юридичної сутності діянь та оцінки шкоди від їх вчинення, необґрунтовано широке застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення посягань; недостатність сучасних засобів виявлення негативних змін на підприємствах ВКГ.

Технологічні фактори проявляються у порушенні вимог безпеки. Частота відмов у роботі каналізаційних мереж – порушення їх герметичності або пропускної здатності є різною для кожного матеріалу та зменшується в міру збільшення діаметра труб. Пошкоджуваність трубопроводів малих діаметрів (до 500 мм) внаслідок фізико-механічних впливів досягає 70 %.

Тільки в м. Харкові знос каналізаційних мереж становить 57–73 %, що вимагає їх заміни та санації. Колектори діаметром 400-2000 мм (приблизно 350 км) – найбільш зношена частина й являє собою А всієї протяжності мережі (загальна протяжність каналізаційних мереж у м Харкові становить близько 1500 км). Особливу проблему становлять труби з залізобетону (23 %) та оглядові колодязі, які руйнуються в першу чергу через газову корозію. Каналізаційна мережа включає в себе приблизно 60000 оглядових колодязів. Більшість оглядових колодязів (80 %) виконані з залізобетонних кілець з

діаметрами 800-2000 мм. Інші типи оглядових колодязів являють собою прямокутні конструкції, зроблені з цегли, бетонних елементів або залізобетону. Тунельні колектори також схильні до корозії, та близько 10–15 % мають руйнування залізобетонних конструкцій склепіння [5].

Питомі витрати на ремонт трубопроводів малих діаметрів відносно невеликі, хоча частота відмов є високою. Це пов'язано з тим, що пошкодження, викликані фізико-механічними діями, носять, як правило, локальний характер. Колектори великого діаметра мають частоту відмов набагато меншу, але вимагають значних економічних витрат на відновлення, оскільки корозійні пошкодження є масштабнішими. Під час аналізу аварій на каналізаційних мережах встановлено, що однією з причин руйнування труб є деформації основ під трубами, які викликані нерівномірними осіданнями ґрунтів. Ґрунт у природному стані може служити надійною основою для труб, заповнених водою, тому що їх маса не перевищує маси витісненої ними землі. Однак за своєю будовою ґрунти є неоднорідними – вони можуть бути сухими або насиченими водою. У разі порушення природної рівноваги ґрунтів глибокими виїмками, відкачуванням води або періодичними коливаннями напірного горизонту вони втрачають стійкість, набувають рухливості і можуть змінити щільність середовища, що оточує трубу. Рішення про тип основи під труби приймають враховуючи несучу здатність ґрунтів і фактичні навантаження.

На підставі даних обстежень каналізаційних трубопроводів виділяють чотири групи випадків аварійного пошкодження колекторів [70]:

- колектори, що відводять промислові стоки одночасно з господарсько-побутовими, що пошкоджені за 4–6 років після початку експлуатації до аварійного стану, внаслідок високої швидкості корозії бетону > 8 мм/рік;

- колектори, аварійне пошкодження яких настало за 7–20 років внаслідок корозії бетону їх стінок зі швидкістю 5-8 мм/рік. Термін служби цих колекторів (господарсько-побутових і промислових стоків) залежить від товщини трубопроводу та режиму експлуатації;

– колектори для господарсько-побутових стоків, на яких аварійні ситуації відбувалися за умов експлуатації 8-22 років внаслідок середньої швидкості корозії 3-5 мм/рік. Таку різницю безаварійної експлуатації колекторів можна пояснити відмінностями якості бетону труб, а також ступенем заповнення колектора в процесі експлуатації;

– колектори великого діаметра з великою товщиною стінок і вентиляльованим простором над потоком рідини (зі зменшеною концентрацією сірководню в підсклепінному просторі), які пропрацювали безаварійно понад 30 років.

Незалежно від причин аварійного руйнування колекторів, можна зробити висновок, що терміни безаварійної служби залізобетонних каналізаційних трубопроводів дуже малі. З огляду на зростаючу довжину каналізаційних мереж, труднощі їх ремонту, відновлення та небезпеку забруднення навколишнього середовища стічними водами, необхідно забезпечити населені пункти надійними каналізаційними спорудами, розрахованими на безаварійну службу протягом десятків років (50 і більше). Для вирішення цього завдання необхідні зміни у проєктуванні, виготовленні, будівництві та експлуатації каналізаційних колекторів. Необхідно уточнити нормативи, від яких залежить термін служби залізобетону в даних умовах, їх надійність із точки зору захисту навколишнього середовища від забруднення стічними водами [114].

Експлуатація мереж водовідведення пов'язана з багатьма групами небезпечних факторів, що впливають на працівників підприємств водопровідно-каналізаційного господарства під час виконання ними ремонтних або експлуатаційних робіт на цих спорудах та навіть можуть призвести до надзвичайних ситуацій різного характеру. До таких факторів відносяться [36]:

– ймовірність вибуху газів, що накопичуються в атмосфері каналізаційних колекторів, та, як наслідок – отримання опіків та травм;

– отруєння газами (сірководень, метан, аміак та ін.), нестача кисню;

- можливість падіння до колектора та отримання травм; небезпека змивами потужними потоками води в колекторах великих діаметрів;
- обвалення ґрунту під час виконання земляних робіт;
- загазованість колодязів, камер, колекторів і небезпека вибуху, опіків та отруєння персоналу;
- небезпека падіння й ударів під час відкриття та закриття кришки люків колодязів і при спуску в колодязі;
- можливість падіння різних предметів у відкриті люки на співробітників у колодязях;
- небезпека впливу потоку води на працюючих в колодязях і камерах, особливо в колодязях і колекторах великих діаметрів;
- небезпека обвалення ґрунту під час виконання земляних робіт;
- небезпека наїзду автотранспорту у процесі виконання робіт на вулиці;
- санітарна небезпека при контакті зі стічною рідиною, яка містить патогенні мікроорганізми (стафілокок, віруси гепатиту, кишкову паличку, шигели, черевний тиф, різноманітні мікроміцети тощо);
- вологість у колодязях і котлованах та ін.;
- підвищена вологість;
- психологічний фактор, що проявляється у людини, якщо вона працює у замкненому просторі.

Щороку із настанням весняно-літнього періоду в Україні і світі відбувається різке зростання рівня виробничого травматизму, у тому числі зі смертельним наслідком, на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства під час виконання робіт підвищеної небезпеки у колодязях, замкненому просторі та інших спорудах водопровідно-каналізаційного господарства.

Дослідження вчених проблем охорони навколишнього середовища показують тісний зв'язок між заходами з охорони природи і станом не тільки здоров'я, а й моральності людини. Між людиною і природою існує діалектичний взаємозв'язок. Людина впливає на природу, пристосовуючи її для

вирішення своїх практичних завдань. Перетворена людиною природа, пристосована їм для вирішення його завдань по системі зворотного зв'язку впливає на людину, формує його особистість, його моральний і духовний вигляд [210].

До суб'єктивних факторів, що зумовлюють забруднення довкілля, варто віднести ще екологічне неучтво і екологічний нігілізм. Спільним у них є нехтування знанням і використанням екологічних закономірностей у спілкуванні людини і навколишнього середовища – свого роду екологічний анархізм. Екологічне невігластво – небажання вивчати закони взаємозв'язку людини і навколишнього середовища; екологічний нігілізм – небажання керуватися цими законами, зневажливе до них ставлення. Нігіліст може і володіти знаннями цих законів, але ставитися зневажливо до їх застосування, ігнорувати їх в економічній діяльності. Екологічне невігластво і екологічний нігілізм в поєднанні зі споживчою психологією посідають визначальне місце серед проблем охорони довкілля від забруднення.

Низький рівень екологічної правосвідомості громадян як основну причину забруднення довкілля відзначили 18,9 % опитаних нами працівників природоохоронних і правоохоронних органів.

Основними технічними причинами кримінальних правопорушень у сфері ВКГ слід вважати – порушення вимог техніки безпеки, виконання робіт без оформлення нарядів-допусків; незабезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту та/або невикористання їх працівниками під час виконання ними робіт підвищеної небезпеки; незабезпечення працівників засобами контролю повітряного середовища; низький рівень виробничої дисципліни, культури виробництва, безвідповідальність службових осіб та безпечність виконавців робіт підвищеної небезпеки. Такі причини є наслідком недбалих дій, зумовлених попередніми чинниками [114].

Таким чином, криміногенні фактори, що виступають як детермінанти досить чисельні, всебічні й зумовлені протиріччями в соціально-економічному

становищі країни, а усі їх об'єднує загальний детермінаційний комплекс: війна, обмежене фінансування, неконтрольованість сектору ВКС в умовах воєнного стану та зрощування його з фіктивними підприємницькими і комерційними структурами; відсутність достатніх капітальних вкладень на утримання системи водопостачання та водовідведення протягом тривалого часу; низький рівень обслуговування та експлуатації мереж і інфраструктури водопостачання та водовідведення; високий коефіцієнт аварійності; корупційна реалізація програми капітальних інвестицій та інвестування з зовнішніх джерел; формування «тіньових» корисливих взаємовідносин поза межами службових повноважень; відсутність належного механізму ротації кадрів, низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг; мінімізована правоохоронна діяльність за цим напрямом.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

Демократичні трансформації вітчизняної політичної й правової системи з метою забезпечення умов реалізації прав і свобод людини та громадянина мусять бути одним із найважливіших завдань, що стоять перед державою і суспільством на сучасному етапі його розвитку. Вирішення цього завдання нині стримується багатьма обставинами, серед яких занепад економіки, корупція, злочинність, недосконале законодавство, неефективна діяльність правоохоронних органів, низький рівень правосвідомості населення. Кожне правопорушення, неповага до права, прояв формалізму і бюрократизму посадовими і службовими особами органів державної влади і управління негативно позначається на правосвідомості населення. Поведінка окремо взятої людини нерідко віддзеркалює проблеми всього соціуму. Кризовий стан суспільства, зміна пріоритетів населення і занепад моральності призвели до того, що люди стали сприймати як закономірність не правомірну поведінку, а

протиправну, звикли до корупції та хабарництва, не сподіваються на захист своїх законних інтересів у судах і, як наслідок, інертно існують, згадуючи минуле, або ж намагаються вирішувати проблеми самотужки всіма доступними способами, у тому числі й незаконними. Поведінка окремо взятої людини значною мірою визначається її правосвідомістю, у випадку деформації якої людина стає схильною до правопорушень [199, с. 7].

Вивчення особи злочинця в кримінології завжди посідало провідне місце через те, що полягає в основі виявлення закономірностей формування злочинної поведінки, її детермінації та розробці відповідних превентивних заходів. На думку багатьох учених, серед найбільш складних, дискусійних і найменш досліджених кримінологічних проблем є питання про особу злочинця [97, с. 128].

Особа злочинця, її особливості й взаємовідносини з оточуючим соціальним середовищем вивчались багатьма науковцями: М. Ю. Валуйською [10], А. Ф. Зелінським [65], І. М. Даньшиним [92], О. М. Джужею [99], О. Г. Кальманом [75], О. М. Костенком [83], С. А. Шалгуновою [218] та ін. Необхідність кримінологічного дослідження зумовлена необхідністю встановлення тих специфічних ознак і рис та їх оцінки, які безпосередньо впливають на кримінальну протиправну поведінку. Великий вплив на формування таких характеристик чинить соціальне середовище особи, наявність в ньому осіб з високим рівнем матеріального достатку, а тим більше досягнутого за рахунок корупційної діяльності [96, с. 307]. У разі їх встановлення, визначаються або розробляються заходи запобігання.

Як зазначав А. А. Закалюк, особа правопорушника з його свідомістю і волею – це та центральна ланка, яка зв'язує причину і наслідок. Діяльність людини не можна розглядати як просту реакцію на зовнішні фактори. Конкретна ситуація породжує вольовий акт не сам по собі, а лише у взаємодії з особистістю конкретної людини, переломлюючись через його інтереси, погляди, звички, особливості психіки та інші індивідуальні риси [61].

Тому жоден кримінолог, до якої б наукової школи він не належав, обов'язково повинен вивчати і питання, пов'язані з особою злочинця і її роллю в механізмі злочинної поведінки. В історії кримінологічної думки це одне із найбільш дискусійних питань. І не випадково, що власне і становлення кримінології як науки почалося з вивчення особи злочинця. Представниками соціологічних, антропологічних, психологічних, біологічних шкіл, напрямків, концепцій проведено багато досліджень, присвячених даній проблемі [76]. Усі ці дослідження, безумовно, можуть бути використані для вивчення механізму детермінації різних видів кримінальних правопорушень, у тому числі і при вивченні злочинця у сфері ВКГ, але з певними застереженнями стосовно співвідношення біологічних і соціокультурних детермінант злочинної поведінки.

Кримінологічне вивчення особистості злочинця здійснюється головним чином для виявлення та оцінки тих її властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, з метою її запобігання. Тут виявляється найтісніша єдність трьох вузлових кримінологічних проблем: особистості злочинця, причин і механізму злочинної поведінки, запобігання кримінальним правопорушенням. При цьому особистість злочинця є центральною в тому сенсі, що її кримінологічні особливості первинні, оскільки є причиною злочинних дій, а тому саме вони повинні бути об'єктом запобіжного впливу. Це аж ніяк не означає ігнорування зовнішніх соціальних факторів. По-перше, криміногенні риси особистості формуються під впливом названих чинників. Однак, «закріплені» в особистості, вони перетворюються в самостійну силу. По-друге, учиненню злочину можуть сприяти, навіть провокувати на це, ситуаційні обставини, зовнішнє середовище. Отож, у кінцевому підсумку в механізмі індивідуальної злочинної поведінки особистість злочинця відіграє провідну роль відносно зовнішніх чинників. Тому вчинення кримінального правопорушення точніше було б розглядати не тільки як результат простої взаємодії особистості з конкретною життєвою ситуацією. Кримінальне

правопорушення є наслідком реалізації криміногенних особливостей особистості, яка взаємодіє з ситуативними факторами [66, с. 54].

У кримінологічній літературі проблемі визначення поняття «особа злочинця» приділяється значна увага. Пропонуються і наводяться найрізноманітніші визначення. Ми не маємо на меті вступати в теоретичні дискусії з цього приводу, оскільки це виходить за межі дослідження. Але у плані зауважень щодо розгляду цих питань зазначимо таке.

Спроби сконструювати якесь універсальне, абсолютно істинне, визнане всіма кримінологами і науковцями інших спеціальностей визначення поняття «особистість злочинця» до цього часу не увінчалися успіхом, оскільки кожна людина – явище специфічне й індивідуальне у своїх проявах, кожна людина у напруженій психологічній ситуації, під впливом емоційних реакцій спроможна вчинити будь-який злочин, тому виділити окремі риси злочинця, які б принципово відрізняли його від законослухняного громадянина, надзвичайно складно [69, с. 85; 92, с. 43]. На нашу думку, особистість може проявлятися лише у ситуації вчинення злочину. І у цьому зв'язку не можна погодитися з позицією А. Ф. Зелінського стосовно виділення окремого поняття «особистість злочинця», яка стосується лише обмеженого кола злочинців, що займаються систематичною злочинною діяльністю, характеризує ступінь їх суспільної небезпеки, яка відтворюється у конкретних фактах вчинення злочинів. Стосовно інших, вважає автор, можна говорити лише про осіб, які вчинили злочин [65].

Виходячи з наведених міркувань, під поняттям «особа економічного злочинця» О. Г. Кальман розуміє сукупність таких істотних і стійких корисливо-індивідуалістичної спрямованості морально-психологічних установок, властивостей і ознак, різною мірою притаманних особам, які вчинили економічний злочин або займаються економічною злочинною діяльністю. А їх загальна характеристика відтворюється у сукупності соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак [76, с. 90]. Однак, вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти

типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних справ, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним злочинам. А. П. Закалюк наголошував, що «специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини) [61, с. 240]. Відмітною ознакою особистості злочинця є його деформована моральна і правова свідомість. За цією ознакою і вчиненим конкретним злочином особистість злочинця відрізняють від особистості інших людей. Для більш повної характеристики особистості злочинця кримінологія розглядає її структуру як систему соціально-демографічних, психологічних, моральних і правових властивостей особи, в яких проявляється її соціальна сутність [199, с. 9].

Кримінологічне поняття «особистість злочинця» ґрунтується на філософській концепції особистості людини. Ця концепція виділяє у змістовному плані особистості сукупність її властивостей і сторін, фізичних, духовних, психічних і соціальних рис, що виявляються у взаємовідносинах із суспільством. Зміст особистості – конкретизація суспільних відносин у внутрішньому світі конкретного індивіда, у його свідомості, світогляді, соціальних якостях. Адже особистість завжди визначається системою суспільних відносин, пов'язаних із суспільними цінностями. Особисті якості людини залежать від умов її життя, навколишнього середовища. На розвиток особистості впливають і біологічні, психологічні особливості людини.

Зміст поняття особи злочинця поєднує в собі соціологічні, кримінально-правові, криміналістичні, психологічні аспекти поняття. Із сукупності різноманітних визначень А. П. Закалюком запропонована структура особи злочинця, що складається з блоків (груп) ознак:

а) три відображають соціальну характеристику особи злочинця (її особистість): ознаки формування, соціалізації особи (освіта, рід діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, характер занять у вільний час і т.д.); ознаки соціального статусу та соціальних ролей (соціальне становище, належність до

соціальних груп та ін.); безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності).

б) п'ять – біосоціальні, що включають: демографічні ознаки, які мають соціальне й психологічне значення (стать, вік), психофізіологічні особливості (реакції, адаптації, моторики, тип темпераменту та ін.); показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання і т.д.); показники психічного стану здоров'я (патологія, що виключає осудність, аномалії, у межах осудності і т.д.); індивідуальні психологічні риси (риса характеру в т.ч. негативні, суспільно небезпечні, вольові якості, емоційні риси) [61].

Водночас, Л. А. Остапенко, виокремила найбільш точні: особистість – це стійка система соціально значущих рис, тобто явище комплексного плану; особистість – суспільна істота, кожна людина формується як особистість у суспільстві; в) значущі риси особистості, що віддзеркалюють спрямованість людини стосовно зовнішнього світу, виявляються в її поведінці, діяльності [138, с. 9].

Таким чином, під поняттям «особа злочинця» потрібно розуміти сукупність істотних і стійких морально-психологічних установок властивостей та ознак, корисливо-індивідуалістичної спрямованості, притаманних особам, які вчинили кримінальне правопорушення у сфері ВКГ. А їх кримінологічна характеристика відтворюється у сукупності соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак.

Відповідно до Правил технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України (1995 р.) встановлено порядок технічної експлуатації систем і споруд водопостачання та водовідведення міст та інших населених пунктів України. Такі Правила є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання, у тому числі юридичних осіб, що здійснюють технічну експлуатацію систем водопостачання та водовідведення, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності [155].

Водночас, у тексті Правил слова «Водоканал» в усіх відмінках замінено словами на «*виробник*». Технічна експлуатація систем водопостачання та водовідведення повинна забезпечувати безперебійну і надійну роботу всіх споруд при високих техніко-економічних і якісних показниках з урахуванням вимог охорони водойм від забруднення стічними водами і раціонального використання водних ресурсів. Для забезпечення безперебійної і економічної роботи систем водопостачання та водовідведення необхідні:

обслуговуючий персонал: висококваліфікований *технічний персонал*, який виконує вимоги посадових інструкцій, правил технічної експлуатації та охорони праці; підвищення кваліфікації *експлуатаційного* персоналу в інститутах та на факультетах підвищення кваліфікації, шляхом організації технічного навчання на підприємстві, обміну передовим досвідом тощо; перевіряти знання правил експлуатації і техніки безпеки працівниками і *інженерно-технічним* персоналом; організувати належну *охорону* споруд і майна виробника; постійний контроль за якістю питної води згідно з Державними санітарними нормами та правилами «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10), затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12 травня 2010 року № 400, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 01 липня 2010 року за № 452/17747, санітарно-технічним станом водопровідних споруд і мереж та за розподілом води між споживачами в системі водопостачання (*контролюючий персонал*); розробка експлуатаційних та посадових інструкцій, оперативних схем управління, диспетчеризації, а також контроль якості і кількості виробничих стічних вод, що скидаються в міську каналізацію, а також якості локальної очистки на відомчих спорудах (*керівний персонал*);

диспетчерська служба, головне призначення такої служби полягає загальному оперативному керівництві експлуатацією систем водопостачання та водовідведення та додержання заданих режимів їх роботи покладається на диспетчерську службу виробника. До завдань диспетчерської служби входять:

– управління і керівництво експлуатацією систем водопостачання та водовідведення в цілому та окремими підприємствами і спорудами; забезпечення нормальних режимів роботи систем водопостачання та водовідведення;

– контроль за проведенням аварійних робіт на мережах та спорудах;

– приймання заявок на ліквідацію пошкоджень та аварій, розподіл аварійних бригад, автотранспорту і механізмів;

– здійснення заходів щодо забезпечення найбільшої водовіддачі системи водопостачання в районі великої пожежі.

Таким чином, склад, чисельність і кваліфікація персоналу визначається виробником (Водоканал) залежно від потужності та ступеня складності споруд, технологічних процесів з урахуванням обсягів роботи з обслуговування і ремонту діючих мереж і споруд. На підставі результатів вивчення кримінальних проваджень визначено, що злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, доцільно розподілити на дві категорії: особи, які беруть безпосередню участь у водопровідно-каналізаційній діяльності або її регулюванні (обслуговуючий, черговий, технічний, технологічний, фінансовий, охоронний, диспетчерський персонал та ін.); особи, які посягають на водопровідно-каналізаційні відносини «ззовні».

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця. Вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їхніх інтересів, спосіб життя, що не може не позначитися на протиправних діях. Зі зміною віку природно відбувається зміна самої особистості, змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід, звички, мотивація вчинків, можливості вчинення тих чи інших злочинів [120, с. 15]. Аналізуючи зазначену соціально-демографічну ознаку особи злочинця у сфері ВКГ, маємо можливість наголосити на певних особливостях. По-перше, за період з 2014 по 2023 рр. не було зареєстровано жодної особи молодше 18 років. Це пояснюється тим, що дану категорію кримінальних правопорушень вчиняють тільки повнолітні особи. По-друге, найчастіше вчиняють особи у віці 30–39 років (25 %) та у віці 40–59 років

(56 %). Такий розподіл можливо пояснити набуттям певної посади, трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи, а нерідко й певного спеціального звання, рангу, класу тощо. Найменшу ж кількість кримінальних правопорушень вчиняють особи у віці 60 років і старше (9 %). Це пояснюється, по-перше, статистичною залежністю: ця вікова група є відносно нечисленною серед посадових осіб ВКГ. По-друге, особи у такому віці мають більший життєвий досвід, досвід практичної роботи, який в тому числі зумовлює більш досконалі навички щодо вчинення та приховування кримінальних правопорушень [41].

Щодо такої вікової категорії як 18–29 років, то на цю вікову групу припадає близько 5 % всіх фактів кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

Таким чином, статевий розподіл кількості осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, свідчить про домінування осіб чоловічої статі (68 %), з яких переважну більшість становлять українці (72 %).

На нашу думку, певна рівновага статевого співвідношення обумовлена тим, що жінки наділені фінансовими (бухгалтер, начальник фінансового відділу), контрольними функціями (начальник складу, контролер).

Більшість злочинців відносно довго працювали на даному підприємстві й, таким чином, знали свої обов'язки, а також порядок зберігання, охорони та обліку матеріальних цінностей, руху документообігу тощо.

Якщо безпосередньо зупинитися на корупційній злочинності, то варто зазначити, що корупційні кримінальні правопорушення вчиняються переважно особами у віці 30 років і старше, що зумовлюється існуючими ієрархічними сходами в системі підприємств ВКГ, внаслідок чого значною мірою ускладнюється зайняття відповідальної посади у меншому віці. Зайняття особою відповідної посади, що передбачає виконання певних владних повноважень, серед іншого також вимагає обов'язкової наявності однієї або декількох вищих освіт, а часом і стажу роботи. Корупційна злочинність поширена переважно в обласних ВКГ, що пояснюється пропорційною більшістю службових осіб низових ланок порівняно зі службовцями вищої

категорії. Злочинна корупційна поведінка особи, як правило, є результатом поступової трансформації свідомості у напрямі відхилення особи від правомірного виконання наданих їй владних повноважень до їхнього неправомірного використання всупереч інтересам служби з метою досягнення особистих корисливих або інших цілей. Такі негативні зміни в особі пов'язуються з формуванням нової мотиваційно-ціннісної сфери людини, що уможливорює вчинення нею корупційних злочинів [223].

За вивченими кримінальними провадженнями безперервний трудовий стаж засуджених визначився таким чином: менше одного року – 15,4 %, від 1 до 3 років – 24 %, від 3 до 5 років – 9,4 %, вище 5 років – 36,7 %, не встановлено – 14,5 %. (Додаток Б). Тобто, варто наголосити на неодноразовому вчиненні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, але, з тих чи інших причин не були своєчасно встановлені.

За сімейним станом, переважна більшість засуджених на час вчинення кримінального правопорушення була одружена (68 %), розлучені становлять 20 %, неодружені – 12 %. Такий значний відсоток осіб, які перебували у шлюбі, пояснюється, по-перше, тим, що велика частина засуджених перебувала вже у достатньо зрілому віці. По-друге, хоча сім'я і розглядається багатьма кримінологами як важливий запобіжний захід, однак при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ роль сім'ї зводиться до мінімуму. Це обумовлюється тим, що одним із мотивостворюючих факторів вчинення таких злочинів є намагання покращити матеріальне становище сім'ї, яка також користується отриманими від вчинення кримінального протиправного діяння матеріальними благами. І, по-третє, сімейні відносини у таких більш міцні, тому що у 80,2 % засуджених були діти: у 44,4 % – одна дитина, у 31,8 % – дві дитини, у 4,0 % – три і більше. Лише 19,8 % не мали дітей.

Освіта. За даними, отриманими шляхом узагальнення кримінальних проваджень, з вищою освітою або базовою технічною освітою – 72 % розкрадачів, середню (загальну і спеціальну) – 66 %, неповну середню (8–9 класів) – 9,5 % (додаток Б). Але слід зазначити, що освіта сама по собі не

гарантує високого рівня правосвідомості. За своїм освітянським рівнем, як і багатьма іншим ознаками особистості, злочинці ВКГ мало чим відрізняються від більшості працівників і службовців відповідних підприємств. Майже всі засуджені (93 %) займали посади, які відповідали їхній загальній і спеціальній освіті.

Соціальне становище, за даними нашого вибіркового дослідження, характеризується такими даними: переважають робітники (62,8 %), службовці склали 11,2 %, інші категорії – 26 %. При цьому слід відзначити, що ці показники значно відрізняються в залежності від виду злочину. Так, серед засуджених за контрабанду найбільший відсоток склали особи, які не працювали (54,1 %). Серед засуджених за порушення правил про валютні операції (КК 1960 р.) непрацюючих було 49,5 %. У цілому серед засуджених за вчинення економічних злочинів за вивченими кримінальними справами непрацюючі на момент вчинення злочину склали 60,8 %. Такий високий відсоток непрацюючих, на нашу думку, обумовлюється тим, що у структурі економічних злочинів найбільшу питому вагу складають злочини проти власності, більшість яких досить часто правоохоронні органи необґрунтовано відносили до економічних.

Кримінально-правова характеристика. Суспільну небезпечність та шкідливість протиправних діянь з боку працівників ВКГ недооцінювати не можна. Такий працівник покликаний сам стояти насторожі охорони ВКГ та забезпечувати охорону вод, і тому вчинення з його боку будь-яких протиправних діянь становить підвищену загрозу для суспільства.

Особи, засуджені за злочини у сфері ВКГ – це, як правило, раніше не судимі особи (93 %), або, в окремих випадках, особи з погашеною судимістю (3 %); раніше судимі, з непогашеною судимістю, складають 4 % обвинувачених. Із зазначених 7 % раніше засуджених осіб, більшість (близько 5 %), не можна визнати злочинцями, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, оскільки вони не були такими й потрапили у

вибірку тому, що вчинили такі діяння, як підкуп особи, яка надає водопровідні послуги або отримання незаконної винагороди службовцям.

Зміни економічного вектору розвитку, розбудова ринкових відносин, поляризація населення за рівнем доходів, зміни у мотивації господарської діяльності та її стимулів наклали відбиток і на мотивацію вчинення кримінальних правопорушень [85, с. 156]. За матеріалами вивчених кримінальних проваджень можна констатувати, що основними мотивами вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є такі: корисливі мотиви (1,3 %); важке матеріальне становище (10,2 %); не встановлено (18,4 %).

Варто звернути увагу на те, що система потреб, яка мотивує до протиправної поведінки відноситься до детермінуючого комплексу, оскільки більшість компонентів, які становлять структуру кримінального правопорушення, не кримінальні. Різниця полягає лише у змістовій стороні цих потреб, глибині та стійкості корисливої спрямованості особи і виборі засобів їх досягнення, тобто кримінальні лише шляхи, засоби їх реалізації. Так, умовами свого матеріального забезпечення інколи незадоволені як законотворчі громадяни, так і ті, котрі вчинили кримінальне правопорушення [204].

Тому, не є дивним ставлення до вчиненого кримінального правопорушення: щиро розкаялися 69 %, активно сприяли органам досудового розслідування – 60 %. Окрім цього, 57 % – характеризувалися позитивно, 33 % – на момент судового розгляду відшкодували збитки, заподіяні кримінальним правопорушенням.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало можливість виділити такі форми корисливих та інших особистих мотивів у вчиненні злочинів державними службовцями:

1) «просто» (епізодичне) отримання вигоди, разової допомоги по знайомству, з родинного й іншого особистого мотиву, з іншої особистої зацікавленості;

2) злочинне «злиття» корумпованих зв'язків службових осіб ВКГ з комерційними та іншими структурами за загальне заступництво й потурання по службі, на основі взаємної допомоги в задоволенні інших особистих корисливих інтересів;

3) незаконний вплив окремих представників місцевих органів влади, вищих та інших контролюючих органів, впливових кіл, великих промислових структур й установ регіону, організованих злочинних формувань;

4) приховування, потурання кримінальним правопорушенням з боку вищих службових осіб щодо нижчих, із мотивів неправильно зрозумілих інтересів служби (збереження репутації, неправдивої благополучної звітності тощо).

Таким чином, суспільна небезпечність протиправної поведінки у даному випадку характеризується цілою низкою безпосередньо пов'язаних між собою складових мотивації на вчинення злочину. Отже, можна стверджувати, що і в першому, і в другому випадках державний службовець цілком свідомо порушував свої обов'язки і бажав діяти саме таким чином. Мета таких дій – задоволення інтересів третіх осіб та отримання для себе незаконної винагороди.

Морально-психологічна характеристика. Для кримінологічних досліджень економічної злочинності важливе значення має аналіз соціально-рольових особливостей суб'єктів цих злочинів і їх морально-психологічного ставлення до вчинення кримінальних правопорушень.

Даючи морально-психологічну характеристику осіб, які вчинили економічні злочини, слід зазначити, що для них притаманне підвищене почуття незалежності від нормативної системи, правовий нігілізм, орієнтація на задоволення своїх власних потреб і інтересів будь-якими засобами, чітке усвідомлення протиправності своїх діянь [2, с. 6–7].

Варто звернути увагу, що кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ властивий груповий характер злочинної активності. Встановлено, що серед технологій учинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ переважають

складні форми співучасті (71 %), зокрема створення організованих груп (39 %) та злочинних організацій (42 %) у формі водопровідно-каналізаційних підприємств. Кількість членів таких злочинних груп визначається відповідно до потреби в розподілі ролей з огляду на технологію конкретної злочинної діяльності у сфері водопостачання чи водовідведення. Формуються групи зазвичай з ініціативи організаторів (77 %). Особливістю злочинних організацій є їх утворення способом «фінансових пірамід» під прикриттям легально створених суб'єктів господарювання, ієрархічна побудова, тривалий термін функціонування за незмінного складу вищих керівників і поетапного оновлення виконавців середньої та низової ланок. У 26 % випадків у злочинних схемах брали участь підставні особи як номінальні власники суб'єктів господарювання, секретарі й менеджери по роботі з клієнтами, які не були обізнані з планами організаторів, проте за разову винагороду (преміювання) або під приводом прийняття на роботу надавали відповідні послуги.

Таким чином, серед численних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері ВКГ найбільш придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на службово-рольовій функції особи, у якій виділено такі групи злочинців: 1) особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи й схеми, розподіляють обов'язки між учасниками, розпоряджаються ввіреним майном й коштами); 2) особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії; 3) особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудитори, ревізори); 4) особи наділені керівними повноваженнями підприємств ВКГ (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; 5) особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі ВКГ (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо);

б) службові особи контролюючих і правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, які забезпечують прикриття протиправної діяльності.

Типологія особистості працівників ВКГ, які вчинили кримінальне правопорушення, за характером протиправності та ціннісних орієнтацій може бути вельми варіативною. За цим критерієм можна виділити такі типи злочинців:

корисливий – особи з корисливими мотивами, пов'язаними з ігноруванням права комунальної власності (неправомірна вигода, зловживання службовими повноваженнями, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем та ін.);

негативний – особи з негативно-зневажливим ставленням до особи та її найважливіших конституційно закріплених благ (перевищення службових повноважень, поєднане з насильством; злочини проти конституційних прав громадян та ін.);

легковажний – особи з легковажно-безвідповідальним ставленням до своїх обов'язків та охоронюваних законом ВКГ (службова недбалість).

У структурі позитивно-корисливого типу можна виокремити два підтипи:

– послідовно-корисливий: послідовна і тривала кримінальна протиправна діяльність, з домінацією «корисливості» і «розбещеності», що поєднані витонченими і цинічними формами соціально однорідних корупційних дій. Найчастіше це досить досвідчені та послідовні організатори злочинних груп розкрадачів або їх активні учасники. Їх ставлення до вчиненого хоча і має ті чи інші психологічні відтінки, але все ж пов'язане, головним чином, із пошуками самовиправдання і морального обґрунтування своїх дій;

– нейтрально-корисливий: у структурі особи цих злочинців чимало позитивних рис і немає яскраво вираженої негативної, відверто корисливої домінанти злочинної поведінки. Найчастіше ці особи при вчиненні протиправних дій керуються соціально-позитивними або нейтральними мотивами. До цієї категорії можна віднести працівників ВКГ, які вчинили кримінальне правопорушення, на їх думку, в інтересах свого підприємства;

осіб, що не встояли перед спокусою отримати для себе значну матеріальну вигоду порівняно безпечним шляхом та ін.

Висновки до розділу 2

1. Сучасний стан ВКГ України характеризується дефіцитом фінансових ресурсів, необхідних для належної експлуатації та обслуговування систем водопостачання та водовідведення, незадовільним технічним станом споруд, обладнання, недосконалістю структури управління галуззю та нормативно-правової бази для забезпечення її надійного і ефективного функціонування. У таких умовах, функціональні і фінансово-господарські показники роботи більшості підприємств ВКГ України є незадовільними, а необхідність заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу потребує значних фінансових витрат, які у теперішній час підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Сьогодні практично немає постійного джерела фінансування, насамперед коштів на реконструкцію або будівництво систем водопостачання та водовідведення, а значна частина споруд ВКГ відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення. Такий стан та тенденції в умовах воєнного стану, і постійних пошкоджень унаслідок обстрілів підприємств водопостачання й водовідведення, нажалі зумовлюють збільшення криміногенних явищ та процесів у ВКГ.

2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ варто розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти докільля у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння), за рівнями: *державний* – соціальні явища і процеси, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ та є похідними від економічних та корупційних причин і умов злочинності у країні; *стратегічний* – притаманні саме соціально-побутовій сфері з надання послуг населенню; *оперативний* (індивідуальний) – причини і умови, які

безпосередньо вплинули на поведінку суб'єкта ВКГ й зумовили вчинення ним кримінального протиправного діяння.

3. З'ясовано, що криміногенні фактори, що виступають як детермінанти досить чисельні, всебічні й зумовлені протиріччями в соціально-економічному становищі країни. До їх числа варто віднести такі: нормативно-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські та технічні. Усі їх об'єднує загальний детермінаційний комплекс: війна, обмежене фінансування, неконтрольованість сектору ВКС в умовах воєнного стану та зрощування його з фіктивними підприємницькими і комерційними структурами; відсутність достатніх капітальних вкладень на утримання системи водопостачання та водовідведення протягом тривалого часу; низький рівень обслуговування та експлуатації мереж і інфраструктури водопостачання та водовідведення; високий коефіцієнт аварійності; корупційна реалізація програми капітальних інвестицій та інвестування з зовнішніх джерел; формування «тіньових» корисливих взаємовідносин поза межами службових повноважень; відсутність належного механізму ротації кадрів, низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг; мінімізована правоохоронна діяльність за цим напрямом.

4. На підставі результатів вивчення кримінальних проваджень визначено, що злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, доцільно розподілити на дві категорії: особи, які беруть безпосередню участь у водопровідно-каналізаційній діяльності або її регулюванні (обслуговуючий, черговий, технічний, технологічний, фінансовий, охоронний, диспетчерський персонал та ін.); особи, які посягають на водопровідно-каналізаційні відносини «ззовні».

Суб'єктами, першої групи, переважно, є особи чоловічої статі – 68 %, які займають відповідальні посади у сфері ВКГ (директори, начальники дільниць, секторів, підприємства, бригади та ін.), наділені повноваженнями з управління кадрами й розпорядження майном ВКГ – 61 % (частка осіб жіночої статі приблизно складає 1/3, які наділені фінансовими (бухгалтер, начальник фінансового відділу), контрольними функціями (начальник складу,

контролер)), а також обов'язками з дотримання вимог посадових інструкцій, правил технічної експлуатації та охорони праці; віком 35–55 років, з вищою освітою або базовою технічною освітою – 72 %; володіють знаннями водопровідно-каналізаційного процесу, фінансового обліку й аудиту; стаж роботи – менше одного року – 15,4 %, від 1 до 3 років – 24 %, від 3 до 5 років – 9,4 %, вище 5 років – 36,7 %, не встановлено – 14,5 %; корисливі, амбітні, жадібні; використовують зв'язки у різних владних структурах; не судимі; сімейні.

Склад, чисельність і кваліфікація персоналу визначається виробником (Водоканал) залежно від потужності та ступеня складності споруд, технологічних процесів з урахуванням обсягів роботи з обслуговування і ремонту діючих мереж і споруд.

5. Встановлено, що серед технологій учинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ переважають складні форми співучасті (71 %), зокрема створення організованих груп (39 %) та злочинних організацій (42 %) у формі водопровідно-каналізаційних підприємств, протиправна діяльність яких була виявлена і доведена в суді тільки в 3 %. Латентність таких груп або її не доведення у суді склало 97 %. Кількість членів таких злочинних груп визначається відповідно до потреби в розподілі ролей з огляду на технологію конкретної злочинної діяльності у сфері водопостачання чи водовідведення. Формуються групи зазвичай з ініціативи організаторів (77 %). Особливістю злочинних організацій є їх утворення способом «фінансових пірамід» під прикриттям легально створених суб'єктів господарювання, ієрархічна побудова, тривалий термін функціонування за незмінного складу вищих керівників і поетапного оновлення виконавців середньої та низової ланок. У 26 % випадків у злочинних схемах брали участь підставні особи як номінальні власники суб'єктів господарювання, секретарі й менеджери по роботі з клієнтами, які не були обізнані з планами організаторів, проте за разову винагороду (преміювання) або під приводом прийняття на роботу надавали відповідні послуги.

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

Відповідно до ст. 3 Конституції України, життя людини, її безпека та недоторканність є найвищою соціальною цінністю в Україні, а утвердження та забезпечення прав та свобод громадян є головним обов'язком держави [80]. Порухення прав і свобод людини та громадянина, як правило, відбувається внаслідок вчинення щодо потерпілого злочину. Отже, запобіжна робота повинна займати головне місце у щоденній діяльності правоохоронних органів.

Дієвість забезпечення безпеки суспільства обумовлюється множинністю факторів, а тому загальносоціальне запобігання, не маючи адресного характеру, спрямоване на усунення чинників і криміногенних загроз узагалі, що сприяє їх послабленню або нейтралізації, а також мінімізацію та зниження до реального рівня такого суспільно небезпечного явища, як злочинність. Запобігання злочинності є комплексним, багатоплановим зусиллям всього суспільства, усіх ланок його соціального організму. Злочинність як система, що володіє різноманітними характеристиками та детермінована факторами соціального, соціально-психологічного та індивідуально-психологічного порядку, вимагає для свого вивчення використання комплексного підходу. Природно, що і проблеми боротьби із цим соціальним явищем повинні носити комплексний характер. Під комплексним, системним підходом до проблеми соціальної профілактики антигромадських явищ можна також розуміти таку діяльність, що дозволяє виявити її суттєві ознаки, різноманітні зв'язки та структурні характеристики. Необхідною якістю всієї системи в цілому є її інтегративна властивість, що володіє єдністю теорії та практики діяльності.

У широкому розумінні теорія запобігання є кримінологічною категорією, що означає історично сформовану систему подолання об'єктивних та суб'єктивних передумов цих негативних явищ, що реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства по усуненню, зменшенню та нейтралізації факторів, що детермінують існування злочинності та вчинення кримінальних правопорушень. Запобіжні функції впливають на всі види детермінант вчинення кримінальних правопорушень, однак, залежно від характеру та сутності різних з них запобіжний ефект також може відрізнятися [61].

Запобігання кримінальним правопорушенням у більш вузькому, прикладному значенні є діяльністю, що спрямована на недопущення вчинення кримінальних протиправних діянь шляхом виявлення та усунення їх детермінант, надання запобіжного впливу на осіб з протиправною поведінкою.

Зазначена вище діяльність не повинна розглядатися як запобігання злочинності в цілому, оскільки недопущення злочинності як негативного об'єктивно існуючого в будь-якому суспільстві соціального явища є практично неможливим. Злочинність є продуктом суспільства, а тому сподіватися на її повне викоренення нереалістично. Тому у даному випадку мова повинна йти про запобігання злочинам [139, с. 134].

Надаючи визначення теорії запобігання О. П. Кальман зазначає, що це «різновид соціально-профілактичної діяльності, що охоплює заходи, спрямовані на обмеження дії факторів, причин та умов злочинності і притягнення винних до кримінальної відповідальності» [166, с. 17]. Однак ми не погоджуємося з наведеним визначенням, оскільки вважаємо, що викорінити злочинність повністю є неможливим, тому що вказане явище це невід'ємний наслідок розвитку суспільства та виникнення в ньому певних протиріч. Саме тому, розкриваючи поняття теорії запобігання, мова повинна йти виключно про запобігання злочинам, а не злочинності взагалі.

Загальносоціальні заходи не маючи своїм безпосереднім призначенням протидію злочинності та запобігання кримінальним правопорушенням,

створюють суттєві передумови, що виключають можливість існування їх як негативні соціальні явища.

На думку А. П. Закалюка, «заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю, хоч і не спричинюючий чи обумовлюючий, але інший детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального» [61, с. 328]. В. В. Голіна та Б. М. Головкін під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію, разом з тим, причин та умов злочинності [98, с. 143]. О. М. Джужа зауважив, що загальносоціальний рівень охоплює діяльність держави, суспільства та їхніх інститутів, яка спрямована на розв'язання суперечностей у галузі економіки, соціального життя, в моральній сфері тощо. Цю діяльність здійснюють різні органи державної влади й управління, громадські організації, для яких функція запобігання злочинності не є основною чи професійною [72].

Виходячи із зазначених наукових підходів, В. В. Василевичем обґрунтовано висновок про те, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [168, с. 20].

На нашу думку, загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ повинно бути спрямоване на формування нормативно-правового забезпечення такої діяльності й комплексну правову його реалізацію на загальнодержавному та відомчому рівнях з метою системного кримінологічного аналізу ВКГ, встановлення й усунення причин та умов кримінальних правопорушень у цій галузі, а також осіб (організованих

груп та злочинних організацій), припинення їх діяльності до безпосереднього вчинення протиправного діяння, відвернення або мінімізація наслідків (розкрадань; аварій; збитків довкіллю, підприємствам ВКГ, населенню та ін.).

Загальна профілактика включає в себе діяльність держави, суспільства і їх інститутів, спрямовану на розв'язання суперечностей в області економіки, соціальної і морально-духовного життя, правовій сфері, передбачає здійснення великих соціальних заходів в масштабах всієї країни. Звертаючись до загальносоціального рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері соціально-економічних відносин слід зазначити, що він поєднує діяльність держави і суспільства, спрямовану на вирішення суперечностей у політичній, економічній, соціальній, морально-духовній, організаційно-управлінській та інших сферах діяльності. У цілому загальносоціальне запобігання опосередковано впливає на злочинність, що здійснюється суб'єктами, для яких функція запобігання злочинності не є основною. Заходи загальносоціального запобігання мають виключно широкий діапазон, вони впливають практично на всі види причин, умов та інших детермінантів злочинності. До таких заходів належать: розроблення та прийняття нових законів, різноманітних національних програм [212, с. 228].

Маючи комплексний і всеохоплюючий характер, заходи загальносоціального запобігання здійснюють превентивний вплив на всі детермінуючі чинники корисливо-насильницьких злочинів. Зважаючи на специфіку об'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, тобто його детермінаційного комплексу, потрібно визначати й основні напрями запобіжної діяльності, позаяк економічна злочинність в нашій країні швидкими темпами набуває масштабів світового рівня та впливу, міжнародно-правові основи запобігання цьому явищу мають виключно важливу роль, адже заходи, здійснювані на національному рівні окремих держав, України в тому числі, повинні бути узгоджені зі світовими орієнтирами в цьому напрямку.

Основною групою джерел законодавчого змісту кримінологічного забезпечення економічної безпеки України є *кодифіковані нормативно-правові*

акти, зокрема Водний, Кримінальний, Кримінальний процесуальний та Господарський кодекси, Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші, окремими нормами яких прямо чи опосередковано здійснюється регулюючий вплив на сферу суспільних відносин щодо формування та реалізації державної політики в сфері ВКГ.

Окрему групу становлять *закони України*, якими врегульовано основні напрямки діяльності щодо кримінологічного забезпечення економічної безпеки, зокрема «Про національну безпеку України», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та ін.

Наступною групою джерел є *укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України*, нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у сфері регулювання відносин щодо кримінологічного забезпечення економічної безпеки держави, зокрема Указ Президента України «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції», Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України», наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» та ціла низка інших нормативно-правових актів, які спрямовано на врегулювання певних напрямів забезпечення економічної безпеки держави [177].

Окреме місце в системі законодавчого забезпечення економічної безпеки країни посідають *політико-програмні документи* – державні концепції, стратегії, плани розвитку, доктрини та цільові програми, що ввійшли до правової системи України, адже вони набувають юридичної форми (шляхом підписання відповідних Указів Президента України, розпоряджень Кабінету Міністрів України та ін.). Базовим документом з планування розвитку системи кримінологічного забезпечення національної економічної, серед іншого

безпеки України, є Стратегії національної безпеки України [193] та економічної безпеки України на період до 2025 року [192].

Однією з основних цілей Стратегії національної безпеки України визначено забезпечення якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки й оборони України. Окремим розділом Стратегії визначено основні заходи щодо забезпечення економічної безпеки.

З огляду на Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [192] забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Отже, стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями – напрям розвитку та безпековий напрям.

Загрози економічній безпеці – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ (чинників), які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів.

Проведений нами у попередньому підрозділі дисертації аналіз факторів, що впливають на економіку держави, дав змогу виокремити загрози, які детермінують злочинність в житлово-комунальній сфері загалом. До них належать:

- військові дії на території України та обстріли об'єктів ВКГ, їх пошкодження та корупційні напрями відновлення;
- поглиблення структурних диспропорцій у господарському та житлово-комунальному комплексі;
- низька ефективність державного управління у всіх сферах господарювання;

– значне розширення тіньової економіки. Вочевидь сформувався цілий комплекс тіньових економічних інститутів, характерних і пристосованих до будь-яких сфер економічної і господарської діяльності;

- незаконна конвертація капіталу;
- тіньові доходи;
- тіньовий відтік капіталу;
- тіньові інвестиції;
- тіньова зайнятість робітників;
- тіньова оплата послуг тощо;
- деградація науково-технічного, кадрового і виробничого потенціалу;
- поглиблення економічної, фінансової і технологічної залежності

України від міжнародних фінансових організацій та країн-донорів;

– вплив корупції та організованої злочинності на всі об'єкти комунального господарства;

– неконтрольований відтік за межі України значних інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів;

– недосконалість правового регулювання захисту та охорони об'єктів ВКГ;

- диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів.

Відтак, заходи загальносоціального характеру в економічній сфері полягають у необхідності правових, соціальних і політичних гарантій реформування економічної системи з метою стратегічно впроваджуваного плану забезпечення потреб людини і суспільства, у захищеності від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів, кон'юнктурних коливань ринку, адаптації до вимог європейського та світового ринків [134].

Стандарти кримінологічного забезпечення економічної безпеки, крім свого прояву безпосередньо у згаданих вище стратегіях і програмах з протидії злочинності, певним чином знаходять також свою репрезентацію і в окремих міжнародних стандартах, розроблених Міжнародною організацією з стандартизації (ISO). Зокрема, не є новиною, що хабарництво є однією з

найбільш руйнівних і складних проблем у світі. Беручи до уваги цей факт, ISO розробила новий стандарт, спрямований на протидію корупції в організаціях і розвиток етично обґрунтованої культури підприємницької діяльності. ISO 37001 належить до антикорупційних систем менеджменту, містить низку заходів щодо запобігання та виявлення випадків хабарництва. Ці заходи охоплюють розробку антикорупційної політики, призначення людини, відповідальної за антикорупційну діяльність, навчання, оцінювання ступеня ризику та юридичну оцінку проектів і ділових партнерів, здійснення фінансового й комерційного контролю, підготовку звітності та проведення процедур розслідування. Стандарт призначено для підтримки впровадження антикорупційних систем управління та посилення поточного контролю. Він також сприяє зниженню ризику хабарництва й демонструє зацікавленим сторонам намір щодо впровадження систем антикорупційного контролю [178, с. 134].

Характеризуючи зазначений стандарт, можна зазначити таке. У Стандарті надається загальне визначення хабарництва, але фактичне його визначення залежить від національних законів, які можна застосувати до організації. Організація повинна здійснювати низку організаційних заходів і заходів з контролю розумним і пропорційним чином, щоб допомогти запобігти, виявити і впоратися з хабарництвом, включно з: антикорупційною політикою; керівництвом, лідерством, відданістю і відповідальністю; управлінням персоналом і навчанням; ризикованими оцінками; належною перевіркою проектів і ділових партнерів; фінансовим, комерційним і договірним контролем; звітністю, моніторингом, розслідуванням та узагальненням; коригувальною дією та постійним поліпшенням. Загалом стандарт дає рекомендації з приводу того, що слід розуміти під хабарництвом, щоб допомогти користувачам зрозуміти мету та сферу застосування стандарту. Користь стандарту для організації полягає в тому, що він надає:

а) мінімальні вимоги й допоміжні рекомендації з упровадження або оцінювання системи управління хабарництвом;

б) упевненість керівництва, інвесторів, співробітників, клієнтів та інших зацікавлених сторін у тому, що організація здійснює розумні заходи для запобігання хабарництву;

в) свідчення в разі розслідування, що організація вчинила розумні кроки у напрямі запобігання хабарництву [231; 178, с. 135].

Тим часом, визначаючи основні напрями Плану Відновлення України (2022 р.) [144], його автори обійшли увагою весь аспект проблем злочинності та її попередження, зосередившись лише на запобіганні корупції. Водночас, кримінологічна наука використовує для досліджень специфічний міждисциплінарний зріз даних, що дають можливість зрозуміти, описати, пояснити, спрогнозувати і попередити протиправну поведінку, яка нерідко переростає у кримінальне правопорушення. Злочинність впливає практично на всі сторони життя суспільства та його сталий розвиток. Як самостійна юридична наука, кримінологія узагальнює досягнення багатьох інших наук.

Основними принципами Плану Відновлення та підхід до впровадження є:

– негайний початок, поступовий розвиток: ініціативи з відновлення необхідно впроваджувати якнайшвидше, що надасть економіці стійкості і гнучкості та допоможе функціонувати в умовах загроз безпеці, забезпечить основу для перемоги у війні. Ймовірно, немає чітких етапів переходу від «відновлення» до «модернізації». Потрібно планувати поступове нарощування ініціатив із поступовим підвищенням рівня ризику проєктів;

– нарощування справедливого добробуту: український народ є кінцевим бенефіціаром Плану Відновлення. Метою Плану є зростання ВВП, забезпечення справедливого розподілу багатства та загального добробуту;

– відбудова кращого, ніж було (Build back better) – необхідно будувати нові об'єкти кращої якості, використовуючи передові та екологічні технології, ніж зруйновані. Можливість впровадити ключові принципи ЄС переходу до «Зеленої» економіки та Цифрової трансформації;

– стимулювання приватних інвестицій та підприємництва – відновлення має сприяти залученню приватних інвестицій в Україну та прискорити

розвиток підприємництва. Підтримка малого та середнього бізнесу – важлива частина нової економічної моделі.

І саме головне велике будівництво житла та модернізація інфраструктури відповідно до передових практик міського планування та сталого розвитку (з урахування транспорту), розвиток електрифікації, опалювання, водних мереж та цифровізація [144].

Разом з тим потрібно зазначити, що основу криміналізації економічних відносин у державі складає тіньова економіка, яка являє собою складне соціально-економічне явище сучасності і охоплює всю систему економічних відносин у суспільстві. З переходом України на ринкові засади досить значний, неконтрольований державою сегмент економіки, що включає виробництво, розподіл, обмін, а також споживання товарів і послуг, перейшов у сферу незаконного нагромадження капіталу. Тіньова економіка тісно пов'язана з легальною і є її складовою.

Заходи загальносоціального характеру, які сприятимуть зменшенню загроз, що детермінують злочинність у сфері економіки, а саме:

а) побудова такої структури економіки, яка здатна забезпечити зростання усіх сфер життєдіяльності та потреб соціальної сфери. Для цього потрібно: по-перше, заохочувати і впроваджувати можливості українських наукових інститутів у новітні галузі; по-друге, більш повно використовувати унікальний біокліматичний потенціал; по-третє, перейти від паливно-сировинної, ресурсопоглинаючої, матеріаломісткої та екологічно небезпечної до соціально орієнтованої, інноваційної технології;

б) посилення фінансової безпеки. Нова інвестиційна політика держави повинна бути спрямована на різке підвищення сприйняття економікою технологічних та організаційних нововведень, оновлення виробничого потенціалу;

в) забезпечення енергетичної та водної безпеки. Зважаючи на здорожчання традиційних енергоносіїв (вугілля, нафти, газу, гідроенергоресурсів), запроваджувати новітні енергоощадні технології;

г) підвищення безпеки у сфері глобального інформаційного простору;

д) виважена регіональна політика і контроль за розміщенням продуктивних сил. Необхідно посилити державний контроль за функціонуванням водних потужностей, у тому числі тих, що належать до військово-промислового комплексу та негативно впливають на техногенний стан навколишнього середовища. Технічне оновлення наявних і розміщення нових виробничих потужностей має ґрунтуватися не тільки на економічних та географічних, а й на екологічних та соціальних критеріях.

Що стосується безпосередньо соціальної сфери, то одним із вагомих дестабілізуючих чинників злочинності та внутрішньої безпеки суспільства є соціальна сфера. Вона має гарантувати спільні інтереси об'єктів безпеки, що полягають у забезпеченні цивілізованих стандартів життя людини, у тому числі й водопровідно-каналізаційних потреб. Але якщо ці стандарти не дотримуються, то соціальні умови можуть перетворюватися у криміногенні загрози безпеці суспільства. До них, зокрема, належать:

- зневажливе ставлення до потреб людини, способу життя, визначаючи мінімальну заробітну плату лише як можливість її фізичного виживання;
- зростання безробіття і втрата соціальних гарантій в умовах воєнного стану, міграція;
- недбале ставлення до збереження генофонду нації та підвищення якості робочої сили;

Враховуючи вищенаведене, заходи загальносоціального характеру у цій сфері повинні спрямовуватись на:

- а) підвищення стандартів життя;
- б) проведення пенсійної реформи;
- в) належного задоволення потреб інвалідів, сиріт та інших соціально незахищених верств населення.

Екологічна сфера має дестабілізуючі чинники які наочно проявилися в останні десятиліття. Природні ресурси та окремі види стратегічної сировини стали витоком збагачення кримінальних угруповань. Це суттєво вплинуло не

тільки на безпеку людини, суспільства в країні але і на міждержавну безпеку. Сьогодні забруднення великих земельних площ, водойм, утворення екологічно небезпечних зон є чинниками які унеможливають ефективну економічну діяльність в країні. Тобто загрози у сфері екологічної безпеки унеможливають досягнення такої якості навколишнього природного середовища, за якої громадяни перебувають у стані фізичного, духовного і соціального благополуччя. Це передбачає готовність держави впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на екологічно безпечні умови життя та праці, тобто сприяти технологічному, соціально-економічному і науковому розвитку суспільства. Вирішення цих завдань необхідне для запобігання заподіяння шкоди природному середовищу, злочинів проти довкілля та об'єктам безпеки (людині, суспільству).

До криміногенних загроз у сфері екобезпеки належать: неперіоритетність екологічних проблем в ієрархії цінностей держави і суспільства, як основоположного елементу життя; несприятливий соціально-економічний стан в країні (банкрутство підприємств, зменшення робочих місць, бідність); невпровадження новітніх технологій виробництва задля поліпшення природного середовища як стратегії економічного зростання та умови життя людей не за рахунок збільшення використання природних ресурсів, а за рахунок розвитку безвідходного та екологічно чистого виробництва; система суб'єктів, які запобігають кримінальним правопорушенням проти довкілля не відповідає сучасним вимогам по масштабу, по рівню забезпечення завдань які стоять перед ними; недостатня організація контролю держави за дотриманням правил природовикористання; нерозвиненість громадських організацій щодо захисту природи; недостатня інтеграція національних програм з міжнародними програмами забезпечення регіональної та глобальної екологічної безпеки як першооснови виживання людства [134; 125; 81; 210].

Значення екологічного виховання важко переоцінити, оскільки екологічні моральні норми засвоюються з дитинства, підсвідомо визначають поведінку людини, її ставлення до природи. Вони є тим неоціненим багажем,

який дає змогу орієнтуватися у складних ситуаціях вибору лінії поведінки, коли моральні норми компенсують незнання юридичних. Еколого-правові норми діють ефективніше, якщо вони ґрунтуються на нормах моралі та належать до системи внутрішніх регуляторів поведінки. Екологічна освіта сприяє підвищенню рівня загальної освіти й культури, формуванню необхідного соціального базису для забезпечення екологічно безпечного, стійкого розвитку країни і повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямків державної політики як у галузі охорони навколишнього середовища, так і в галузі освіти. Саме вона має вирішити завдання щодо підготовки освіченої молоді, здатної приймати свідомі рішення у сферах життя, де поєднуються проблеми окремої людини, суспільства й довкілля [125].

Запобігання криміногенним загрозам у зазначеній сфері вбачається у:

- а) прийнятті концепції екологічної політики держави, головною метою якої має бути збереження та охорона здоров'я людини, як ключового об'єкта національної безпеки;
- б) формуванні системи екологічного виховання людини;
- в) формуванні спеціалізованої системи екологічної юстиції (екологічна міліція, природоохоронні прокуратури, відповідні суди тощо);
- г) проведенні наукових досліджень латентної злочинності у сфері довкілля та організації системи підвищення кваліфікації правоохоронних органів на основі поглиблення знань у сфері природоохоронної спеціалізації;
- д) формування екологічних громадських організацій;
- е) формуванні міжнародного суб'єкта впливу на протидію злочинності у сфері довкілля.

Збереження водних ресурсів, покращення їх якості є невід'ємною частиною стратегії сталого водокористування. У Порядку денному на XXI століття визначено загальну мету забезпечення адекватного постачанням якісною водою всього населення планети, зберігаючи гідрологічні, біологічні і хімічні функції екосистем, корегуючи діяльність людини до можливостей природи [4, с. 49]. Проте статистичні дані свідчать про зростання з кожним

роком кількості кримінальних правопорушень у сфері водокористування, що призводить до:

- порушення природного балансу використання водних об'єктів України;
- негативного впливу на здоров'я населення;
- екологічної катастрофи.

Мінімізація запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання послуг населенню нажалі зумовлена розгалуженістю нормативно-правового забезпечення як самої діяльності по запобіганню кримінальним правопорушенням, так і в частині суб'єктів їх формування та реалізації, зокрема:

Водний кодекс (1995 р.) – завданням якого є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обгрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування [18];

Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.) (зі змінами станом на 01.10.2023 р.), в якому надано поняття таких термінів виробництво питної води – забір води з джерел питного водопостачання та/або доведення її якості до вимог на питну воду; питна вода – вода, призначена для споживання людиною (водопровідна, фасована, з бюветів, пунктів розливу, шахтних колодязів та каптажів джерел), для використання споживачами для задоволення фізіологічних, санітарно-гігієнічних, побутових та господарських потреб, а також для виробництва продукції, що потребує її використання, склад якої за органолептичними, мікробіологічними, паразитологічними, хімічними, фізичними та радіаційними показниками відповідає гігієнічним вимогам. Питна вода не вважається харчовим продуктом в системі питного водопостачання та в пунктах відповідності якості питної води; водопровідна мережа – система трубопроводів, відповідних споруд та

устаткування для розподілу і подачі питної води споживачам; джерело питного водопостачання – водний об’єкт, вода якого використовується для питного водопостачання після відповідної обробки або без неї та ін. [163];

Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.) є елементом нормативно-правового забезпечення ВКГ, а його предметом – відносини, що виникають у процесі надання споживачам послуг з управління багатоквартирним будинком, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення та поводження з побутовими відходами, а також відносини, що виникають у процесі надання послуг з постачання та розподілу електричної енергії і природного газу споживачам у житлових, садибних, садових, дачних будинках (ст. 2) [149];

Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.), зазначено, що оснащення будівель вузлами комерційного обліку та обладнанням інженерних систем для забезпечення такого обліку здійснюється відповідно до проектної документації з дотриманням будівельних норм і правил у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства. Таке оснащення та відповідна проектна документація не потребують видачі технічних умов та інших вимог до встановлення вузла комерційного обліку, погодження з державними органами, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, операторами зовнішніх інженерних мереж, виконавцями комунальних послуг [156].

Правила користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України (2008 р.) є обов’язковими для всіх споживачів, які отримують послуги з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення, та суб’єктів господарювання, що провадять господарську діяльність у сфері централізованого водопостачання та/або централізованого водовідведення та

мають у власності, господарському віданні або оперативному управлінні об'єкти, системи централізованого питного водопостачання та централізованого водовідведення, і з якими суб'єктом господарювання укладено договір на отримання послуг з централізованого водопостачання та/або централізованого водовідведення (далі – виконавець послуги з централізованого водопостачання / централізованого водовідведення), замовників послуг з централізованого водопостачання та водовідведення [146];

Закони України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [158] та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [161] на законодавчому рівні визначено основні форми управління багатоквартирним будинком, які можуть бути обрані за рішенням співвласників. Однією з найпоширеніших форм організації управління багатоквартирним будинком в практиці зарубіжних країн є створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), яка дозволяє забезпечувати права співвласників на якісне обслуговування будинку та отримання ЖКП. В Україні створення ОСББ попри свої чисельні переваги та наявність спеціального закону не відбувається швидкими темпами. Серед основних чинників, які наразі впливають на прийняття рішення про створення ОСББ, є: майнові (застарілий житловий фонд, який вимагає суттєвих фінансових витрат на його оновлення, наявність великої заборгованості за ЖКП через низьку платоспроможність мешканців будинків; відсутність ефективних пільгових програм підтримки капітального ремонту будинків); організаційні (небажання співвласників багатоквартирного будинку брати відповідальність та брати участь у створенні та управлінні ОСББ); інформаційні (недостатня поінформованість населення про переваги створення ОСББ; відсутність належного рівня знань щодо процедур створення та управління ОСББ) тощо [174, с. 55; 175];

Методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (2018 р.), яка встановлює порядок визначення обсягів спожитої у будівлі теплової енергії на опалення житлових та нежитлових

приміщень, які є самостійними об'єктами нерухомого майна, опалення місць загального користування, гаряче водопостачання (у разі обліку теплової енергії у гарячій воді), забезпечення функціонування внутрішньобудинкових систем опалення та гарячого водопостачання (за наявності циркуляції); обсягів холодної, гарячої води, витраченої на загальнобудинкові потреби; обсягів холодної та гарячої води, спожитої споживачами, приміщення яких не оснащені вузлами розподільного обліку; порядок розподілу обсягів спожитих комунальних послуг з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання (далі – комунальні послуги), визначає вимоги до приладів-розподільювачів теплової енергії, поправкові коефіцієнти для розподілу обсягу спожитої теплової енергії між окремими споживачами у будівлях, оснащених вузлами комерційного обліку теплової енергії та/або гарячої, та/або холодної води, де налічуються два та більше споживачів [126] та ін.

Тому розвиток водогосподарського комплексу України має відповідати сучасним соціально-економічним і екологічним вимогам. Екологічні вимоги до розвитку водогосподарського комплексу України мають забезпечувати охорону водоресурсних джерел, раціональне використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття; підвищення безпеки при використанні токсичних хімічних речовин, вирішення проблеми відходів [4, с. 49]. Економічні вимоги передбачають не тільки реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння розвитку регіонів на засадах сталості; розбудову міжнародного співробітництва в галузі використання і охорони водного фонду, але й якісну та ефективну кримінологічну безпеку відповідної галузі господарства шляхом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування.

До суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах ВКГ віднесено органи загальнодержавного рівня (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та

регіонального (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони).

Основною метою діяльності державних органів щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням є усунення або зменшення її детермінант. У свою чергу види детермінант, на які здійснюється профілактичний вплив, обумовлюють настання тих чи інших наслідків заходів запобігання. Як справедливо зазначив О. М. Литвином, що в результаті здійснення профілактичної діяльності держава та суспільство здатні:

- контролювати та стримувати злочинність;
- долати її найбільш руйнівні тенденції;
- нейтралізувати її причини та умови;
- захищати громадян та інтереси суспільства від злочинних посягань [111, с. 117].

Розглядаючи запобіжну діяльність у сфері ВКГ, можна виділити такі її специфічні ознаки:

1. Комплексність, яка знаходить свій вираз у двох формах:

- множинності суб'єктів запобігання, а саме загальнодержавних, природоохоронних, контролюючих, судових та правоохоронних органів, координована діяльність яких спрямована на охорону водного правопорядку. В умовах розбудови в Україні правової держави його охорона передбачає неухильне виконання всіма суб'єктами своїх обов'язків та суворе дотримання їх прав;

- різноманітності заходів, спрямованих на досягнення цілей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ.

2. Тісний взаємозв'язок регіонального та загальнодержавного аспекту цієї діяльності, адже спроби контролю ВКГ в окремому регіоні можуть мати лише обмежений та тимчасовий характер, наприклад, наслідки в одних областях країни неминуче відобразяться на стані довілля інших регіонів.

3. Значні можливості успішного застосування заходів загальносоціального характеру для запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ [115].

Традиційно у кримінологічній літературі запобіжна діяльність розглядається як комплексне поняття, що охоплює:

– загальнодержавні заходи соціального, ідеологічного, культурно-виховного порядку, законодавчого, правового характеру, які поєднують методи переконання та примусу у процесі запобігання кримінальним правопорушенням;

– діяльність державних органів і громадських організацій, пов'язана з виявлення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень і застосування заходів по їх усуненню, виявлення, розслідування, судового розгляду справ про кримінальні правопорушення, покарання злочинців, їх виправлення та перевиховання; а також здійснення інших заходів, обумовлених обставинами вчинення конкретних кримінальних правопорушень.

На нашу думку, наведені загальносоціальні заходи запобігання, хоча й не спрямовані на викоренення причин правопорушень у сфері ЖКГ, ВКГ, але сприяють вирішенню цього завдання шляхом утворення умов, які зменшують або нейтралізують вплив криміногенних факторів і тим самим закладають підвалини та формують можливості спеціально-кримінологічного запобігання, визначаючи його зміст і темпи зменшення кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

З метою упорядкування діяльності суб'єктів на загальносоціальному рівні та визначення чітких заходів щодо охорони об'єктів ВКГ запропоновано *План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ на 2025–2030 рр.*, який спрямований на формування системи мінімізації

впливу корупції, запобігання створенню та діяльності організованих груп й включає в себе такі напрями: інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення; моніторинг, аналіз змін характеру протиправних дій та їх причин на об'єктах ВКГ; обрання дієвих тактичних заходів впливу на протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану ВКС, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критична оцінка результатів роботи та коригування заходів; моніторинг прозорості прийнятих рішень, доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб; прозорість прийняття управлінських рішень [115].

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [80]. Ці конституційні приписи поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками державних гілок влади, виконують свої службові функції в апараті, органах місцевого самоврядування чи в громадських об'єднаннях, здійснюють діяльність в юридичних особах комунального права [211, с. 5]. У той же час, п. 46 Стратегії національної безпеки України закріпив, що громадянин мають відчувати себе у безпеці [193].

Як зазначалось у попередньому підрозділі, у структурі запобігання злочинності за цільовим призначенням виділяють спеціально-кримінологічне запобігання, що охоплює сукупність заходів, спеціально спрямованих на усунення причин злочинності чи конкретних злочинних посягань.

Здійснення такої діяльності потребує застосування спеціальних методів і засобів та відрізняється від загальносоціального запобігання саме спеціальним призначенням і цілеспрямованістю.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання, за словами А. П. Закалюка, чинять вплив:

- 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього;
- 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом;
- 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення;
- 4) інколи паралельно з засобами згаданих вище різновидів, але частіше після них [62, с. 28].

Серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання у кримінологічній літературі [96, с. 171] за ознакою характеру застосовуваних засобів розрізняють кримінально-правове запобігання, що здійснюється шляхом впливу кримінального закону, а також покарання у вигляді виконання ним загальної та спеціальної превенції. Водночас, розглядаючи реалізацію заходів зазначеного виду у сфері охорони ВКГ встановлено, що такі заходи нажаль ефективні вже після вчиненого кримінального протиправного діяння.

Спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити вчинення реально можливих кримінальних правопорушень, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії. Важливою ділянкою запобіжної діяльності є виявлення та усунення так званих криміногенних факторів. При цьому зазвичай використовуються організаційні, економічні, правові й оперативно-розшукові та інші заходи. Спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється у формі відомчих планів або програм правоохоронного органу для підсилення боротьби зі злочинністю. У них передбачається система заходів, спрямованих на запобігання конкретних видів і груп злочинності, злочинності взагалі, злочинності на певній території (держава, регіон). Передбачувані програми заходів реалізуються через взаємодію та взаємоузгодженість діяльності суб'єктів профілактики. Безумовно, ефективність запобігання кримінальним правопорушенням

залежить від узгодженості програми боротьби зі злочинністю з концепцією державного плану економічного та соціального розвитку країни [71, с. 169].

Основою спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, повинна стати кримінологічна інформація щодо: стану поширеності протиправних явищ (кількісно-якісні параметри); детермінанти; ефективності заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері. У цьому аспекті спеціально-кримінологічне запобігання злочинам мислиться як синтезована кримінологічна теорія і практика організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [30, с. 21]. Також таку діяльність слід розглядати як сукупність самостійних, але внутрішньо пов'язаних і доповнюючих один одного напрямів боротьби зі злочинністю, змістом яких є діяльність державних органів, громадських організацій і громадян щодо протидії криміногенним явищам і процесам, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Таке запобігання є синтезованою кримінологічною теорією і практикою власної організації запобігання кримінальним правопорушенням шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, статистики тощо). Отже, спеціально-кримінологічне запобігання не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних кримінальних правопорушень на різних етапах їх кримінального формування. Тому зазначений запобіжний напрям здійснюється на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності спрямоване не тільки на недопущення конкретних кримінальних проявів з боку певних осіб, організованих груп, а й на ті негативні явища й процеси в суспільстві, які сприяють криміногенному потенціалу, що виявляється в частоті й тяжкості вчинених злочинів. Зважаючи на викладене,

можна зробити висновок, що завданням спеціально-кримінологічного запобігання злочинності є як запобігання виникненню детермінуючих кримінальні протиправні прояви негативних явищ і процесів, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки [31]. У зв'язку з цим спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: кримінологічної профілактики, відвернення, припинення кримінальних правопорушень [30, с. 21–22].

Завданням запобіжної діяльності є не повне викорінення злочинності, а ефективно зниження її кількісних та якісних показників, зменшення її дії на суспільство та державу, підвищення рівня особистої безпеки громадян, захисту їх законних прав та інтересів. Мета ж у всіх випадках одна – не допустити вчинення кримінального правопорушення або його повторення, як перспективна і усвідомлена об'єктивна реальність нашого суспільства має велику організаційно спрямовану роль, правильно орієнтує на досягнення найближчих, практично виконуваних завдань запобігання у зв'язку з конкретним кримінальним провадженням. Робота суб'єктів запобігання з їх вирішення є їх обов'язком, що впливає з вимог закону. Найближча мета формується поетапно по мірі розвитку кримінальної процесуальної діяльності і є стосовно завдань кримінального судочинства проміжною. Оскільки у процесі запобігання, можемо розрізнити відповідні напрями та етапи, то і механізм практично досягнутої мети може бути усвідомлено з урахуванням названих понять. Практично досягнутими є всі цілі запобігання у вузькому змісті. Їх реалізація відбувається шляхом активного виконання правових розпоряджень щодо виявлення та вжиття заходів з усунення причин і умов.

На шляху до вирішення головної, більш віддаленої мети, суб'єкт запобігання реалізує дві проміжні:

– по-перше, виявлення і усунення умов, які сприяють вчиненню кримінального проступку, що вимагають негайного усунення (не пов'язаних з особою підозрюваного, обвинуваченого);

– по-друге, виявлення та усунення всіх обставин, що сприяють даному кримінальному проступку.

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, що впливають на вчинення правопорушень у сфері ВКГ, недопущення реалізації злочинних намірів на стадії підготовки й недопущення небажаних наслідків, зокрема у сфері охорони довкілля. В умовах прихованості кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, ефективним спеціально-кримінологічним напрямом запобігання є ОРД.

Одним із ефективних різновидів спеціально-кримінологічного запобігання у рамках ОРД є оперативно-розшукова профілактика.

Як відзначає С. О. Павленко, важлива специфічна особливість такої діяльності, що відмежовує її від інших видів профілактики (кримінологічної, криміналістичної), полягає в тому, що під час її здійснення, окрім гласних заходів, проводяться негласні заходи з використанням сил, засобів та методів ОРД задля досягнення мети оперативно-розшукової профілактики [140; 141].

З таким твердженням погодитися важко, позаяк немає особливого значення якими заходами проводиться запобігання – гласними чи негласними. Заслуговує на увагу, позиція В. І. Ткаченка в контексті того, що завданнями оперативно-розшукової профілактики є застосування оперативно-розшукових заходів, об'єднаних єдиною метою – недопущення вчинення кримінальних правопорушень або створення системи бар'єрів для їх учинення [203, с. 306].

Латентний (прихований) характер злочинної діяльності у сфері ВКГ зумовлює необхідність активних пошукових дій щодо виявлення кримінальних правопорушень. Створення в Україні правової держави вимагає застосування всіх необхідних заходів її захисту, що, своєю чергою, обумовлює необхідність науково-теоретичного обґрунтування пошукової діяльності підрозділів правоохоронних органів, до компетенції яких відноситься виявлення латентних кримінальних правопорушень. Виявлення кримінальних правопорушень є складним пошуковим процесом у діяльності правоохоронних органів. Цей

процес можна розглядати не лише як спеціальну діяльність уповноважених підрозділів правоохоронних органів, оскільки така діяльність може бути складовою ходу досудового розслідування та здійснюватися як безпосередньо слідчим, так і спільними діями співробітників як слідчих, так оперативних підрозділів.

До головних суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ (про що свідчать факти участі їх у виявленні) слід віднести:

- прокурори (наявність повноважень – 98,3 %, ефективність реалізації цих повноважень – 9,6 %);
- слідчі (36 % і 6,3 %, відповідно); детективи (71,6 % та 7,9 %, відповідно);
- працівники оперативних підрозділів (95,4 % та 67,3 %, відповідно);
- працівники підрозділів правоохоронних органів, які не мають оперативно-розшукової або слідчої функції (10,2 % та 5,6 %, відповідно);
- працівники підрозділів у структурі правоохоронних органів, які забезпечують інформаційно-аналітичну функцію (70 % і 18,5 %, відповідно).

Розстановка сил запобігання здійснюється на наступних рівнях:

- розподіл компетенції між правоохоронними органами, яка частково передбачена КПК України (шляхом визначення підслідності за видом кримінальних правопорушень у сфері ВКГ за кожним правоохоронним органом), а також розподіл сфер (проти власності, довкілля, у сфері службової діяльності тощо) проведення оперативно-профілактичних заходів (що має бути здійснений на рівні міжвідомчого нормативного акта);
- розстановка сил слідчих та оперативних підрозділів усередині правоохоронного органу (такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є основною функцією; такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є похідною функцією, до функцій яких не відноситься виявлення певних видів кримінальних правопорушень, які виконують суттєво допоміжні функції).

Пошукова діяльність правоохоронних органів, як процес виявлення кримінальних правопорушень – це комплекс цілеспрямованих заходів, що вживаються для встановлення, здобування та накопичення відомостей, що містять нові, раніше не відомі дані, які мають значення для вирішення завдань у боротьбі зі злочинністю.

Серед опосередкованих суб'єктів:

– державні контролюючі органи (наявність повноважень – 36 %, ефективність їх реалізації – 26,7 %);

– населення, громадськість і ЗМІ, які ініціативно надають первинну інформацію (наявність повноважень – 7,3 %, ефективність їх реалізації – 33,3 %); негласні співробітники (наявність повноважень – 92,7 %, ефективність їх реалізації – 66,3 %).

У ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [159] зазначено, що підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані в межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Крім того, ст. 9 цього Закону передбачено, що під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятково тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Як зазначає В. В. Шендрик, помітне досягнення ефективності процесу запобігання оперативними підрозділами кримінальної поліції кримінальним правопорушенням у сфері водокористування можливе лише за умови правильної організації оперативного обслуговування [196]. Сутність

оперативного обслуговування оперативними підрозділами сфери ВКГ визначається з огляду на:

– комплекс різних сил, засобів, заходів, які використовують оперативні підрозділи з метою збору, накопичення, аналізу оперативної інформації про обстановку на підприємствах, установах та організаціях, діяльність яких належить до сфери водокористування;

– ефективність управління оперативними підрозділами, які обслуговують сферу водокористування, з метою оптимального використання їх сил та засобів (прийняття керівним складом правильних рішень та діяльності оперативного складу);

– безперервність збору, аналізу, накопичення інформації, яка надходить з гласних та негласних джерел у сфері водокористування.

Отже, як вірно зауважив О. І. Голиш, *організація оперативного обслуговування оперативними підрозділами сфери водокористування – це система заходів, що здійснюються оперативними підрозділами з метою постійного моніторингу оперативної обстановки на об'єктах галузі водокористування та своєчасної протидії протиправним діянням у вказаній сфері* [29, с. 42].

Основними складовими оперативного обслуговування об'єктів комунального господарювання є:

– вивчення стану збереження власності на об'єкті ВКГ;

– спостереження (стеження) за збереженням власності на об'єкті ВКГ з метою своєчасного реагування на негативні зміни оперативної обстановки, виявлення та усунення причин кримінальних правопорушень та умов, що їм сприяють, попередження, виявлення та забезпечення виявлення вчинених, крадіжок або розкрадань майна, що може призвести до екологічної катастрофи.

Заслуговує на увагу думка І. В. Стельмаховича щодо елементів обслуговування на різних структурних рівнях, зокрема:

1. Організація вивчення, аналізу, оцінки та прогнозування обстановки на об'єкті обслуговування, що включає загальну (кількісну та якісну) характеристику об'єкта:

а) кількість складових частин (відокремлених дільниць, цехів та філіалів об'єкта);

б) наявність конкретних цілей і завдань для конкретного об'єкта обслуговування;

в) збирання, концентрація, аналіз і оцінка інформації, яка характеризує перебіг діяльності в цілому (в районі, області, країні).

2. Планування оперативної діяльності щодо отримання первинної інформації.

3. Розстановка сил та засобів:

а) закріплення об'єктів за конкретними працівниками правоохоронних органів, зокрема оперативними;

б) закріпленні за оперативним працівником відділень та представництв (у районах, містах);

в) визначення правоохоронних можливостей на основі аналізу структурної побудови головного органу державної влади, його регіональних відділень, представництв та інших підприємств, установ та організацій, в яких можуть вчинятися кримінальні протиправні діяння.

4. Організація контролю за виконанням поставлених завдань (при цьому розробляються показники, за якими відстежуються зміни в обстановці внаслідок правоохоронного впливу, оцінюється ефективність діяльності працівників тощо) [190, с. 36–37].

Одним із напрямів оперативно-розшукової профілактики є виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

Виявлення «запускає» механізм реагування на вчинення протиправної дії. Вчені зазначають, що виявлення кримінальних правопорушень є цілеспрямованою діяльністю оперативних і слідчих підрозділів для встановлення, фіксації фактів, обставин та осіб, причетних до їх учинення й

отримання інформації, яку можна використати як докази на досудовому слідстві [219, с. 103]. Лише після виявлення ознак кримінального правопорушення починається його припинення, розкриття та розслідування. *Припинення* – це засіб реагування, що полягає у нейтралізації умов для вчинення вже розпочатого кримінального правопорушення. У цьому контексті варто наголосити, що розкраданням у сфері ЖКГ властиві: прихований характер діяльності; латентність значної частини кримінальних правопорушень, вчинювана суб'єктами ЖКГ; криміногенна активність у поєднанні з конспіративністю протиправної поведінки; кримінальний динамізм, який сприяє швидкому пристосуванню до нових умов і протидії правоохоронних органів. Виявити таємну замасковану протиправну діяльність і забезпечити кримінальне переслідування винуватих без застосування сил та засобів ОРД неможливо або вкрай ускладнено [101, с. 97]. Тому, у межах спеціально-кримінологічного запобігання діяльність оперативних працівників [147] є найбільш ефективною й спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом оперативного обслуговування об'єктів ВКГ з використанням гласних і негласних заходів впливу за напрямками:

інформаційно-розшуковий – виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб на основі отриманої оперативної інформації (суб'єкти вчинення, предмети (угоди; готівкові кошти; контрольні та ревізійні дані, банківські рахунки, товарно-транспортні накладні, ордери, рахунки-фактури, накладні, платіжні доручення, печатки і штампи, факсиміле тощо) (84 %).

Основним елементом організації пошукової діяльності під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є інформаційно-аналітичний. Стосовно виявлення кримінальних правопорушень цей елемент має подвійне значення: з одного боку як елемент організації діяльності розглядається у вигляді оцінки криміногенної, оперативної обстановки у певній сфері діяльності або на об'єкті ВКГ і як оцінка слугує подальшій розстановці сил (суб'єктів

пошукової діяльності) з метою виявлення кримінальних правопорушень та планування їх пошукової діяльності.

Такий напрям включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення як елемент організації запобіжної діяльності, який включає в себе: виокремлення джерел пошукової інформації (49 %); отримання первинної інформації (52 %); аналітичний пошук (18 %); кримінологічне прогнозування на основі інформації, підданій аналітичному опрацюванню (13 %); співставлення первинної інформації, результатів аналітичного пошуку та кримінологічного прогнозування (оцінка кримінологічної ситуації) (35 %);

Виявлення ознак кримінальних правопорушень припускає отримання і перевірку первинної інформації про осіб і факти, що становлять інтерес для правоохоронних органів, без будь-якого зв'язку з конкретними фактами з подальшим виділенням останніх із загальної маси (така форма застосовується для виявлення кримінального правопорушення за принципом «від злочинця до кримінального правопорушення»), а виявлення «фактових» кримінальних правопорушень – «інцидентів») припускає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять інтерес без будь-якого зв'язку з конкретною особою з подальшим виокремленням підозрюваної особи з широкого кола осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів у процесі розслідування «фактового» кримінального правопорушення (така форма застосовується для виявлення кримінального правопорушення за принципом «від кримінального правопорушення до злочинця»).

Аналітичне забезпечення запобігання здійснюється шляхом застосування методів, які реалізуються шляхом обробки вже отриманої первинної інформації:

прогнозування – реалізується шляхом уявного створення майбутнього розвитку подій, в якому оперують категорично визначеною інформацією про наявну ситуацію (тактичними прийомами є визначення взаємозв'язку різних соціальних явищ, їх статистичної повторюваності, що дозволяє передбачати або настання конкретних подій, або декількох можливих значимих подій; прогнозування імовірних напрямків, об'єктів злочинного впливу та можливої

ситуації, що може скластися; прогнозування можливої поведінки учасників організованої групи у процесі підготовки, вчинення та після вчинення кримінального правопорушення; прогнозування можливого поводження злочинців у певних умовах; прогнозування індивідуальної злочинної поведінки і дій;

передбачення – реалізується шляхом моделювання майбутнього розвитку подій, в якому оперують ймовірнісною структурою минулого досвіду на підставі варіантного настання яких-небудь подій (тактичними прийомами є передбачення на: основі повторюваності тих чи інших явищ; на основі оцінки можливостей реалізації подій за аналогією або на основі специфіки об'єкта;

моделювання – це засіб встановлення особливостей функціонування сфери ВКГ, поведінки злочинця у таких умовах, вивчення і прогнозування основних тенденцій розвитку пошукової ситуації шляхом побудови чи вибору відповідних моделей з подальшим використанням отриманих результатів при розробці та реалізації запобіжних заходів (тактичним прийомом є аналітичне та предметне моделювання);

оперативно-перевірочний – визначення місць, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманних об'єктам зацікавленості правоохоронних органів; проведення оперативно-перевірочних заходів на об'єктах ВКГ у ході розслідування інших кримінальних правопорушень, а також підтвердження фактів діяльності організованих груп або злочинних організацій на об'єктах ВКГ, з продовженням на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень (53 %).

Під час здійснення такого напряму профілактики необхідне встановлення осіб, які мають можливість вчинення кримінального правопорушення:

– особи, які за своїми професійними функціями мають можливість вчинити кримінальне правопорушення;

– особи, які мають відповідний правовий статус або займають посаду, компетенція якої передбачає вчинення певних дій (невиконання яких свідчить про вчинення кримінальних правопорушень);

– особи, які в силу своїх суспільно небезпечних дій можуть підозрюватися у підготовці до вчинення кримінальних правопорушень;

– особи, які раніше притягувалися до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень;

– особи, які перебувають на обліках і відносно яких надходила інформація про підготовку до вчинення кримінальних правопорушень;

– особи, які за своєю злочинною спеціалізацією та кримінальною поведінкою у минулому здатні вчинювати кримінальні правопорушення певних видів; які внаслідок діяльності у певній сфері (наприклад – перебування на певній посаді) мають можливість вчинювати кримінальні правопорушення певних видів;

– особи, які мають злочинну спеціалізацію. При встановленні осіб зазначених категорій необхідно використовувати таку концепцію, що злочинці в основному діють в певних галузях і вчинюють кримінальні правопорушення звичним для себе способом – тобто, якщо особа діє у певній сфері і це приносить злочинний прибуток, то вона і далі буде діяти в цій сфері, намагаючись частково легалізувати свою діяльність (чи забезпечити собі легальне прикриття) [221, с. 183–187]);

– особи відповідної кваліфікації, спеціальної освіти, досвіду діяльності у сфері ВКГ (злочинна спеціалізація або професійна діяльність у певній сфері), зв'язків у певній сфері, обізнаності з «тонкощами» функціонування певної сфери, «слабкими місцями» державного контролю та способами ухилення від нього або методами роботи правоохоронних органів тощо [220, с. 261];

– організатори, лідери, учасники злочинних груп; службові особи, які мають спеціальний правовий статус у певній сфері; службові особи, до функцій яких відносяться контроль за певною сферою; які раніше притягалися до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у

певній сфері; які займають «криміногенні» посади на підприємствах; які мають відповідну освіту і здійснюють діяльність у певній сфері;

– осіб, в яких виник умисел на вчинення кримінального правопорушення (не тягне за собою кримінальної відповідальності, але викликає інтерес, оскільки це свідчить про намір особи вчинити кримінальне правопорушення);

– осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення (до цієї категорії відносяться особи, які здійснюють навмисні дії з відшукування чи пристосування засобів або знарядь вчинення кримінального правопорушення, створення інших умов для вчинення кримінального правопорушення, підшукування учасників, розроблення плану, підшукування об'єкта посягання, визначення способу, місця і часу вчинення кримінального правопорушення, забезпечення алібі [6, с. 14]; особи, які почали посягання, а також вже вчинили його (це виявлені за відповідними ознаками співучасники злочинної діяльності);

– осіб, які виконують певну роль під час вчинення кримінального правопорушення: виконавці – особи, які безпосередньо вчинили кримінальне правопорушення; організатори – особи, які організували вчинення кримінального правопорушення або керували його вчиненням; підбурювачі – особи, які схиляють інших до вчинення кримінального правопорушення; пособники – особи, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, заздалегідь обіцяючи заховати злочинця, знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди або предмети, здобуті злочинним шляхом, а також особи, які: причетні до кримінального правопорушення – які не брали участі у вчиненні, але перешкоджають викриттю винних (заздалегідь необіцяне приховування); які приймали участь у вчиненні кримінального правопорушення і відповідно обізнані про обставини його вчинення, але використовувалися організаторами «втемну» (наприклад, ті, яким фігуранти надавали вказівки, доручення, що свідчать про підготовку або вчинення кримінального правопорушення) і формально не є суб'єктами кримінального

правопорушення; потерпілі та їх близькі особи, які можуть надати інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення.

– осіб, які мають за своїм службовим положенням доступ до обліку, збереження і розпорядження товарно-матеріальних цінностей підприємства ВКГ, раніше судимих за розкрадання, посадові та економічні кримінальні правопорушення, які допускали розтрата або недостачі товарно-матеріальних цінностей; раніше судимих за діяння, що містять ознаки корисливих кримінальних правопорушень, кримінальне провадження у відношенні яких припинені за nereабілітуючими підставами (наприклад у зв'язку з амністією), які притягувалися до адміністративної відповідальності; маскували допущені ними порушення правил обліку, збереження і реалізації матеріальних засобів, що знаходяться в їх розпорядженні; вчинили малозначні діяння, дрібне розкрадання;

оперативно-взаємодіючий – проведення оперативно-профілактичних заходів спільно з контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (25 %); оперативно-розшуковими підрозділами інших правоохоронних органів (33 %).

Залежно від завдань, які необхідно вирішити, оперативний працівник може обрати один із нижченаведених напрямів аналітичної діяльності, а саме:

– аналіз обстановки на об'єкті обслуговування, який здійснюється на підставі оцінки інформації за певний проміжок часу (тиждень, місяць, квартал, рік та ін.);

– комплексний аналіз обстановки у сфері ВКГ та ЖКГ в цілому. Відрізняється від попереднього тим, що аналізу піддається не однотипна, а різнохарактерна інформація. Найбільш часто такий аналіз використовується для поточного планування кримінологічної діяльності;

– вивчення окремих проблемних питань кримінологічної діяльності. Даний напрям використовується під час виникнення неординарних ситуацій;

– довгострокове порівняльне вивчення тенденцій розвитку злочинності по лінії обслуговування. Використовується в основному для вироблення заходів запобіжного характеру на тривалий період.

Невід'ємним організаційним елементом під час застосування сил і засобів ОРД у процесі запобігання є правильне з'ясування оперативними працівниками завдань, що виникають у зв'язку з одержаними відомостями і вимагають активних дій, заходів і операцій, основна мета яких спрямована на: недопущення вчинення завершеного злочину й настання шкідливих наслідків; затримання злочинців із виключенням будь-якої можливості настання передбачуваних небезпечних ситуацій, що можуть тягнути за собою тяжкі наслідки; забезпечення притягнення винних до відповідальності за законом; виключення можливості вчинення інших злочинів шляхом усунення умов, що сприяли протиправним діям [227].

З цього приводу варто навести слушну думку Я. Ю. Кондратьєва стосовно того, що потрібні принципово нові підходи до вирішення питань боротьби зі злочинністю, оскільки навіть простий набір цілком правильних прийомів та методів, але в неправильній послідовності може призвести до негативного результату. Потрібно говорити вже не тільки про методи і засоби ОРД, але й про вдосконалення її організації [145, с. 23], зокрема оперативного обслуговування сфер, ліній чи об'єктів.

До алгоритму спеціально-кримінологічних дій у сфері ВКГ слід віднести:

- 1) закріплення працівника (працівників) за об'єктом обслуговування сфери ВКГ, а також закріплення завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням у функціональних обов'язках;
- 2) постійне вивчення, аналіз і оцінка обстановки у сфері ВКГ;
- 3) планування заходів щодо вжиття негайних запобіжних заходів, виходячи з кримінологічної оцінки обстановки та прогнозування її можливого розвитку;
- 4) реалізація запланованих кримінологічних заходів (розстановка сил і засобів згідно із існуючою обстановкою; взаємодія з іншими суб'єктами запобігання, контрольно-ревізійними управліннями та ін.);

5) безперервне накопичення, систематизація і документальне оформлення отриманої інформації, яка становить інтерес для організації належного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ;

б) організація контролю зі сторони керівництва та прийняття, за необхідності, відповідних управлінських рішень.

Разом з тим виокремлення тільки сфери пошуку не вирішує завдань запобіжної діяльності, оскільки кінцевою метою є індивідуалізація як осіб – суб'єктів кримінального правопорушення, які вчинили кримінальне правопорушення, так і інших елементів його складу, до якого відносяться і конкретні місця його вчинення. Тож наукове обґрунтування сфер пошукової діяльності передбачає також їх деталізацію [121, с. 151–153]. Обґрунтовуючи думку, що в основу класифікації сфер пошуку повинен бути покладений технологічний принцип, який будується на технології злочинної діяльності та технології виявлення її ознак і вважають, що більш ефективно виявлення ознак злочинної діяльності здійснюється за рахунок такого поняття, як:

– осередок злочинної діяльності (під яким необхідно розуміти визначені територіально або відомчо, за досягнутим злочинним результатом місця прикладення сил і засобів злочинцями;

– вузол злочинної діяльності (науковці визначають, що на відміну від осередку вузол має більш конкретне значення і розуміють під ним «місце, де найбільш часто проявляється один або декілька елементів злочинної діяльності певного злочинного угруповання» (вузлом може бути, яка-небудь одинична структура, яка відноситься до сфери прояву злочинної діяльності, яка має властивість притягувати злочинні інтереси. Вузол злочинної діяльності – основний носій інформації про кримінальне правопорушення, оскільки він пов'язує між собою членів та керівників злочинної діяльності, дозволяє визначити осередки, сфери її діяльності;

– підприємства ВКГ вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів у поєднанні зі здійсненням інших заходів створює реальні можливості

для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ на різних стадіях вчинення.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання слід віднести ті, які застосовуються залежно від: суб'єктів проведення (гласні та негласні); нормативного регулювання (нормативно врегульовані та неврегульовані); можливості використати отримані матеріали як докази (до початку кримінального провадження; під час кримінального провадження; після закінчення кримінального провадження); етапу запобіжного впливу (отримання первинної інформації про підготовлену кримінальну протиправну дію або вчинену); кримінологічної методики отримання інформації (прогнозування, планування, встановлення, розпізнання, ототожнення, індивідуалізація); тактики отримання інформації (монозаходи; комплексні заходи) та спрямовуються на особу злочинця (групу), їх поведінкові ознаки, порушення певних норм на підприємстві ВКГ, способи та етапність вчинення.

Нажаль реформування правоохоронної системи, зменшення кількості оперативних працівників, обумовило переорієнтацію правоохоронної діяльності – відмову від масових перевірок суб'єктів господарювання, проведення запобіжних операцій по відпрацюванню окремих сфер господарювання, профілактичних відпрацювань криміногенних об'єктів тощо. Зазначене викликало необхідність інтенсифікації пошукової роботи не за рахунок кількості, а за рахунок якості. Пошукова діяльність повинна здійснюватися у заделегідь визначених місцях сфери ВКГ, чітко «перекривати» об'єкти великих господарств, або місця діяльності осіб, які становлять інтерес для правоохоронних органів.

Також, у рамках спеціально-кримінологічних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ варто звернути увагу й на запобігання корупції.

Як свідчить практика запобігання корупції, на спеціально-кримінологічному рівні досить ефективними є заходи, що здійснюються у межах кримінологічної профілактики (випередження; обмеження; усунення;

захисту). Як із цього приводу зауважив В. В. Голіна, сьогоденна практика протидії злочинності потребує саме такої структури зазначеної профілактики, оскільки в ній дійсно викристалізуються види діяльності, які вимагають специфічних навичок, умінь, підготовки, знань, тобто того, на що на практиці не звертається належної уваги [30, с. 23]. Така профілактика здійснюється за такими напрямками:

1) профілактика обмеження корупції передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають її поширенню серед потенційних суб'єктів корупції шляхом введення різноманітних обмежень у їхній діяльності та закріплення їх у нормативно-правових актах, що визначають їхній правовий статус (до таких у Законі України «Про запобігання корупції», зокрема, віднесено: заборону зайняття підприємницькою діяльністю для державних службовців; отримання ними неправомірної вигоди; отримання подарунків на певну суму тощо);

2) профілактика усунення корупції полягає у такій діяльності суб'єктів її запобігання, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви зазначеного суспільно небезпечного явища. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, кримінальних явищ та процесів, які охоплюють значну частину населення [30, с. 27];

3) профілактика захисту від корупції передбачає вчинення таких заходів, що здійснюються з метою ліквідації її детермінант. До об'єктів профілактики захисту від корупції належать, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і приватного майна, а, з іншого – правосвідомість потенційних злочинців [30, с. 29].

У системі заходів запобігання корупції важливе значення мають й ті із них, що пов'язані з відверненням кримінальних правопорушень, а саме: від етапу формування злочинного наміру до початку виконання корупційного

діяння. При цьому, як обґрунтовано довів А. П. Закалюк, за відверненням злочинів як одним із напрямів запобіжного характеру визнається самостійність і специфічність, оскільки центр ваги запобіжної роботи переноситься на стадії, коли з'являється умисел та приймається рішення на вчинення злочину [61, с. 329].

Надзвичайно ефективними, як показує практика, є й заходи, що здійснюються у межах припинення корупції. Зазначеним видом запобіжної діяльності у силу її суто профілактичного спрямування (виявлення осіб, які здійснюють готування до вчинення корупційних злочинів, або намагаються безпосереднього його вчинити (замах на злочин), займаються оперативні підрозділи суб'єктів запобігання корупції. У цьому контексті виділяють:

а) заходи спонукання (здійснюються з метою досягнення відмови потенційного корупціонера від продовження злочинної діяльності);

б) заходи перестереження (обережності: застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої корупційної діяльності);

в) заходи активного втручання (негайна реакція відповідних суб'єктів запобігання корупції у разі, якщо зволікання тягне за собою безпосереднє посягання) [30, с. 38–39].

Поряд із тим, варто визнати, що жоден запобіжний захід чи їх сукупність не досягнуть мети та в цілому бажаного результату у протидії корупції, якщо вони не будуть кореспондувати між собою та напрямами (видами) запобігання кримінальним правопорушенням, а також не матимуть системного характеру і впливу на особу корупціонера та детермінанти, що сприяють вчиненню зазначеного суспільно небезпечного діяння.

Виникнення професійної деформації у конкретному колективі ВКГ спричиняють такі групи чинників: специфічність професійної діяльності, постійні фізичні та психічні перевантаження, перевтома, негативні наслідки конфліктних й екстремальних ситуацій, які є небезпечними для життя та здоров'я, створюють дефіцит часу; недоліки в організації й керуванні

діяльністю, гонитва за статистичними показниками; негативний вплив колег, що вчиняють службові злочини, виявляють формалізм і байдужість до людей і недбале ставлення до службових обов'язків; відсутність належного контролю з боку керівництва та безпосереднього керівника за діяльністю підлеглих; несприятливі побутові умови та стосунки у сім'ях; низький морально-психологічний рівень і небажання удосконалювати професійні якості, занижена самокритичність, переоцінка свого професійного досвіду; розгубленість, психологічна невідповідність до роботи, відсутність навичок і вміння контролювати свою поведінку, бажання будь-яким способом зняти психологічне навантаження, неухважність, зловживання спиртними напоями; несприятливий морально-психологічний клімат у колективі, відсутність єдності інтересів особистості й усього колективу; невміння відокремлювати інтереси справи від інтересів кар'єри, відчуття власної винятковості; недосконалість чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів; відсутність юридичних гарантій, які б стримували державних службовців від виконання незаконних наказів і вказівок керівників; відсутність чітких економічних стимулів, «зрівнялівка» в оплаті праці, слабкість соціальних гарантій, недостатня матеріально-технічна забезпеченість.

За даними опитувань керівників окремих служб і підрозділів органів державної влади, до коренів професійної деформації, що спричиняють учинення службових кримінальних правопорушень, респонденти віднесли такі: формально-бюрократичні методи керівництва (зарозумілість, брутальність, чванливість, бездушне ставлення до підлеглих) – 58,3 %; попускання порушень службової дисципліни й фактів невиконання службового обов'язку (45,7 %); формалізм в оформленні документації (34,7 %); культивування керівництвом нашіптування й виказування (29,3 %); психологічно конфліктна атмосфера в колективі як постійна норма службових відносин (14,4 %); пріоритетна орієнтація в колективі на «антицінності» (наприклад, додатковий заробіток понад усе) – 49,6 %; формування подвійної моралі (для «своїх» і «чужих») – 42 %; нерозбірливість у засобах («щоб досягти мети – всі засоби гарні») –

32,1 %; формування атмосфери кругової поруки (35,6 %); психологічна меншовартість окремих працівників через невміння адаптуватися до морального клімату, небажання наслідувати традиції і дотримуватись поведінкових норм службового колективу (11,4 %); «втома» від виконання службових обов'язків, що породжує байдужість до інтересів служби (52,3 %); неякісний підбір, підготовка й розстановка кадрів, поверхове вивчення кандидатів на службу в органи ВКГ, недосконалість психологічної підготовки молодих працівників до службової діяльності, неефективність інституту наставництва (15,4 %) (додаток В). Формальне ставлення до останнього з перелічених напряму роботи з боку керівників кадрових підрозділів усіх рівнів виявляється вже до початку безпосереднього відбору кандидатів та прийому їх на службу. На належному рівні має проводитись робота з професійної орієнтації та професійного набору, яку слід закріпити у відповідній програмі з рекрутування, здійснення якої має покладатися на працівників апарату по роботі з персоналом [74; 109]. Ця програма має передбачати таку організацію набору, яка б рівномірно проводилась в усіх регіонах країни та була б доступною для всього населення, мала б мінімальний рівень документування, бюрократизації та використовувала б усі доступні методи інформування.

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи запобігання спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки – діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань, у тому числі й об'єктів ВКГ.

3.3. Взаємодія правоохоронних органів та інших суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства

Результати роботи, яких хоче досягнути суб'єкт, визначаються завданням, яке вирішується, та метою, яку переслідує виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ. Кожний з суб'єктів здійснює певну роботу, дію, осмислює одержані результати та робить з них певні висновки, тобто отримує нове знання – первинну інформацію. Враховуючи достатню кількість суб'єктів, які здійснюють виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки, необхідне планування дій кожного та систематизація взаємовідносин між ними у вигляді налагодження співробітництва, що дозволить встановити межі їх пошукової діяльності та визначити форми їх взаємодії.

Тому вжиття ефективних запобіжних заходів зобов'язує проведення планування. Планування повинно враховувати: своєчасність і повноту отримання первинної інформації; дії, які є стратегічним завданням, що може успішно виконуватися шляхом застосування усієї системи пошукових заходів і в таких організаційно-тактичних формах, які дозволяють об'єднати зусилля та узгоджено діяти всім суб'єктам пошукової діяльності; комплексну характеристику ознак кримінальних структур і вчинених ними кримінальних правопорушень, яка дозволяє створити методичну основу для успішного виявлення ознак кримінальних правопорушень; зміст та обсяг первинної інформації про функціонування первинних структур різного ступеня організованості та їх злочинної спрямованості [56, с. 12–13]. Увесь процес планування умовно може бути поділений на три етапи: попередній, на якому збирається необхідна для планування інформація, її вивчення і оцінка (проте якщо такої інформації бракує або недостатньо, то вживають заходи для її отримання); основний етап – це, власне, процес самого планування; наступний – фіксація результатів планування у відповідних письмових документах [98, с. 108].

У кримінології, як стверджує М. М. Рудик, план являє собою систематизований перелік, порядок, послідовність, строки і засоби виконання заходів щодо запобігання злочинів, обліку злочинів, розслідування (у тому числі розкриття) злочинів, покарання за злочини, відшкодування збитків, заподіяних злочинами, та ін. [170]. Процес планування запобіжної діяльності має особливість, яка обумовлена саме необхідністю виявлення фактів кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, але за двома основними напрямками: кримінальні правопорушення, що вчинюються на об'єктах, що знаходяться на обслуговуванні (тобто, у конкретних визначених місцях) та кримінальні правопорушення певного виду – за лінією роботи ВКГ (тобто, серед невизначеної конкретно групи осіб).

За першим напрямом необхідні параметри запобігання досягаються шляхом планування дій в процесі обслуговування певного об'єкта. Науковці зазначають, що діяльність щодо обслуговування має наступні ознаки: системність заходів, спрямованих на отримання інформації; наявність гласних та негласних джерел отримання інформації; безперервність здійснення заходів; організаційний, тактичний та пошуковий характер заходів; визначеність території чи об'єктів обслуговування; визначена мета – виявлення злочинної діяльності, розкриття кримінальних правопорушень. В. М. Бесчастний вважає, що під час планування дій в процесі обслуговування основна увага приділяється: характеристиці об'єктів, що підлягають обслуговуванню (кількість об'єктів; наявність конкретних цілей і задач для обслуговування конкретного об'єкта; збір, концентрація, аналіз і оцінка інформації, яка характеризує хід технологічного процесу); наявність системи «відстеження» обстановки на об'єктах, обслуговування з застосуванням як гласних так і негласних джерел; оптимальне закріплення працівників за об'єктами обслуговування; організація постійного зв'язку з довіреними особами; концентрація отриманої інформації про об'єкти ВКГ в одному місці; організація взаємодії з іншими правоохоронними органами (району, міста, області); організація взаємодії з іншими службами; встановлення ділових контактів з

державними, в тому числі і з установами, контролюючими сферу, де діє об'єкт [3, с. 212].

Дещо інший підхід до планування запобігання має О. О. Титаренко, який розглядає процес планування за другим напрямком. Науковець виокремлює певну періодичність планування, а саме:

– планування отримання інформації, що включає в себе такі елементи: аналіз вихідної інформації; висування версій, прогнозів і визначення конкретних завдань; визначення шляхів і способів перевірки версій і вирішення конкретних дій щодо затримання злочинців; вирішення питань організаційного і матеріально-технічного забезпечення пошуку;

– отримана інформація підлягає попередній перевірці: за обліками; безпосереднім спілкуванням з особами для отримання інформації, якою можуть володіти щодо події, особи (групи осіб), збором доказів, які підтвердять достовірність отриманої інформації шляхом особистого пошуку; здійсненням пошукової діяльності оперативними підрозділами [202, с. 60].

Варто наголосити, що суб'єкт запобігання постійно отримує потік інформації, що здобувається як із офіційних джерел (шляхом направлення різного роду запитів та отриманні відповідей на них), так і негласними шляхами. Вона характеризує ввірений об'єкт ВКГ із різних сторін. Але слід зазначити, що значний об'єм інформації отримується не лише за допомогою таких джерел. Значна і більша частина інформації може бути одержана з відкритих джерел і тому без використання інших інформаційних можливостей – інформація, яка б детально висвітлювала обстановку на об'єкті або по лінії роботи, одержана бути не може, адже кожний негласний працівник автономно, у зв'язку з чим його розвідувальні можливості обмежені.

Процес взаємодії в правоохоронній діяльності є закономірним, адже правоохоронна діяльність – складна система, що містить як складові елементи різні види діяльності всіх структурних підрозділів правоохоронних органів, які є самостійними системами більш низького рівня. Різні види діяльності, з філософської точки зору, можуть стикатися, перетинатися, взаємодіяти,

зливатися, переходити один в інший, утворюючи складні структури. Отже, цілком закономірно, що в реальному житті один вид діяльності завжди спирається на інший і, узятий у системі певних відносин, породжує новий вид діяльності [119, с. 181]. Налагодження взаємодії є важливою складовою організації запобігання кримінальним правопорушенням. Відзначимо, що налагоджена з тактичної точки зору взаємодія дозволяє: максимально забезпечити досягнення цілей при мінімальних витратах часу та зусиль і при залученні для цього незначної кількості суб'єктів; спрямувати більшість зусиль суб'єктів на вирішення найбільш актуальних завдань; досягти ритмічності в пошуковій роботі, регулярності одержання інформації правоохоронним органом, що необхідна для дієвої роботи щодо виявлення кримінальних правопорушень та вирішення інших завдань правоохоронної діяльності; мати можливість постійно здійснювати контроль за станом справ на лінії роботи та змогу вчасно реагувати на зміни, що відбуваються в обстановці [205, с. 50]; своєчасно виявляти осіб, які становлять інтерес, встановлювати їх зв'язки та виявляти їх злочинні наміри; спрямовувати свої зусилля на виявлення злочинної діяльності конкретних груп, не послаблюючи нагляд за об'єктом загалом; ефективно використовувати можливості кожного суб'єкта запобігання [112, с. 37].

У такій складній системі як пошукова діяльність правоохоронних органів, важливе значення має виокремлення «координації» від «взаємодії» та визначення її суб'єктності.

Стосовно визначення змісту поняття «взаємодія» та його складових частини, то з цього приводу варто навести аргументоване судження науковців про те, що в юридичній та спеціальній літературі проблема взаємодії підрозділів між собою та з іншими правоохоронними органами, що здійснюють боротьбу зі злочинністю, на монографічному рівні досліджувалась неодноразово, але деякі її аспекти залишаються дискусійними [181, с. 42]. Науковці розглядали взаємодію в окремих сферах діяльності правоохоронних органів, взаємодію між слідчим та оперативним підрозділом, взаємодію між різними правоохоронними органами,

взаємодію між різними підрозділами правоохоронних органів тощо. Тому взаємодія саме у процесі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ є актуальною і нагальною.

Термін «взаємодія» означає «взаємний зв'язок, взаємну підтримку» [13, с. 73]. За своїм змістом він є близьким за змістом до терміна «координація», але, ототожнення цих понять за змістом є не зовсім вірним. Поняття «координація» та «взаємодія» розрізняються як види відносин між суб'єктами протидії злочинності. Так, при взаємодії обидві сторони (суб'єкти запобігання) повинні самі організувати співробітництво у сфері виявлення окремих видів кримінальних правопорушень і роль організатора взаємодії може виконувати як один, так і інший суб'єкт. При здійсненні координації одна із сторін є тільки організатором таких відносин, а інші, хоча і виступають їх суб'єктами, але організувати їх не повинні. У виявленні кримінального правопорушення бере участь значна кількість суб'єктів, які не пов'язані між собою відомчою приналежністю. Наявність у них спільних завдань, з одного боку, та відомча роз'єднаність – з іншого, обумовлюють необхідність постійної взаємодії та координації між цими суб'єктами.

Як вірно зауважив О. І. Хараберюш, правильно організована взаємодія правоохоронних органів містить у собі значні потенційні можливості щодо зменшення кількості нерозкритих злочинів, здійснення профілактичних заходів, підвищення ефективності правоохоронної діяльності загалом [215, с. 97]. Отже, взаємодія є обов'язковою категорією для успішного здійснення будь-якої спільної діяльності. Не є винятком запобігання кримінальним правопорушенням, адже ефективність поєднання сил і засобів правоохоронних органів забезпечить найбільш швидке притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправного діяння. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ також вимагає проведення спільних заходів [216, с. 267].

Кримінологія розглядає взаємодію як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови

для успішного функціонування в цілому [98; 91]. Також взаємодію розглядають як управлінську функцію, що спрямована на перетворення системи індивідуальної на спільну, узгоджену за місцем, часом і метою діяльності, а також як процес обміну інформацією [119, с. 184; 55, с. 340].

Поняття «взаємодія» визначається як комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю [128, с. 82] або як сумісну роботу двох і більше підрозділів (працівників), не підпорядкованих по службі, для концентрації сил, засобів і здійснення таких спільних заходів, вибір таких тактичних прийомів або їх комбінації, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни, силами і засобами, що є в розпорядженні суб'єктів взаємодії, із найменшими їх витратами. Взаємодія – це самостійна система, для всебічного аналізу якої необхідно виділити її структурні елементи й визначити властиві їй особливості в межах тієї діяльності, стосовно якої вона розглядається. Елементами структури досліджуваної системи є суб'єкти, які взаємодіють, відносини, що виникають у процесі їх спільної діяльності, об'єкти та цілі цієї діяльності [33, с. 497].

Комплексно будуючи класифікацію видів і форм взаємодії, Р. Л. Степанюк пропонує розглядати їх в такому вигляді: залежно від рівня існування – міжнародна (на рівні різних держав) взаємодія; міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів та установ України); внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів та служб одного відомства); залежно від стадії кримінально-процесуальної діяльності – взаємодія в ході здійснення досудового розслідування як загалом, так і в ході проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодія на стадії судового розгляду; залежно від нормативно-правової регламентації – процесуальні форми (передбачені КПК та іншими-нормативно-правовими актами); організаційно-тактичні (організаційно-службові) не процесуальні форми [191, с. 195].

На нашу думку, в питаннях визначення взаємодії, необхідно спиратися на наявні критерії її нормативно-правового регулювання. Із всіх функціонуючих

правоохоронних органів питання взаємодії під час виявлення кримінальних правопорушень нормативно врегульовано (епізодично під час передачі матеріалів про виявлене кримінальне правопорушення від оперативного до слідчого підрозділу) тільки у системі МВС – Національної поліції України. У всіх інших правоохоронних органах питання взаємодії під час виявлення кримінальних правопорушень не регулюються.

До суб'єктів взаємодії віднесено:

- 1) оперативні підрозділи усередині правоохоронного органу («гласні» та «негласні»). Така форма взаємодії регулюються низкою відомчих наказів, але вони містять гриф «таємно»;
- 2) оперативні працівники і слідчі всередині одного правоохоронного органу (процесуальні та організаційно-тактичні (непроцесуальні) форми);
- 3) підрозділи сектору безпеки, які не відносяться ні до оперативних підрозділів, ні до слідства (організаційно-управлінська форма взаємодії). Наприклад, в системі Національної поліції така взаємодія відбувається з рядом підрозділів: працівники превентивних підрозділів (дільничні офіцери), патрульної поліції, які можуть володіти окремими фактами протиправної діяльності зі скарг населення, працівників громадськості, патрулювання територій, заяв про крадіжки. Служба дільничних офіцерів поліції є перспективним і потенційно важливим джерелом отримання первинної пошукової інформації, що пов'язано з тим, що дільничні інспектори щодня спілкуються з населенням дільниць, які вони обслуговують, зустрічаються і розмовляють із керівниками підприємств, установ і навчальних закладів, проводять прийом громадян, працюють зі своїми довіреними особами та отримують від них різного роду інформацію. У результаті цього дільничні офіцери поліції отримують значну кількість інформації про осіб, які проживають і працюють на закріплених за ними дільницях, у тому числі і про таких, котрі можуть стати на злочинний шлях, висловлюють злочинні наміри, підозрюються у підготовці чи вчиненні кримінальних правопорушень.

Така форма взаємодії врегульована тільки наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [73], тобто законодавчо врегульовано тільки питання взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами, тоді як загальний нормативний акт щодо питання безпосередньої взаємодії оперативних підрозділів на етапі пошуку інформації та її фіксації відсутній, що є суттєвим недоліком. Крім того, питання взаємодії та координації спільних дій за різними напрямками діяльності врегульовано лише нормативними актами, які стосуються безпосередньо функціонального призначення та діяльності окремих підрозділів, у той же час нормативно визначеного єдиного механізму такої взаємодії не встановлено. Вказаний недолік є суттєвим та підлягає обов'язковому виправленню шляхом прийняття нормативного акта щодо організації взаємодії підрозділів кожного правоохоронного органу на етапах пошуку, фіксації та використання інформації.

До організаційно-тактичних (непроцесуальних) форм взаємодії також варто віднести: організацію і проведення запобіжних заходів (40,6 %); залучення співробітників відповідних підрозділів до забезпечення організаційних умов проведення окремих запобіжних заходів (16,2 %); погоджене планування запобігання (25,1 %); взаємний обмін інформацією та спільне обговорення результатів проведення узгоджених заходів запобігання (14,2 %); обмін інформацією, одержаною в межах отриманої інформації або у рамках кримінального провадження між взаємодіючими суб'єктами (75,2 %);

До таких форм взаємодії відносяться:

– спільний аналіз і вивчення діяльності ВКГ під час запобігання кримінальним правопорушенням на території обслуговування (6,9 %);

– спільне планування роботи із запобігання кримінальним правопорушенням (8,3 %);

- взаємний обмін інформацією про підготовку і вчинення кримінальних правопорушень (6,9 %);

- узагальнення і обмін досвідом взаємодії під час вирішення оперативно-службових питань (8,3 %);

- проведення занять під час службової підготовки з навчання дільничних інспекторів тактиці пошуку інформації, методиці виявлення кримінальних правопорушень (3,3 %);

- правоохоронні органи (поліція, Бюро економічної безпеки, Національне антикорупційне бюро);

- правоохоронні органи з населенням і громадськими формуваннями; правоохоронні органи з контролюючими органами (при встановленні розрахунків витрат).

Основними ланцюгами взаємодії є:

- взаємодія з органами управління, в яких, виходячи з їхніх повноважень і завдань, може циркулювати первинна інформація про факти підготовки і вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ;

- взаємодія з державними органами, які здійснюють загальний фінансовий контроль і виконують окремі завдання, а також тими, що є контролюючими;

- непроцесуальна взаємодія з контролюючими органами, яка передбачає погодження з органом, в якому планується проведення позапланової ревізії чи перевірки строків її проведення та дати початку.

Контролюючі органи повинні самі бути зацікавлені в наданні інформації про вчинюване кримінальне правопорушення до правоохоронних органів, оскільки це має бути результатом та показником їх професійної діяльності.

Суттєвою відмінністю в частині запобігання кримінальним правопорушенням є взаємодія детективів НАБУ та детективів БЕБУ. Основною відмінністю, що відрізняє детектива від іншого суб'єкта досудового розслідування є його подвійна сутність: він водночас є суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням (тобто повинен здійснювати ряд заходів щодо

виявлення та подальшої фіксації кримінальних правопорушень) та досудового розслідування. Це вносить певний дисбаланс у правоохоронну систему (оскільки всі інші правоохоронні органи, в складі яких є підрозділи, що мають право здійснювати ОРД, мають у своїй структурі слідчі та оперативні підрозділи як окремі суб'єкти ОРД та досудового розслідування) і вимагає постійного корегування Законів та підзаконних нормативних актів з врахуванням такої відмінності. Без сумнівів інститут детективів є більш прогресивним і відповідає як сучасним вимогам системи кримінальної юстиції так і закордонному досвіду, але його впровадження суттєво впливає як на процеси зовнішньої взаємодії так і внутрішньої.

Головним структурним підрозділом у системі НАБУ щодо запобігання кримінальним правопорушенням є Управління аналітики та обробки інформації. Формами взаємодії є: здійснення заходів із збору інформації (даних), спрямованих на виявлення факту кримінальних правопорушень за завданням детектива (19,1 %); обробка та аналіз інформації (даних) на предмет виявлення ознак кримінальних правопорушень шляхом формування інформаційних та довідкових аналітичних матеріалів, необхідних для проведення запобіжних заходів, (32,3 %); розроблення рекомендацій щодо планування заходів запобігання (20,7 %); надання консультативної підтримки детективам (50,2 %); розробка, впровадження та використання способів, методів, інструментів збору, обробки та аналізу первинної інформації про кримінальне правопорушення (10,8 %).

Що стосується такої категорії взаємодії як взаємодія з контролюючими органами, то її форми залежать в основному від завдань. Контролюючі органи, які в процесі здійснення своїх повноважень стикаються з фактами кримінальних правопорушень можуть (а в окремих випадках зобов'язані) надавати до правоохоронних органів необхідну інформацію – така взаємодія врегульована нормативно між МВС та Міністерством юстиції [152], між НАБУ та Державною службою фінансового моніторингу [151].

До контролюючих органів у сфері ВКГ слід віднести такі: Рахункова палата України; Міністерство фінансів; Державна аудиторська служба; Державна казначейська служба (проведення перевірок та ревізій); Фонд державного майна України; Державна служба фінансового моніторингу (надання та розгляд одержаних узагальнених матеріалів; обмін інформацією; подання та виконання запитів; створення спільних робочих груп) [207, с. 136].

Також, при організації взаємодії з контролюючими органами передбачена й непроцесуальна форма, яка містить в собі погодження з органом, в якому планується проведення позапланової ревізії чи перевірки строків її проведення та дати початку [21, с. 151].

Під час запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, перед працівниками правоохоронних органів виникають питання пов'язані з обставинами, розв'язання яких потребує залучення неупереджених і незацікавлених в результатах осіб, які володіють спеціальними економічними, бухгалтерськими знаннями, відповідною кваліфікацією і навичками – спеціальними знаннями.

Ревізія – це форма фінансового контролю, що передбачає здійснення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами інспектування та полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, яка має забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб [154]. Потреба в проведенні ревізій і перевірок здебільшого виникає в межах розслідування економічних злочинів, а також злочинів у сфері службової діяльності. Водночас роль цих засобів у збиранні кримінально-релевантної інформації під час розслідування злочинів чітко не визначена [106]. Під час запобігання кримінальним правопорушенням – висновки ревізій і акти перевірок, за якими уповноваженими законом органами виявляються факти порушень законодавства під час економічної діяльності суб'єктів господарювання, є процесуальним

джерелом доказів та сприяють виконанню завдань у сфері боротьби зі злочинністю [169].

Порядок призначення ревізій регулюється нормами Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» (1993 р.). Для ефективного регулювання взаємодії органів державного фінансового контролю з правоохоронними органами, реалізації завдань і функцій органів Державної аудиторської служби, організації проведення позапланових ревізій у межах досудового розслідування, проведення перевірок шляхом залучення спеціалістів органів державного фінансового контролю розроблено Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України (2006 р.) та Порядок проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами (2006 р.) [153; 132].

Джерелами інформації, на підставі яких здійснюють ревізію, можуть бути:

- фінансово-водопровідно-каналізаційні документи;
- бухгалтерські звітності.

Таким чином, основним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ є взаємодія правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині встановлення розрахунку:

1) вартості основних фондів. Вартість основних фондів розраховується за вартістю будівель, споруд та обладнання перелічених в завданні;

2) поточних витрат. Річні поточні витрати системи водопостачання та водовідведення визначаються за встановленою формулою, а калькуляція річних поточних витрат складається по основним статтям: реагенти, електроенергія, теплова енергія, заробітна плата, амортизаційні відрахування, поточний ремонт та інші витрати [176];

– витрат на сировину і матеріали (реагенти). Враховуються витрати на всіх видів хімічних реagentів та матеріалів, які використовуються в процесі очистки води, обробки осаду (коагулянти, підлужнюючі та підкислюючі

реанти, фільтруюче завантаження фільтрів, знешкоджуючі реанти, технічна вода для промивки осадів та фільтруючої тканини). Витрата реантив в натуральних показниках приймається за завданням, вартість реантив та матеріалів приймається за довідковими даними в сучасних цінах на хімічну продукцію;

– витрат на паливо і енергію на технологічні цілі. До цього напряму входять витрати на електроенергію, яка споживається основним технологічним устаткуванням. Розрахунок кількості енергії виконується на основі даних про потужність встановленого обладнання. Основним технологічним обладнанням, яке споживає електроенергію в системах водопостачання та водовідведення являються електродвигуни насосних агрегатів, вакуум – насоси, повітродувки, вентилятори, та інше обладнання, пов'язане з очисткою води або з обробкою осаду;

– витрат на основну і додаткову заробітну плату. Витрати на заробітну плату складаються із річного фонду основної і додаткової заробітної плати основних виробничих робочих. Річний фонд заробітної плати основних робочих визначається керуючись штатною кількістю робочих і тарифними ставками працюючих. На загальну величину основного фонду заробітної плати нараховується додаткова заробітна плата у розмірі 20 %-30 %;

– витрат на відрахування на соціальне страхування. Витрати на відрахування на соціальне страхування приймаються в розмірі 38 % від загального фонду оплати праці виробничих робочих. Сюди входять: 2,9 % – відрахування на соціальне страхування, 32 % – відрахування на пенсійне страхування, 2,1 % – відрахування на страхування на випадок безробіття, 1,0 % – відрахування на індивідуальне страхування від нещасливого випадку;

– витрат на утримання і експлуатацію устаткування. Визначається сума відрахувань на повне відновлення, капітальний ремонт та суми, яка необхідна на утримання основних фондів виробничого призначення. У цю статтю включаються: амортизаційні відрахування, витрати на утримання і експлуатацію виробничого і підйомно-транспортного устаткування в розмірі

10 %–30 % від амортизаційних відрахувань, витрати на ремонт, у розмірі 6 %–10 % від суми амортизаційних відрахувань; заробітна плата (основна, додаткова), а також відрахування на соціальне страхування допоміжних робочих, що обслуговують виробничий процес. Сума річних амортизаційних відрахувань визначається згідно обраного методу амортизації основних фондів (прямолінійного, податкового або зменшеної залишкової вартості). Первісна вартість основних виробничих фондів приймається за завданням, залишкова вартість та передбачуваний термін експлуатації – визначається самостійно;

– загально-виробничих витрат. За завданням керівний склад ділянки зневоднення та утилізації осаду складається з майстра та начальника ділянки;

– річних поточних витрат та собівартості 1м³ води, осаду;

– основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів. Розраховуються узагальнюючі показники, що характеризують рівень використання основних фондів та оборотних коштів;

– розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку, а також техніко-економічне обґрунтування заходів по охороні навколишнього середовища.

Таким чином, взаємодія правоохоронних органів в області боротьби зі злочинністю розглядається як правовий інститут, який достатньо детально регламентує права та обов'язки суб'єктів правоохоронної діяльності та їх посадових осіб. Завдання, принципи, форми та інші теоретичні та прикладні питання взаємодії правоохоронних органів у процесі виявлення кримінальних правопорушень піддавались всебічному, повному та об'єктивному дослідженню, результати яких відображені в низці літературних джерел. Але повноваження різних державних органів щодо безпосереднього виявлення кримінальних правопорушень викладаються у різних нормативних актах, часто не систематизовані і не отримали як необхідного аналізу і узагальнення, так і належної кодифікації (відповідно не уніфікована і сама практика).

До проблемних питань взаємодії під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ віднесено незацікавленість взаємодіючих

суб'єктів (стосується правоохоронних органів) у результатах зовнішньої взаємодії, що пов'язано з відсутністю єдиної системи оцінки ефективності у вигляді відповідного показника роботи органу або підрозділу (46 %), а також відсутність: стратегії відносин щодо розвитку взаємодії між різними суб'єктами (33 %); координуючого органу з питань взаємодії у сфері ЖКГ (24 %); спільного нормативно-правового акту, положення якого б регулювали процедури зовнішньої взаємодії між різними суб'єктами (66 %); окремого нормативно-правового акту щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ та який би регулював взаємодію в процесі такої діяльності (60 %) (зокрема, положення щодо обов'язку надавати первинну пошукову інформацію, реалізація якої не відноситься до компетенції підрозділу (який її отримав), іншим підрозділам за належністю); у правоохоронних і контролюючих органів окремого працівника, до функціональних обов'язків якого входила б організація систематичної взаємодії з іншими суб'єктами щодо запобігання кримінальним правопорушенням (66 %) (постійний моніторинг сфери ВКГ, з метою встановлення фактів протиправних дій й негайне реагування на них); в якості показника роботи суб'єкта кількості наданої первинної інформації, реалізація якої призвела до виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ (80 %); державної системи заохочень громадян за повідомлення інформації, яка сприяла б виявленню кримінальних правопорушень (97 %).

Висновки до розділу 3

1. Мінімізація запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання послуг населенню нажаль зумовлена відсутністю нормативно-правового забезпечення як самої діяльності по запобіганню кримінальним правопорушенням, так і в частині суб'єктів їх формування та реалізації.

Встановлено, що загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ повинно бути спрямоване на формування нормативно-правового забезпечення такої діяльності й комплексну правову його реалізацію на загальнодержавному та відомчому рівнях з метою системного кримінологічного аналізу ВКГ, встановлення й усунення причин та умов кримінальних правопорушень у цій галузі, а також осіб (організованих груп та злочинних організацій), припинення їх діяльності до безпосереднього вчинення протиправного діяння, відвернення або мінімізація наслідків (розкрадань; аварій; збитків довкіллю, підприємствам ВКГ, населенню та ін.).

2. В умовах прихованості кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, ефективним спеціально-кримінологічним напрямом запобігання є ОРД. До суб'єктів запобігання (про що свідчать факти участі їх у виявленні): прокурори (наявність повноважень – 98,3 %, ефективність реалізації цих повноважень – 9,6 %); слідчі (36 % і 6,3 %, відповідно); детективи (71,6 % та 7,9 %, відповідно); працівники оперативних підрозділів (95,4 % та 67,3 %, відповідно); працівники підрозділів правоохоронних органів, які не мають оперативно-розшукової або слідчої функції (10,2 % та 5,6 %, відповідно); працівники підрозділів у структурі правоохоронних органів, які забезпечують інформаційно-аналітичну функцію (70 % і 18,5 %, відповідно). Серед опосередкованих суб'єктів: державні контролюючі органи (наявність повноважень – 36 %, ефективність їх реалізації – 26,7 %); населення, громадськість і ЗМІ, які ініціативно надають первинну інформацію (наявність повноважень – 7,3 %, ефективність їх реалізації – 33,3 %); негласні співробітники (наявність повноважень – 92,7 %, ефективність їх реалізації – 66,3 %).

3. Розстановка сил запобігання здійснюється на наступних рівнях: розподіл компетенції між правоохоронними органами, яка частково передбачена КПК України (шляхом визначення підслідності за видом кримінальних правопорушень у сфері ВКГ за кожним правоохоронним органом), а також розподіл сфер (проти власності, довкілля, у сфері службової

діяльності тощо) проведення оперативно-профілактичних заходів (що має бути здійснений на рівні міжвідомчого нормативного акта); розстановка сил слідчих та оперативних підрозділів усередині правоохоронного органу (такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є основною функцією; такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є похідною функцією, до функцій яких не відноситься виявлення певних видів кримінальних правопорушень, які виконують суттєво допоміжні функції).

4. До суб'єктів взаємодії віднесено: оперативні підрозділи усередині правоохоронного органу («гласні» та «негласні»); оперативні працівники і слідчі всередині одного правоохоронного органу (процесуальні та організаційно-тактичні (непроцесуальні) форми); підрозділи сектору безпеки, які не відносяться ні до оперативних підрозділів, ні до слідства (організаційно-управлінська форма взаємодії); правоохоронні органи (поліція, Бюро економічної безпеки, Національне антикорупційне бюро); правоохоронні органи з населенням і громадськими формуваннями; правоохоронні органи з контролюючими органами (при встановленні розрахунків витрат). Основними ланцюгами взаємодії є: взаємодія з органами управління, в яких, виходячи з їхніх повноважень і завдань, може циркулювати первинна інформація про факти підготовки і вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ; взаємодія з державними органами, які здійснюють загальний фінансовий контроль і виконують окремі завдання, а також тими, що є контролюючими; непроцесуальна взаємодія з контролюючими органами, яка передбачає погодження з органом, в якому планується проведення позапланової ревізії чи перевірки строків її проведення та дати початку. Наголошено, що контролюючі органи повинні самі бути зацікавлені в наданні інформації про вчинюване кримінальне правопорушення до правоохоронних органів, оскільки це має бути результатом та показником їх професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

На підставі узагальнення основних положень і результатів проведеного дослідження теоретико-правових та організаційно-тактичних аспектів проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, а також набувають праксеологічного значення, зокрема:

1. Вода – один із найважливіших факторів зовнішнього середовища людини. Вода необхідна для господарчих питних потреб, для зберігання та підтримання санітарного і комунального благоустрою, захисту від пожеж, охорони навколишнього середовища. Вода широко використовується як у промисловості, так і в сільськогосподарському виробництві. Потребу в воді задовольняє водопостачання – сукупність заходів із забезпечення водою різних споживачів в необхідній кількості та необхідній якості.

З огляду на періодизацію наукового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах комунальної власності, на основі застосування міждисциплінарного підходу (теоретичних положень адміністративного права, економіки підприємств, державного управління, кримінології, криміналістики, кримінального та кримінального процесуального права), а також узагальнення правозастосовної і правоохоронної практики, обґрунтовано напрями диференціації та інтеграції наукових знань, важливих в аспекті пізнання загальних закономірностей кримінально-протиправної діяльності на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України.

Ретроспективний аналіз наукових праць дозволив пріоритетними визнати такі напрями подальших досліджень запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України: характеристика підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та кримінальних правопорушень, що вчиняються на таких об'єктах; виокремлення способів (технології) підготовки, учинення та приховування заволодіння майном (коштами) підприємств водопровідно-

каналізаційного господарства шляхом привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем (розкрадання), обману та зловживання довірою (шахрайства), а також пов'язаних з ними споріднених і супутніх кримінальних правопорушень (у сфері охорони довкілля, службової діяльності, проти безпеки виробництва та інші розділи КК України); надання кримінологічної характеристики таких кримінальних правопорушень з розробленням сучасних методів фактичного контролю й документального аналізу фінансово-господарської діяльності водопровідно-каналізаційних господарств у поєднанні з заходами запобігання на різних кримінологічних рівнях, що в комплексі дозволяє виконати основні визначеного предмету дослідження.

2. Водопостачання – це сукупність заходів із забезпечення водою різних користувачів (населення, промисловості, транспорту тощо). Комплекс інженерних споруд, які здійснюють водопостачання, називають системою водопостачання, або водопроводом. Усі сучасні системи водопостачання населених місць централізовані, кожна з них забезпечує водою велику групу користувачів. Водопостачання невідривно пов'язане з розвитком водовідведення. Каналізація – санітарно-технічні споруди та мережі трубопроводів, призначені для збору і видалення твердих і рідких продуктів життєдіяльності людини, господарсько-побутових та дощових стічних вод, що утворюються на території населених пунктів з метою їх очищення від забруднень і подальшого використання або повернення в водойму. Каналізація є необхідним елементом сучасного міського і сільського господарства і частиною системи водопостачання та водовідведення міського господарства. Порушення його роботи може погіршити санітарно-епідеміологічну ситуацію в місцевості.

Державним комунальним підприємством водопостачання і водовідведення є юридична особа, майно якої перебуває на балансі комунальній власності (перебуває у власності територіальної громади й належить таким підприємствам на праві господарського ведення або оперативного управління), засноване органом місцевого самоврядування з

метою надання послуг з водопостачання і водовідведення. До їх складу належить: централізоване питне водопостачання, централізоване водовідведення, водопровідна та каналізаційна мережа, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення.

Зважаючи на це, для кожної країни важливо мати у своєму арсеналі дієві механізми збереження цілісності і недоторканості об'єктів комунального фонду, позаяк в умовах воєнного стану продовжують посилюватися тенденції якісних змін злочинності у сфері водокористування у напрямку інтелектуалізації, організованості, технічного оснащення, корумпованості і захисту, а злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ВКГ, форм контролю за його діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи новітні способи розкрадань (привласнення, розтрата коштів, розкрадання товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції) поєднані зі матеріально-відповідальним, службовим становищем, що у нерідких випадках негативно впливає на державну охорону надр і вод, а також сприяє умисному знищенню або пошкодженню об'єктів ВКГ.

У таких умовах обмеженої обізнаності працівників органів правопорядку, існує потреба в забезпеченні безпеки у сфері ВКГ, що є пріоритетним напрямом цілісного функціонування системи житлово-комунального господарства за допомогою кримінологічних заходів впливу, які включають в себе розроблену кримінологічну методику виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням, на основі вивчення стану та тенденцій правопорушень у сфері житлово-комунального господарства, виокремлення детермінантів та характеристики осіб їх вчинення з подальшим застосуванням кримінологічних заходів впливу на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства.

3. Серед кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ переважають загальні, а саме кримінальні правопорушення проти власності (75 %), у тому

числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (41 %), проти докільля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України), вод (ст. 242 КК України) і моря (ст. 243 КК України), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України), а також предикатні-службові пов'язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення (ст. 358, 361, 364–369-2 КК України). Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Наголошено, що труби для будівництва каналізаційних мереж виготовляються з різних матеріалів, з урахуванням призначення трубопроводів, складу стічних і ґрунтових вод. Самопливні каналізаційні мережі укладають із керамічних, азбестоцементних і безнапірних залізобетонних труб, а колектори великих діаметрів – із залізобетонних труб або збірних залізобетонних елементів. Більшість каналізаційних трубопроводів та тунельних колекторів у промислових центрах України були побудовані в останні 40–50 років, а вибір матеріалів для будівництва (бетон та залізобетон) був обґрунтований фахівцями Держбуду СРСР, та передбачуваний термін служби не менш ніж 100 років (трубопроводи, виконані з бетону та залізобетону, складають близько 41 % всіх матеріалів, які використовуються для будівництва споруд

водовідведення). Однак, бетонні каналізаційні трубопроводи та тунельні колектори виходять з ладу набагато раніше запланованого нормативного терміну служби – не 20-30 років, а 5-10, а в деяких випадках і раніше. У системах каналізації найбільш пошкодженими елементами є трубопроводи великих діаметрів, які виконані переважно з бетону та залізобетону.

Таким чином, кримінальні правопорушення вчинені у сфері ВКГ складають єдиний механізм й поєднані між собою (79 % кримінальних проваджень), позаяк кримінальні протиправні дії спрямовані на розкрадання об'єктів ВКГ сприяють порушенню правил охорони або використання надр, вод (ст. 240, 242 КК України), знищенню або пошкодженню об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України) та ін.

4. Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що упродовж останніх років (2015–2021 рр.) кількість кримінальних протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 19752 (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис). Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3,7 тис кримінальних правопорушень у сфері ВКГ. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти докільля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь

вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (–27,0 %), а в наступні роки зростає до 499, тобто в 3,7 рази порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалось у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники ділянок та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольних форм ревізійних органів, розширивши корупційні схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

5. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ варто розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти докільця у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння). Серед них виділено:

нормативно-правові (безсистемність та розгалуженість правових актів регулюючих сферу водовідведення, водопостачання, ЖКГ, ВКГ; порушення, обов'язкових до виконання норм законодавства, правил, інструкцій; підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низький рівень правосвідомості громадян; протиріччя, що містяться у кримінальному, водному, господарському та іншому законодавстві; невідповідність нормативно-правової бази щодо регулювання змісту й характеру «водопровідно-каналізаційних» послуг; відсутність чіткої і зваженої державної політики держави щодо протидії, яка б передбачала конкретні та дієві напрями недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України);

соціально-економічні (відмова від соціальної політики призвела до різкого падіння рівня соціальної захищеності й соціального забезпечення, а

криза соціальної сфери сприяє появі загрози з боку соціально-економічних відносин у вигляді соціальної напруженості; суперечності між новими ринковими відносинами, які починають формуватися на засадах економічних механізмів регулювання водопровідно-комунальної системи, та залишками суто адміністративного управління економікою здійснюють достатній деструктивний вплив на кадрове ядро підприємств ВКГ, у той же час з мінімалізованим станом фінансування ЖКГ. Поширенню кримінальних правопорушень сприяє корислива складова, шляхом розкрадання коштів та їх подальша тінізація за допомогою підроблення документації (договори про повну матеріальну відповідальність, трудові договори, контракти (42 %); накази, розпорядження по підприємству (про преміювання, про призначення на посаду, про звільнення з посади, про надання права другого підпису бухгалтеру, про відрядження тощо) (28 %); договори з контрагентами (19 %); посадові, робочі інструкції (31 %); акти прийняття-передачі виконаних робіт, розрахунки витрат (23 %); журнали, зошити, книги складського обліку, обліку виконаних робіт, руху товарно-матеріальних цінностей, доходів і витрат (10 %); накладні – видаткові та товарно-транспортні та проектно-кошторисна документація, кошторисні розрахунки (15 %); товарні, фіскальні чеки, чеки на отримання паливно-мастильних матеріалів (6 %); збитки, перевитрати; недоотримання вигоди; затримка у часі платіжних коштів; невикористаний потенціал, тобто втрати ресурсів, потенціалу, темпів розвитку, рівня фінансової стійкості);

організаційно-управлінські (суттєвим зумовлюючим чинником є його латентність, високий рівень якої сприяє самодетермінації та «удосконаленню» злочинної діяльності у цій сфері. Причинами цієї ситуації є: недооцінка працівниками правоохоронних органів суспільної небезпеки протиправних дій у сфері ВКГ, низька взаємодія прокуратури з іншими контролюючими та правоохоронними органами; помилки при визначенні юридичної сутності діянь та оцінки шкоди від їх вчинення, необґрунтовано широке застосування заходів

адміністративної відповідальності за вчинення посягань; недостатність сучасних засобів виявлення негативних змін на підприємствах ВКГ);

технічні (порушення вимог техніки безпеки, виконання робіт без оформлення нарядів-допусків; незабезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту та/або невикористання їх працівниками під час виконання ними робіт підвищеної небезпеки; незабезпечення працівників засобами контролю повітряного середовища; низький рівень виробничої дисципліни, культури виробництва, безвідповідальність службових осіб та безпечність виконавців робіт підвищеної небезпеки).

6. Серед численних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері ВКГ найбільш придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на службово-рольовій функції особи, у якій виділено такі групи злочинців: 1) особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи й схеми, розподіляють обов'язки між учасниками, розпоряджаються ввіреним майном й коштами); 2) особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії з виокремленням корисливого (послідовно-корисливий, нейтрально-корисливий), негативного, легковажного типів; 3) особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудитори, ревізори); 4) особи наділені керівними повноваженнями підприємств ВКГ (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; 5) особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі ВКГ (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо); 6) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих і правоохоронних органів, які забезпечують прикриття протиправної діяльності.

7. Збереження водних ресурсів, покращення їх якості є невід'ємною частиною стратегії сталого водокористування, яка повинна бути спрямована на запобігання порушень природного балансу використання водних об'єктів України; надзвичайних ситуацій й негативному їх впливу на здоров'я населення; екологічної катастрофи; правопорушенням.

На сьогодні законодавче забезпечення функціонування ВКГ є розгалуженим та включає в себе більш ніж 50 нормативно-правових актів (Водний кодекс (1995 р.); Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» (2001 р.), «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.), «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.); «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.); Правила користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України (2008 р.), методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (2018 р.) та ін.). Тому, збільшення кількості протиправних дій на об'єктах ВКГ зумовлено мінімізацією захисту таких стратегічних об'єктів, зокрема в частині запобігання правопорушенням й чітким розподілом компетенцій серед множинних суб'єктів забезпечення й охорони такої сфери.

До суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах ВКГ віднесено органи загальнодержавного рівня (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та регіонального (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони).

З метою упорядкування діяльності суб'єктів на загальносоціальному рівні та визначення чітких заходів щодо охорони об'єктів ВКГ запропоновано *План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ на 2025–2030 рр.*, який спрямований на формування системи мінімізації впливу корупції, запобігання створенню та діяльності організованих груп й включає в себе такі напрями: інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення; моніторинг, аналіз змін характеру протиправних дій та їх причин на об'єктах ВКГ; обрання дієвих тактичних заходів впливу на протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану ВКС, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критична оцінка результатів роботи та коригування заходів; моніторинг прозорості прийнятих рішень, доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб; прозорість прийняття управлінських рішень.

8. У межах спеціально-кримінологічного запобігання виокремлено оперативно-розшукову профілактику, яка спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом оперативного обслуговування об'єктів ВКГ з використанням гласних і негласних заходів впливу за напрямками: *інформаційно-розшуковий* – виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб на основі отриманої оперативної інформації (суб'єкти вчинення, предмети (угоди; готівкові кошти; контрольні та ревізійні дані, банківські рахунки, товарно-транспортні накладні, ордери, рахунки-фактури, накладні, платіжні доручення, печатки і штампи, факсиміле тощо) (84 %). Такий напрям включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення як елемент організації запобіжної діяльності, який включає в себе: виокремлення джерел пошукової інформації (49 %); отримання первинної інформації (52 %); аналітичний пошук (18 %); кримінологічне прогнозування на основі інформації, підданої аналітичному опрацюванню (13 %); співставлення первинної інформації, результатів аналітичного пошуку та

кримінологічного прогнозування (оцінка кримінологічної ситуації) (35 %); *оперативно-перевірочний* – визначення місць, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманних об'єктам зацікавленості правоохоронних органів; проведення оперативно-перевірочних заходів на об'єктах ВКГ у ході розслідування інших кримінальних правопорушень, а також підтвердження фактів діяльності організованих груп або злочинних організацій на об'єктах ВКГ, з продовженням на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень (53 %); *оперативно-взаємодіючий* – проведення оперативно-профілактичних заходів спільно з контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (25 %); оперативно-розшуковими підрозділами інших правоохоронних органів (33 %).

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання слід віднести ті, які застосовуються залежно від: суб'єктів проведення (гласні та негласні); нормативного регулювання (нормативно врегульовані та не врегульовані); можливості використати отримані матеріали як докази (до початку кримінального провадження; під час кримінального провадження; після закінчення кримінального провадження); етапу запобіжного впливу (отримання первинної інформації про підготовлену кримінальну протиправну дію або вчинену); кримінологічної методики отримання інформації (прогнозування, планування, встановлення, розпізнання, ототожнення, індивідуалізація); тактики отримання інформації (монозаходи; комплексні заходи) та спрямовуються на особу злочинця (групу), їх поведінкові ознаки, порушення певних норм на підприємстві ВКГ, способи та етапність вчинення.

9. Основним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ є взаємодія правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині встановлення розрахунку: вартості основних фондів; поточних витрат; витрат на сировину і матеріали (реагенти); витрат на паливо і енергію на технологічні цілі; витрат на основну і додаткову заробітну плату; витрат на відрахування на соціальне страхування; витрат на утримання і експлуатацію

устаткування; загальновиробничих витрат; річних поточних витрат та собівартості 1 м^3 води, осаду; основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів; розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку, а також техніко-економічне обґрунтування заходів по охороні навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрапетян Т. С. Водне господарство промислових підприємств: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2010. 280 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 6–12.
3. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні: монографія. Харків, 2017. 360 с.
4. Благодарна Г. І. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Харків: ХНАМГ, 2019. 101 с.
5. Бригада О. В. Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2022. 132 с.
6. Бусол О. Ю. Аналітична розвідка у спеціальних підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю, проблеми. *Наук. вісник Київ. нац. ун-ту внутр. справ*. 2005. № 2. Ч. 2. С. 94–103.
7. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
8. Бусол О. Ю., Ложкін В. Ю. Стан боротьби з контрабандою та порушенням митних правил в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.-практ. журнал. 2008. № 18. С. 40–50.
9. Буханевич О. М. Адміністративно-правове забезпечення житлово-комунального господарства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 24 с.
10. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 208 с.
11. Васюков А. Е. Особенности аналитического контроля сточных вод на содержание железа при проведении судебно-экологической экспертизы. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: матеріали міжнар.

наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю створення Харк. НДІ судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 113–114.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

14. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 144 с.

15. Вирок Чернівецького Першотравневого районного суду № 1-кп/725/77/20 від 18.05.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104349341>.

16. Власенко І. А. Історіографія житлово-комунального господарства в ХХ ст. *Вектор науки*. 2011. № 3 (17). С. 121–124.

17. Водне господарство України: сучасний стан та перспективи розвитку / Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Головинський І. Л. та ін. Київ: РВПС України НАН України, 2002. 56 с.

18. Водний кодекс України: Закон від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 01.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

19. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення монографія / за ред. акад. М. А. Хвесика. Київ: РВПС України НАН України, 2005. 564 с.

20. Водопровідно-каналізаційне господарство України. URL: <http://www.bn-nasos.com.ua/articles/144>.

21. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин: монографія. Київ: НАВС, 2019. 280 с.

22. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим

становищем. *Криміналістика: підручник* / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 666 с. URL: <https://subj.ukr-lit.com/kriminalistika-volobuyev-a-f-1-kriminalistichna-xarakteristika-privlasnennya-roztrati-majna-abo-zavolodinnya-nim-shlyaxom-zlovzhivannya-sluzhbovim-standovishhem/>.

23. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.

24. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва: навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Бандурки. Харків: Рубікон, 2000. 272 с.

25. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 54 с.

26. Гарник К. Ю. Адміністративно-правове регулювання надання послуг населенню України органами житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 21 с.

27. Гарник К. Ю. Нормативно-правове регулювання діяльності органів житлово-комунального господарства України. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. Серія «Право». 2013. № 22. Ч. II. Т. 2. С. 175–179.

28. Голина В. В. Преступность: природа, сущность, проявление. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності: зб. наук. статей* / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса, 2008. С. 32–43.

29. Голиш О. І. Зміст оперативного обслуговування оперативними підрозділами ОВС України сфери водокористування. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 квітня 2015 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 42–43.

30. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.
31. Голіна В. В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5-ти т. Харків: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. С. 357–400.
32. Гончаренко Д. Ф. Эксплуатация, ремонт и восстановление сетей водоотведения: монография. Харьков: Консум, 2008. 400 с.
33. Гуменна Н. В. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ним розшукової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 494–501.
34. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку: монография. Харків, 1998. 142 с.
35. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: монография. Харьков, 2005. 224 с.
36. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text>
37. Джабраїлов Р. А. Правове забезпечення ефективного використання об'єктів комунальної власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2005. 20 с.
38. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.
39. Дикань В. Л., Мельник В. О. Організація виробництва: навч. посіб. Харків: ТОВ–РИФ, 2017. 255 с.

40. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління: монографія. Харків: ХНАМГ, 2009. 356 с.
41. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.
42. Довбань І. М. Кримінологічна модель запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 392–395.
43. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2015–2022 рр.: службовий документ. Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2023. 124 с.
44. Драган І. О. Державне управління розвитком житлово-комунального господарства України: модернізація та ресурсозбереження: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 237 с.
45. Драган І. О. Державне управління процесами модернізації житлово-комунального господарства в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2011. 34 с.
46. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография. Одесса, 2009. 614 с.
47. Дрозд Г. Я., Зотов М. І., Маслак В. М. Каналізаційні трубопроводи: надійність, діагностика, санація. Донецьк: НАН України, 2010. 260 с.
48. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 952 с. С. 849–852.
49. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
50. Екологія: підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с.

51. Економіка міського господарства: навч. посіб. / Т. П. Юр'єва, В. О. Костюк, В. А. Бардаков та ін. Харків: ХДАМГ, 2010. 672 с.

52. Економічна статистика. *Державна служба статистики*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

53. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

54. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

55. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.

56. Єрмаков Ю. О. Планування моніторингу оперативної обстановки на об'єктах сфери охорони та використання надр. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої Дню науки України (Київ, 15–16 трав. 2020 р.)*. Київ: ГО «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 12–13.

57. Житловий кодекс України: Закон від 30.06.1983 р. № 5464-Х. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

58. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 259 с.

59. Забезпечення українців якісною питною водою. Електронний ресурс waternet.ua. URL: <http://waternet.ua/uk/news/newsletter/418>.

60. Задорожний А. А. Злочини у сфері службової діяльності як об'єкт кримінологічного дослідження. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 111–121.

61. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

62. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

63. Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.

64. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>.

65. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособ. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

66. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Харків: УЮА, 1994. 50 с.

67. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека та охорона довкілля: монографія. Київ: Основа. 2012. 514 с.

68. Зянько В. В. Тіньові доходи та шляхи їх зменшення в Україні. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2008. № 1. С. 92–93.

69. Іванов Ю. Ф. Криминологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

70. Іванов Ф. М., Дрозд Г. Я. Терміни придатності залізобетонних колекторів. *Проблеми життєдіяльності*. 2010. № 2. С. 25–26.

71. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Криминологія: навч. посіб. 2 вид., доповн. та переоб. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 292 с.

72. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2006. 264 с.

73. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17/para4#n4>.

74. Кадрова робота в органах внутрішніх справ України: навч.-практ. посіб. / упоряд.: М. М. Дивак, В. І. Мякота, В. Р. Слівінський та ін. Київ, 2014. 720 с.

75. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии (терминологический словарь): навч. посіб. Харьков: ООО ТО «Гимназия» 2005. 272 с.

76. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.

77. Каналізаційні тунелі: монографія / за заг. ред. Д. Ф. Гончаренка. Харків: Раритет України, 2018. 232 с.

78. Кириченко А. Наслідки каховської трагедії: як руйнування рашистами ГЕС вдарить по агросектору. УНІАН. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/naslidki-kahovskoji-tragediji-yak-ruynuvannya-rashistami-ges-vdarit-po-agrosektoru-12287913.html>.

79. Коваленко О. М., Паболков В. В., Шевченко Е. Ю. Програма розвитку КП «Водоканал» до 2026 року. Харків, 2012. 218 с.

80. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.10.2023).

81. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с.

82. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії: навч. посіб. / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий,

Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.

83. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

84. Кравчук О. О. Адміністративно-правове регулювання комунального управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.

85. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 464 с.

86. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

87. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 340 с.

88. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

89. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5 вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

90. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

91. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.

92. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисоєд; за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

93. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.

94. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка 2009. 312 с.

95. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.

96. Кримінологія: підручник / Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г. та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

97. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова. Є. Л. Стрельцова. 2 вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 416 с.

98. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

99. Кримінологія: підручник / за заг. ред. В. В. Чернея та О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

100. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: Видавничий дім «Дакор», 2018. 352 с.

101. Крупей С. Р. Удосконалення правового та організаційно-тактичного механізму використання поліцейського «під прикриттям». *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2020. № 1. С. 25–35.

102. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

103. Кулик О. Г. Злочинність як соціальне явище: суттєві ознаки та визначення поняття. *Наука і правоохорона.* 2017. № 1. С. 125–132.

104. Кулик С. С. Загальна характеристика способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Митна справа*. 2012. № 3 (81), ч. 2, кн. 1. С. 88–93.

105. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 217 с.

106. Куриленко Д. Сутність та процесуальний статус ревізій і перевірок у кримінальному провадженні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 144.

107. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 326 с.

108. Куц О. Є. Адміністративно-правове регулювання у сфері житлово-комунального господарства України в сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 16 с.

109. Лазаренко В. В. Заходи запобігання злочинам у сфері службової діяльності працівників кримінально-виконавчих установ. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 123–128.

110. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ, 2004. 304 с.

111. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

112. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.

113. Люлін В. О. Водокористування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 470–473. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/117.pdf.

114. Люлін В. О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 98–103.

115. Люлін В. О. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 65–70.

116. Люлін В. О. Запобігання корупції на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 296–299.

117. Люлін В. О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 237–240.

118. Люлін В. О. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 312–316.

119. Мазур Л. А., Морозова Я. О. Напрямки взаємодії підрозділів карного розшуку з різними суб'єктами протидії злочинам. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). С. 181–185.

120. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

121. Малюк В. В. Зміст та напрямки пошукової діяльності ознак злочинів, вчинюваних злочинними організаціями. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2019. С. 116-199.

122. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження: монографія. Київ, 1998. 134 с.

123. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ: монография. Харьков: Консум, 1999. 480 с.

124. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Івано-Франківськ, 2007. 232 с.

125. Мельник О. В., Поліщук Г. С., Левченко Ю. О. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: монографія. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2014. 178 с.

126. Методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 22.11.2018 р. № 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-18#Text>.

127. Методика фотометричного визначення заліза (III) та заліза (II) з сульфосаліциловою кислотою в стічних водах: КНД 211.1.4.040–95. Київ: Державна екологічна інспекція України, 2020. 12 с.

128. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2009. Т. 6: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.

129. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

130. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін., за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

131. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Злочини проти власності / М. Хавронюк, О. Дудоров, К. Задоя, М. Карчевський та ін. Київ: Дакор, 2017. 448 с.

132. Неганов В. В. Удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами Державної аудиторської служби України під час призначення та проведення ревізій у кримінальному провадженні. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2016. № 2. С. 51–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2016_2_7.

133. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

134. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: монографія. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2009. 373 с.

135. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

136. Олійник Н. І. Управління житлово-комунальним господарством в процесі ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2003. 24 с.

137. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса Плюс, 2016. 656 с.

138. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (ст. 116, 117, 118 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2004. 17 с.

139. Остапенко Я. С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 245 с.

140. Павленко С. О. Окремі аспекти тактики оперативно-розшукової профілактики. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2021. № 2 (47). С. 44–54.

141. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: Людмила, 2022. 624 с.

142. Парнюк М. А. Принцип детермінізму в системі матеріалістическої діалектики. Київ, 1972. 84 с.

143. Перькова О. О. Державне регулювання сфери житлово-комунального господарства: адаптаційні аспекти: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2012. 176 с.

144. План відновлення України. Національна Рада з питань відновлення.
URL: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

145. Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку: підручник / О. Ф. Долженков, Я. Ю. Кондратьєв; за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 392 с.

146. Про затвердження Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України: наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 27.06.2008 р. № 190. Дата оновлення: 13.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-08#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

147. Приполов І. І. Тактика протидії злочинності підрозділами кримінальної поліції України: професійна готовність оперативного співробітника. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 400–403.

148. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 17.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

149. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 р. № 2189-VIII. Дата оновлення: 09.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

150. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

151. Про затвердження Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Національному антикорупційному бюро України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду від 03.03.2021 р. № 144/32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0624-21#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

152. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: наказ МВС та Мін'юсту від 30.01.2018 р. № 64/261/5. Дата оновлення: 10.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

153. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

154. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п> (дата звернення: 01.10.2023).

155. Про затвердження Правил технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України: наказ Держжитлокомунгоспу України від 05.07.95 р. № 30. Дата оновлення: 22.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-95#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

156. Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання: Закон України від 22.06.2017 р. № 2119-VIII. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

157. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

158. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III. Дата оновлення: 11.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

159. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

160. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

161. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України від 14.05.2015 р. № 417-VIII. Дата оновлення: 11.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

162. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. Дата оновлення: 18.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

163. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон України від 10.01.2002 р. № 2918-III. Дата оновлення: 01.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

164. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

165. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

166. Проблеми протидії злочинності: підручник / за ред. проф. О. П. Кальмана. Харків: Новасофт, 2010. 352 с.

167. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика: монографія / під заг. ред. д.е.н., проф. Б. М. Данилишина. Київ, 2007. 412 с.

168. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

169. Ревізія у кримінальному процесі: навч. посіб. / В. В. Неганов, А. П. Запотоцький, О. С. Старенький; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 152 с.

170. Рудик М. М. Кримінологічне прогнозування, планування та програмування в сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. *Наукові праці МАУП. Юридичні науки*. 2022. № 2 (62). С. 105–110. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/2531>

171. Ружинська Н. О. Житлово-комунальне господарство як об'єкт державного регулювання. *Наук. вісн. Нац. ун-ту ДПС України (економіка, право)*. 2011. № 2 (53). С. 40–45.

172. Ружинська Н. О. Особливості житлово-комунального господарства України, його сутність та структура. *Менеджмент, маркетинг, підприємництво*. 2012. № 3. С. 278–281.

173. Рущенко І. П. Злочинність в Україні: функціональне пояснення. *Право і безпека*. 2002. № 3. С. 184–188.

174. Савицький А. Я. Актуальні проблеми функціонування інституту управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків. *Приватне та публічне право*. 2018. Вип. 2. С. 54–57.

175. Савицький А. Я. Правове регулювання цивільних відносин у сфері управління та обслуговування ОСББ: дис. ... д-ра філософ.: 081 «Право». Одеса, 2022. 201 с.

176. Савранська Ю. О. Економіка водопровідно-каналізаційного господарства: розрахунково-графічна робота. Запоріжжя, 2012. 27 с. URL: <https://studfile.net/preview/9195926>.

177. Сазонов В. В. Правові засади кримінологічного забезпечення економічної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 63–67.

178. Сазонов В. В. Синхронізація національних і європейських правових стандартів кримінологічного забезпечення економічної безпеки. *Верховенство права*. 2019. № 3. С. 133–141.

179. Сашко В. О., Терещенко Т. М. Водопостачання: навч. посіб. Київ: ФОП Клименко О.О., 2019. 114 с.
180. Світлична В. Б. Економіка водопровідно-каналізаційного господарства: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗДІА, 2012. 135 с.
181. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: Видавництво «Людмила», 2022. 1092 с.
182. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 249 с
183. Скорик А. П. Розвиток сфери житлово-комунального господарства України: монографія. Одеса: Одес. нац. політех. ун-т, 2006. 72 с.
184. Словарь криминологических и статистических терминов / сост. О. Г. Кальман, И. А. Христич. Харьков: ИИПП АПрН Украины, Гимназия, 2001. 96 с.
185. Сметаніна Н. В. Системний підхід у дослідженні злочинності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.). Харків, 2013. С. 29–30.
186. Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55.
187. Соколовська О. М. Зміст та особливості поняття «житлово-комунальне господарство». *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 20–23.
188. Справа № 264/1833/15-к. Іллічівський районний суд міста Маріуполя Донецької області. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72622136>.
189. Справа № 757/38807/20-к. Провадження № 1-кп/761/2208/2021. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102225074>.
190. Стельмахович І. В. Виявлення ознак злочинів під час обслуговування об'єктів приватизації. *Наук. вісн. Київського нац. ун-ту внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 34–40.

191. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Ніка-Нова, 2012. 382 с.

192. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

193. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

194. Сухорукова Т. Г., Ключко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 53–59.

195. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія. Київ: «ДІА», 2012. 352 с.

196. Теорія і практика оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування: монографія / О. І. Голиш, С. М. Бортник, М. В. Стащак, В. В. Шендрик; за заг. наук. ред. В. В. Шендрика. Львів: Вид-во ХНУВС, 2016. 141 с.

197. Тимошенко В. І. Еволюція злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.*

198. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаун, В. І. Тимошенко та ін. Харків: Право, 2019. 544 с.*

199. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології. Збірник наукових праць / уклад.: Тимошенко В. І. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

200. Тимошенко В. І., Шаун В. І. Кримінологічна характеристика злочину (злочинів). *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.*

201. Тимошенко В. І., Шакур В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

202. Титаренко О. О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 589 с.

203. Ткаченко В. І. Оперативно-розшукова профілактика контрабанди наркотиків. *Вісн. Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2 (82). С. 303–308.

204. Томма Р. П. Причини та умови розповсюдження економічної злочинності в Україні. Електронний ресурс: elar.naiu.kiev.ua. URL: [http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8005/1/Організаційні та правові засади_p036-038.pdf](http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8005/1/Організаційні_та_правові_засади_p036-038.pdf).

205. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам*: зб. матеріалів кругл. столу (Київ, 12 груд. 2012 р.). Київ: ФОРМ Кандиба, 2012. С. 49–53.

206. Торопов С. О., Сафонов Д. А. Криміналістична характеристика злочинів, передбачених ст. 270-1 Кримінального кодексу України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 758–762.

207. Трач С. С. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 5. С. 75–79.

208. Туляков О. В., Михайленко Д. Г. Кримінальна відповідальність державного службовця. *Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства*: монографія / за ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. Одеса: Фенікс, 2013. С. 354–374.

209. Туркевич І. К. Злочинність: навч. посіб. Київ: Ін-т адвокатури, 1999. 47 с.

210. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.

211. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2014. 227 с.

212. Федотова Г. В., Лісниченко Л. В. Заходи запобігання грабежам та розбійним нападам на загально соціальному рівні. *Наука і правоохорона*. 2020. № 2 (48). С. 226–233.

213. Федулова С. О. Економіка підприємств водопостачання та водовідведення: навч. посіб. / за ред. проф. О.А. Півоварова. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2017. 300 с.

214. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ, 1997. 184 с.

215. Хараберюш О. І. Особливості взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів України щодо протидії організованим злочинним угрупованням у сфері нелегальної міграції. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5. № 5. С. 95–99.

216. Чучко С. Особливості взаємодії правоохоронних органів у розслідуванні шахрайства в купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 263–268.

217. Шадура В. О., Кравченко Н. В. Водопостачання та водовідведення: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2018. 343 с.

218. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. 2 вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

219. Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів у процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 1. С. 99–107.

220. Шаповалов О. О. Об'єкти пошукової діяльності оперативних підрозділів. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 1. С. 255–264.

221. Шаповалов О. О. Оперативний пошук ознак латентних злочинів у сфері господарської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3(9). С. 183–187.

222. Шевська О. І. Механізми державного регулювання житлово-комунального господарства на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2010. 22 с.

223. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.

224. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 122–132.

225. Шубіна С. А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні: дис. ... д-ра філос.: 081 – «Право». Київ, 2023. 271 с.

226. Шубіна С. А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. №12/22 С. 405–408.

227. Шубіна С. А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1/23 С. 92–97. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.19>.

228. Юрченко В. А. Развитие научно-технологических основ эксплуатации сооружений канализации в условиях биохимического окисления неорганических соединений: монография. Харьков, 2007. 426 с.

229. Юрченко В. А., Бригада О. В., Ломоносова Л. В. Мікробіологічна корозія бетону у спорудах водовідведення. Біологія та валеологія: збірник наукових праць. 2002. Вип. 5. Харків: ХДПУ. С. 159–163.

230. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: Право, 2003. 512 с.

231. ISO 37001. Системы менеджмента борьбы со взяточничеством. *Популярные стандарты / ISO: Международная организация по стандартизации*. Центральный секретариат ИСО Chemin de Blandonnet 8 CP 401 – 1214 Vernier, Женева, Швейцария. URL: <https://www.iso.org/ru/iso-37001-anti-bribery-management.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу

 Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

_____ 2023 року

АКТ № 38250

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів наукового дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови: заступник начальника Головного слідчого управління – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Артема Шевчишена

членів комісії: начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління, кандидата юридичних наук, полковника поліції
Владислава Бурлаки

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління старшого майора поліції
Лариси Бурмистрової

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри

кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Люліна Валерія Олександровича на тему: «Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України».

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

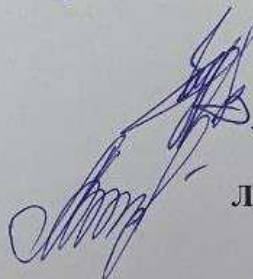
Отримані наукові результати мають як необхідний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Артем ШЕВЧИШЕН

Члени комісії:

Владислав БУРЛАКА

Лариса БУРМИСТРОВА

А К Т

про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України
результатів дисертаційного дослідження
Люліна Валерія Олександровича на тему:
«Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-
каналізаційного господарства України»

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: керівника Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, професора О. Ю. Дрозда (голова комісії); керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, доктора юридичних наук, професора В. В. Арешонкова; головного спеціаліста Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, старшого дослідника К. В. Шкарупи, склала цей акт про те, що результати наукових досліджень В. О. Люліна використовуються в практичній діяльності Бюро економічної безпеки України.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки та пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

Люлін В. О. Водокористування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 470–473.

Люлін В. О. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 312–316.

Люлін В. О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 98–103.

Люлін В. О. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 65–70.

Люлін В. О. Запобігання корупції на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 296–299.

Люлін В. О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого

столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 237–240.

Зазначені результати дисертаційного дослідження В. О. Люліна мають високий науковий та практичний рівень розробки досліджуваної проблематики, дозволяють підвищити ефективність визначення, оцінювання та управління ризиками у сфері управління комунальною власністю, а також розслідування кримінальних проваджень за статтями 191, 209, 364–368 Кримінального кодексу України.

Члени комісії:

Олексій ДРОЗД

Віталій АРЕШОНКОВ

Костянтин ШКАРУПА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор,
 заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРСВ

14.08.2023 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації Люліна Валерія Олександровича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І. (голова комісії), ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора Василевича В.В., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Люліна Валерія Олександровича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Люліна Валерія Олександровича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін, а також були використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
Станіслава КОЛОДЕЙЧАК**Члени комісії:**

доктор юридичних наук,
 професор

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

кандидат юридичних наук

Сергій БОНДАР

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо результатів вивчення 256 кримінальних проваджень відкритих за
ст. 185, 191, 240, 242, 243, 364-369-2 КК України упродовж 2015–2023 рр.

Найбільш криміналізованою у структурі злочинності у сфері надання послуг населенню правоохоронці вважають саме житлово-комунальну сферу господарювання (60,6 % респондентів). У її структурі ВКГ одне з лідируючих позицій (53,5 %).

Серед кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ переважають *загальні*, а саме:

1) кримінальні правопорушення проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), а саме більше шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (41 %);

2) кримінальні правопорушення проти довкілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України) і вод (ст. 242 КК України);

3) умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України, а також *предикатні* пов'язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення, зокрема

4) кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (ст. 356, 358 КК України);

5) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 364–369-2 КК України) – корупційні кримінальні правопорушення.

Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Кримінальні протиправні посягання на власність, зокрема розкрадання, залишаються найбільш розповсюдженими серед усіх кримінальних правопорушень. Важливе місце у виконанні завдань з охорони сфери ВКГ займає кримінально-правова боротьба з привласненням, розтратою майна та заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Особливу небезпеку для створення нової господарської системи в державі, заснованій на

ринкових відносинах, становлять розкрадання, вчинені у співучасті, тому що спільне вчинення дозволяє з більшим успіхом знищити сліди, протидіяти розкриттю, що, звичайно, ускладнює процес запобігання.

Кримінальні правопорушення у більшості випадках вчинюються за умови підроблення документів (21,3 % кримінальних проваджень, що фактично виконує роль підготовки до вчинення основного кримінального правопорушення і полягає у: отриманні зразку оригіналу документу та/або його окремих реквізитів (кліше печаток чи зразків їх зображень, чистих бланків з відтисками печаток і підписами службових осіб суб'єктів службової діяльності та державних органів, бланків документів суворої звітності чи їх зразків) (10,8 % кримінальних проваджень); вивченні умов документообігу щодо процедури перевірки справжності документів, пов'язаних із суб'єктами службової діяльності (20,6 % кримінальних проваджень); отриманні та пристосуванні знарядь (технічних приладів, інструментів, речовин, матеріалів) (5,1 % кримінальних проваджень); залученні осіб з відповідними спеціальними навичками; виготовленні пробних копій документу або окремому виготовленні певних частин (реквізитів) документу (2,6 % кримінальних проваджень).

Способи приховування ознак підроблення документа здійснюються шляхом: надання разом з підробленим документом інших справжніх і підроблених документів, які безпосередньо або побічно підтверджують неправдиву інформацію, що міститься у підробленому документі (18,5 % кримінальних проваджень); копіювання документа і надання його зацікавленим суб'єктам (передусім, контрагентам) у формі копії, пересилання за допомогою факсу (6,7 % кримінальних проваджень).

Злочинці активно використовують досягнення науки та техніки: принтери персональних комп'ютерів, копіювально-розмножувальні апарати, засоби оперативної поліграфії, факси; поєднували декілька технологій виготовлення документа для нанесення різних реквізитів на один і той же документ (монтаж). У 15 % кримінальних проваджень результатом механічного монтажу була копія певного документа, яка передавалась контрагентові чи в державні контролюючі органи для підтвердження фактів, що мають юридичне значення. Електронний монтаж мав місце у 12 % кримінальних проваджень і полягав у скануванні дійсного документу (сканування підписів осіб, які мають право підпису фінансових документів, та відбитків печаток суб'єктів господарювання і державних установ та контролюючих органів, окремих реквізитів і тексту документів) та внесенні до відсканованої копії змін з подальшим роздрукуванням підробленого документа. Цим способом підроблялися платіжні документи. Має місце і інтелектуальна підробка підпису, що полягає в створенні нового варіанту підпису, без спроби копіювання оригіналу або відтворення оригіналу підпису без використання технічних засобів (у 2 % кримінальних проваджень).

Під час розслідування, зазвичай, вивчаються такі групи документів: 1) договори про повну матеріальну відповідальність, трудові договори, контракти (42 % проваджень); 2) накази, розпорядження по підприємству ВКГ (про преміювання, про призначення на посаду, про звільнення з посади, про

надання права другого підпису бухгалтеру, про відрядження тощо) (28 % проваджень); 3) договори з контрагентами (19 % проваджень); 4) посадові, робочі інструкції (31 % проваджень); 5) акти прийняття-передачі цінностей, акти виконаних робіт, розрахунки витрат (23 % провадження); 6) журнали, зошити, книги складського обліку, обліку виконаних робіт, руху товарно-матеріальних цінностей, доходів і витрат (10 % проваджень); 7) меморіальні, прибуткові, видаткові касові ордери, розпорядження бухгалтерії на видачу грошових коштів, касові книги (19 % проваджень); 8) накладні – видаткові та товарно-транспортні (8 % провадження); 9) таблиці обліку робочого часу (20 % провадження); 10) відомості про результати інвентаризації товарів, матеріалів, тари та грошових коштів, інвентаризаційні картки обліку, описи, акти про обстеження товарно-матеріальних цінностей (5 % проваджень); 11) акти ревізій (8 % проваджень); 12) проектно-кошторисна документація, кошторисні розрахунки (15 % проваджень); 13) товарні, фіскальні чеки, чеки на отримання паливно-мастильних матеріалів (6 % проваджень); 14) аудиторські висновки (8 % проваджень).

Способи вчинення, які безпосередньо стосуються сфери ВКГ, то них варто віднести:

1) технологія нарахування та виплати/привласнення винагороди собі або іншим членам ВКГ (14 % проваджень) реалізується такими способами:

нарахування та виплата одноразової грошової винагороди собі та іншим членам (10 % проваджень);

привласнення винагороди (3 % проваджень);

2) підробка таблиць робочого часу, відомостей про відрядження, що є підставою для нарахування коштів у вигляді заробітної плати, їх наступного привласнення (10 % проваджень) вчиняється у такі способи:

внесення до таблиця обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного іншими працівниками робочого часу (4 % проваджень);

внесення особою до таблиця обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного нею або особою, з якою вона перебуває в шлюбі, робочого часу (2 % проваджень);

фіктивне працевлаштування з наступним привласненням заробітних плат (2 % проваджень);

внесення особою недостовірних відомостей про виконання водопровідних робіт (1 провадження);

видача фіктивних наказів про відрядження, кошти за якими привласнювалися (1 провадження);

виплата найманим працівникам зарплати, меншої за мінімальну, завищення розміру заробітної плати у документах, які подаються в центр зайнятості для отримання дотацій (1 провадження);

3) незаконне преміювання, нарахування надбавок (7 % проваджень) проявляється у таких способах:

видання керівником та підписання наказів про преміювання та виплату надбавки до заробітної плати собі/співробітникам без узгодження з вищим органом, у компетенції якого знаходиться це питання (6 % проваджень);

нарахування та виплата заробітної плати «за старшинство», протиправне нарахування єдиного соціального внеску (1 % проваджень);

нарахування бухгалтером надбавки водопровідникам за шкідливі умови праці на власний розсуд, тоді як такі умови праці визначаються лише за результатами атестації робочих місць (1 % проваджень);

4) підробка актів виконаних робіт, відомостей про отримання винагороди за договором, інших документів, які є підставою для отримання коштів (3 % проваджень) реалізується у такі способи:

підробка підпису залученої особи у відомості про отримання винагороди за договором (1 % проваджень);

підробка актів виконаних робіт, розрахунку витрат на відшкодування заподіяної шкоди (1 провадження);

видання головою профспілки завідомо неправдивого протоколу профспілкових зборів, надання його до райкому профспілки працівників державних установ, отримання на його підставі коштів (1 провадження);

оплата бюджетними коштами за фактично не здійснену поставку (1 провадження);

оплата бюджетними коштами за фактично не виконані роботи (1 провадження).

Статевий розподіл осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, свідчить про домінування чоловічої статі (64,2 %), з яких переважну більшість складають українці – 72,1 %. Вікова характеристика відзначається зміщенням до більш старших вікових категорій порівняно із загальною злочинністю. Основну вікову групу складають особи від 25 років і старше (81,2 %). 78 % засуджених мали середню спеціальну та вищу освіту. Більшість засуджених за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (71,2 %) займали посади, які відповідали їхній загальній і спеціальній освіті, серед яких матеріально відповідальні особи – у 33,5 %, обліково-бухгалтерські працівники – у 18,1 %, керівники підприємств – у 21,7 %, інші службові особи – у 7,4 %.

Безперервний трудовий стаж засуджених визначився таким чином: менше одного року – 15,4 %, від 1 до 3 років – 24 %, від 3 до 5 років – 9,4 %, вище 5 років – 36,7 %, не встановлено – 14,5 %. Переважна більшість засуджених на час вчинення кримінального правопорушення була одружена (68 %), розлучені становлять 20 %, неодружені – 12 %. З вищою освітою або базовою технічною освітою – 72 % розкрадачів, середню (загальну і спеціальну) – 66 %, неповну середню (8 – 9 класів) – 9,5 %.

Особливістю злочинних організацій є їх утворення способом «фінансових пірамід» під прикриттям легально створених суб'єктів господарювання, ієрархічна побудова, тривалий термін функціонування за незмінного складу вищих керівників і поетапного оновлення виконавців середньої та низової ланок. У 26 % випадків у злочинних схемах брали участь підставні особи як номінальні власники суб'єктів господарювання, секретарі й

менеджери по роботі з клієнтами, які не були обізнані з планами організаторів, проте за разову винагороду (преміювання) або під приводом прийняття на роботу надавали відповідні послуги.

Основними мотивами вчинення кримінальних правопорушень були такі: корисливі мотиви – 71,3 %, важке матеріальне становище – 10,2 %, не встановлено – 18,4 %. Щиро розкаюлися у вчиненні кримінального правопорушення 65,3 %, активно сприяли органам досудового розслідування у розкритті кримінального правопорушення 58,2 %. Крім цього, 49,8 % злочинців характеризувалися позитивно й 44,3 %, на момент судового розгляду, відшкодували збитки заподіяні кримінальним правопорушенням.

До одного року злочинна діяльність тривала у 66,1 % засуджених. При цьому один епізод кримінальних правопорушень мав місце у 21,5 % засуджених, два епізоди – у 26,5 %, три і більше – у 52 %. Понад один рік вчинювали кримінальні правопорушення 16,7 % засуджених, два-три роки – 6,1 %, більше трьох – 3,4 %. У 69,5 % випадків кримінальне правопорушення було вчинено: групою за попередньою змовою – 61,7 %; організованою групою – 28,5 %; групою осіб – 5 %; злочинною організацією – 4,8 %.

Найбільш ефективною у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є взаємодія органів досудового слідства з: контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (75 %); оперативно-розшуковими підрозділами (100 %) та експертними підрозділами (100 %).

Керівники органів досудового розслідування Національної поліції України найчастіше використовують такі тактичні прийоми контролю: перевірка планів проведених заходів – 70 %; перевірка якості виконання запланованих заходів – 76,4 %; заслуховування старших груп – 98,1 %; заслуховування відповідальних за виконання окремих заходів – 80,5 %; узагальнення результатів – 100 %.

Основними причинами неефективного розслідування є неповнота досудового слідства, зокрема непрофесійна робота щодо збору доказової інформації на початковому етапі слідства (39 % від кількості вивчених проваджень): не були вилучені необхідні документи (23 %); не встановлені та належним чином не допитані свідки (27 %); недостатньо використовувались спеціальні знання (77 %) та оперативно-розшукові можливості (58 %).

Зведені дані
анкетування 90 слідчих та 125 оперативних працівників Національної
поліції у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській,
Одеській, Харківській областях

Запитання	Слідчі	Оперативні працівники
1. Місце роботи		
Київ	22 %	34 %
Житомир	17 %	17 %
Одеса	14 %	15 %
Львів	13 %	12 %
Харків	12 %	9 %
Дніпро	12 %	7 %
Київська область	10 %	6 %
2. Вік		
21–29 років	29 %	45 %
30–39 років	58 %	22 %
40–49 років	12 %	31 %
50 років та більше	1 %	2 %
3. Освіта		
Вища (не юридична)		
Вища юридична	100 %	100 %
4. Стаж роботи		
До 5-х років	6 %	21 %
До 10-ти років	10 %	26 %
До 15-ти років	76 %	27 %
Понад 15 років	8 %	16 %
5. Середня завантаженість		
Від 50 до 200 кримінальних проваджень на рік	13 %	32 %
Понад 200 кримінальних проваджень на рік	87 %	68 %
6. Чи доводилось Вам розслідувати кримінальні правопорушення у сфері ВКГ?		
Так	98 %	95 %
Ні	2 %	5 %
7. Чи відомі Вам якісь спеціалізовані методичні рекомендації по запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ?		

Так	32 %	26 %
Ні	68 %	74 %
8. Які труднощі, на Ваш погляд, існують при виявленні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ?		
Відсутність науково-обґрунтованих методичних рекомендацій з виявлення таких кримінальних правопорушень	20 %	24 %
недостатність знань нормативно-правових актів, що регулюють комунальну діяльність	17 %	21 %
відсутність знань про технологічний цикл підприємств ВКГ та специфіку бухгалтерського обліку	15 %	18 %
латентність (прихованість, замаскованість) кримінальних правопорушень	10 %	8 %
постійна необхідність використання у розслідуванні спеціалістів	14 %	10 %
низький рівень взаємодії з правоохоронними органами та іншими суб'єктами	22 %	19 %
9. Чи є, на Вашу думку, якась специфіка (особливості) методики запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ?		
Так	99 %	97 %
Ні	1 %	3 %
10. Яким питанням слід приділити увагу при розробці комплексної методики виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ?		
Історії та сьогоденню запобігання	40 %	79 %
кримінологічній класифікації	52 %	18 %
Кримінологічній характеристиці	81 %	30 %
Особі	19 %	44 %
детермінантам кримінальних правопорушень	42 %	27 %
правовим заходам реагування	25 %	36 %
оптимальним алгоритмам виявлення	33 %	37 %
особливостям проведення окремих спеціально-	51 %	34 %

кримінологічних заходів запобігання		
використанню спеціалістів у запобіганні та виявленні кримінальних правопорушень	20 %	36 %
особливостям взаємодії з громадськими, контролюючими та правоохоронними органами	71 %	30 %
11. Які, на Вашу думку, елементи входять до кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері ВКГ?		
Предмет злочинного посягання	42 %	36 %
детермінанти вчинення	48 %	58 %
спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення	50 %	36 %
«слідова картина»	28 %	37 %
характеристика особи злочинця	22 %	49 %
12. Документи як об'єкти пошукової діяльності		
Виступали як засоби прикриття злочинної діяльності;	10 %	8 %
Використовувалися як засоби вчинення кримінальних правопорушень;	95 %	88 %
Використовувалися під час виявлення кримінальних правопорушень;	77 %	53 %
Свідчили про результатів вчинення кримінальних правопорушень та їх суспільну небезпеку;	68 %	75 %
Свідчили про наявність та місцезнаходження майна та коштів, здобутих в результаті вчинення кримінального правопорушення;	85 %	93 %
Виступали як джерела інформації про кримінальне правопорушення та осіб, які його вчинили.	100 %	100 %
13. Розгляд яких елементів криміналістичної характеристики вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ буде корисним для підвищення ефективності виявлення кримінальних правопорушень?		
Просторово-часові межі	73 %	91 %

вчинення кримінальних правопорушень		
порядок державного фінансування підприємств, установ, організацій	88 %	64 %
порядок використання коштів	61 %	54 %
14. Які категорії осіб вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ?		
Керівник підприємства	70 %	86 %
заступники керівника підприємства	66 %	55 %
головний бухгалтер	73 %	92 %
окремі керівники структурних підрозділів ВКГ в областях, зокрема, начальники планового відділу та відділу кадрів	39 %	42 %
рядові робітники підприємства ВКГ (у співучасті)	33 %	52 %
15. Чи доцільно для підвищення ефективності запобігання кримінальних правопорушень доручати їх виявлення слідчим (детективам) відповідних підрозділів правоохоронних органів?		
Так	97 %	92 %
Ні	3 %	8 %
16. Проведення яких запобіжних заходів дій в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є, на Вашу думку, найбільш складним?		
Гласні	9 %	15 %
Негласні	11 %	17 %
Процесуальні	14 %	12 %
Непроцесуальні	8 %	14 %
Технічні	18 %	9 %
Виховні	20 %	13 %
17. Спеціальні знання яких спеціалістів доцільно використовувати при запобіганні розкрадань бюджетних коштів на підприємствах ВКГ?		
аудитор	67 %	35 %
економіст	85 %	53 %
бухгалтер	97 %	99 %
технік	85 %	94 %
програміст	51 %	30 %
водопровідник	54 %	41 %
інші		
18. З якими, на Вашу думку, найбільш ефективна взаємодія при запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ?		

Державна аудиторська служба	91 %	76 %
Мінрегіон	100 %	89 %
Міністерство економіки;	48 %	66 %
Податкова служба	25 %	31 %
прокуратура, НАБУ, БЕБ	15 %	24 %
тендерна палата	10 %	6 %
19. Чи доцільно, на Вашу думку, передбачити кримінальну відповідальність для юридичних осіб?		
Так	58 %	67 %
Ні	42 %	33 %
20. Чи потрібно повернути органам досудового розслідування право призначати ревізії та перевірки?		
Так	96 %	83 %
Ні	4 %	13 %
21. До коренів професійної деформації посадових осіб ВКГ слід віднести:		
формально-бюрократичні методи керівництва (зарозумілість, брутальність, чванливість, бездушне ставлення до підлеглих)	58 %	59 %
формалізм в оформленні документації	34 %	29 %
культивування керівництвом нашіптування й виказування	29 %	31 %
психологічно конфліктна атмосфера в колективі як постійна норма службових відносин	25 %	24 %
пріоритетна орієнтація в колективі на «антицінності»	49 %	52 %
формування подвійної моралі (для «своїх» і «чужих»)	42 %	44 %

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Люлін В. О. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 312–316. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/167.pdf.

2. Люлін В. О. Водокористування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 470–473. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/117.pdf.

3. Люлін В. О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 98–103. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/3/23.pdf>

4. Люлін В. О. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 99–108. URL: <http://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/38>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Люлін В. О. Запобігання корупції на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 296–299.

2. Люлін В. О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 237–240.